ΠΑΝΔΩΡΑ.

1 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ, 1854. ΤΟΜΟΣ Ε'. ΦΥΛΛ. 107.

ΑΓΓΛΟΙ ΚΑΙ ΚΙΝΕΖΟΙ.

ΥΠΟ ΜΕΡΥ.

(Ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ).

(Συνέχεια καὶ τέλος. Ἴδε φυλλάδ. 106.)

—o—

Ἐὰν ὁ αἰδεσιμώτατος Φίλιψ δὲν ἐπεμαρτύρει διὰ τοῦ συγγράμματος τὸ ὁποῖον ἐξέδωκε τὸ 1817 εἰς Λονδῖνον, τὴν ἀλήθειαν τῶν συμβάντων τοῦ Μελφόρδ, πρῶτος ἐγὼ θὰ ἐπίστευα ὅτι ἡ διήγησίς μου εἶναι ψευδὴς ὡς ὅλαι αἱ ἱστορίαι· ἀλλὰ τίς τολμᾷ νὰ ὑποπτευθῇ τὸ βιβλίον τοῦ αἰδεσιμωτάτου Φίλιψ;

Ὁ Μελφόρδ, εἰσελθὼν εἰς τὴν νυμφικὴν παστάδα, ἤκουσε κλεισθεῖσαν ὄπισθέν του τὴν θύραν· ἀλλὰ τὸ προφυλακτικὸν τοῦτο μέτρον τοῦ πενθεροῦ του δὲν τὸν ἐφόβισεν. Ἐξ ἐναντίας ὁ ναύτης μας ἦτο πάντοτε ἥσυχος, διότι ἐγνώρισε τὸν γλυκὺν χαρακτῆρα τῶν νέων συγγενῶν του. Ὁ Σαμπάος καὶ οἱ τρεῖς υἱοί του ἦσαν ἡπιώτεροι τῶν ἄλλων Κινεζῶν, καὶ, κατὰ τὸν Μελφόρδ, κίνδυνος δὲν θὰ προήρχετο ἐκ μέρους αὐτῶν.

Λαβύρινθος περιπετασμάτων ἐκάλυπτε τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ θαλάμου, καὶ ὁ Ἄγγλος δὲν ἔβλεπε τίποτε. Ἐξελθὼν δὲ, μετὰ πολλοὺς μόχθους, ἀπὸ τὰς στενωποὺς ἐκείνας τὰς ὁποίας ἐσχημάτιζον χαρτία ἐζωγραφημένα, ἐνόμισεν ὅτι ἀνενεώθησαν τὰ ὄνειρα καὶ αἱ ὀπτασίαι του, τόσον ἐφάνη πρὸς αὐτὸν παράδοξος ἡ κινεζικὴ διάταξις τῶν ἐπίπλων παστάδος νυμφικῆς! Ὅλα τὰ ἔπιπλα ταῦτα εἶχον μυστηριώδη καὶ ἀκατανόητον εἰς Εὐρωπαῖον προσδιορισμόν. Ἀλλ' ἐν τῷ μέσῳ τοῦ χάους ἐκείνου τῶν λεπτουργημένων φανταστικοκοσμημάτων ἐπὶ παντὸς μετάλλου, καὶ παντὸς ξύλου, καὶ παντὸς λίθου πολυτίμου, ὁ Μελφόρδ δὲν εὕρισκε τὸν μόνον θησαυρὸν τὸν ὁποῖον ἐζήτει, τὴν δευτέραν σύζυγόν του. Ὅλα τὰ ἀναγκαῖα ἦσαν εἰς τὸν κοιτῶνα ἐκεῖνον πλὴν τῆς νεονύμφου. Ἡ σπουδαιοτάτη αὕτη ἔλλειψις ἐγέννησεν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ Μελφόρδ δύο ἀντίθετα αἰσθήματα, ἀντιπαλαίοντα, τὸ μὲν καταδικάζον τὴν ἀσθένειαν τῆς ἀνθρωπίνης σαρκὸς, τὸ δὲ τιμῶν τὴν πίστιν τοῦ συζύγου· ἔχαιρε καὶ ἐθλίβετο συγχρόνως διότι δὲν εὗρε τὴν νέαν καὶ ὡραίαν Κίαν, τὸν μα-

γαρίτην ἐκεῖνον τοῦ Κουάγκ-Σω-Φόο, ἐξελθόντα τῆς χρυσοτεύκτου αὐτῆς θήκης.

Ὁ Μελφόρδ ἐτελείωσε τὰς ἐξετάσεις του ἐν συντόμῳ, διότι ὁ θάλαμος ἦτο μικρός· ἀνεσήκωσε δύο παραπετάσματα χρυσοῦφῆ, τὰ ὁποῖα ἐχρησίμευον ἀντὶ θύρας εἰς δύο εἴδη κοιτωνίσκων, καὶ δὲν ἀνεκάλυψεν οὐδὲ ἴχνος νυμφικόν. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους, ἀπωθῶν σκεύη μικρὰ κινεζικὰ διεσκορπισμένα ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, εὗρε δύο σανδάλια σχεδὸν ἀόρατα, τὰ ὁποῖα θὰ ἐφέροντο πρὸ μικροῦ ἀπὸ νέαν κόρην, διότι προσεγγίσας αὐτὰ εἰς τὰ ἔνοχα χείλη του ἠσθάνθη ὅτι ἦσαν ἔτι θερμά. Ὁ Μελφόρδ θὰ παρέτεινε τὴν τοιαύτην ἔρευναν, ἐὰν δὲν παρετήρει ἄλλο τι σημαντικώτερον· ἴδεν εἴς τινα γωνίαν, σωρὸν μαλακωτάτων ὑφασμάτων, μῆκος ἔχοντα κλίνης Εὐρωπαϊκῆς, καὶ πρός τινα ἄκραν αὐτῆς ἴχνη σώματος ἀνθρωπίνου, ὡς ἐὰν ἔλαβε τὸ στρῶμα τὸν τύπον τοῦ σώματος τούτου· εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο τὰ ὑράσματα ἦσαν θερμὰ ὅσῳ καὶ τὰ σανδάλια. Ὁ Μελφόρδ ἐσυμπέρανε τότε ὅτι ἡ νύμφη θὰ ἔφυγε, καὶ ἐπιδοθεὶς εἰς νέας ἐρεύνας δὲν κατώρθωσε νὰ τὴν εὕρῃ. Ἐκάθησε λοιπὸν καὶ ἐβυθίσθη εἰς σκέψεις κρατῶν εἰς ἑκάστην χεῖρα ἀνὰ ἓν τῶν σανδαλίων τῆς Κίας του.

Ἐνῷ ἔνευε τὴν κεφαλὴν πρὸς τὸ στῆθός του, ἤκουσε πλησίον του τὸν ἦχον πνοῆς, καὶ ἀνεγερθεὶς ἴδεν ἐνώπιόν του γυναῖκα· ἀλλ' αὐτὴ δὲν ἦτο ἡ Κία· ἦτο ἐκείνη ἥτις ἐνεφανίσθη ἄλλοτε εἰς τὸ κιόσκιον· ἦτο ἡ γλυκεῖα καὶ καλὴ Ταϊ-Σέε, ἡ σύζυγος τοῦ μανδαρίνου.

Καὶ πρῶτον μὲν ἔσεισε τὴν κεφαλήν, ἔπειτα δὲ εἰποῦσα τὸ ὄνομα καὶ τοὺς τίτλους του, ἐπρόσθεσεν·

— Ἐπάθαμεν πολλὰ διὰ σέ· ἡ κόρη μου Κία κατεκρίθη διότι σὲ ἴδεν εἰς τὸν θάλαμόν της. Δὲν ἠμπόρεσα δὲ νὰ τὴν ὑπερασπισθῶ διότι ὁ σύζυγός μου θὰ μ' ἐξελάμβανεν ἔνοχον· σύ, σὺ ἠξεύρεις πόσον εἰμεθα ἀθῶοι, καὶ δὲν θὰ κάμῃς βέβαια κατάχρησιν τῶν δικαιωμάτων σου, ἐπειδὴ θὰ εἶσαι γενναῖος ὡς ὁ Θεοῦ, ἀφοῦ εἶσαι ὡραῖος ὡς αὐτός. Θὰ παραιτήσῃς τὴν κόρην μου Κίαν.

— Εὐθύς, ἀπεκρίθη ὁ Μελφόρδ, ὅστις ἠγάπα τὴν ἐλευθερίαν του πλέον τῆς Κινέζας. Τὴν παραιτῶ. Σὺ ὅμως ἡ ὁποία εἶσαι τόσον καλή, βοήθησέ με νὰ ἀναχωρήσω.

— Τώρα, εἶπεν ἡ Ταϊ-Σέε σείσασα τὴν κεφαλήν, εἶναι ἀδύνατον. Ἐνόσῳ ὁ φρικτὸς Κίεν φυλάττει τὴν θύραν τῆς οἰκίας αὐτῆς, θὰ εἶσαι αἰχμάλωτος.

— Καὶ πότε θ' ἀναχωρήσῃ ὁ φρικτὸς Κίεν;

Ὅταν ἔλθῃ ἡ σελήνη τοῦ Χεῖτ τάγκ.

— Καὶ πότε ἔρχεται;

— Μετὰ τὴν ἀνθαφορίαν τοῦ Χιαγκ-τσοῦν.

— Ἀξιόλογα μὲ πληροφορεῖ, εἶπε καθ' ἑαυτὸν ὁ Ἄγγλος.

— Τὸν Κίεν θὰ διαδεχθῇ ὁ ἀδελφός του Τζίν. Γνωρίζω τὸν Τζίν, εἶναι καλὸς καὶ θὰ τὸν ἀπομείνω.

— Θὰ περιμείνω τὸν Τζὶν εἶπεν ὁ Μελφόρδ.

— Λοιπὸν δὲν λυπεῖσαι τίποτε ἐὰν φύγῃς ἀπὸ τὴν οἰκίαν αὐτὴν; δὲν ποθεῖς τίποτε ἐδῶ;

Ἡ φωνὴ τῆς γυναικὸς ἥτις ἐπρόφερε τὰ τελευταῖα ταῦτα λόγια ἔγεινε γλυκυτάτη· ἡ Ταϊ-Σέε ἐκάθησε πλησίον τοῦ Μελφόρδ ἐναντίον τῶν νόμων τοῦ Αι-Κί, καὶ ἔλαβεν ἀπὸ τὰς χεῖράς του τὰ σανδάλια τῆς Κίας. Ὁ νέος ναύτης ἠσθάνθη τὸ πρόσωπόν του ἐρυθριῶν ἐξ αἰδοῦς εὐγενοῦς, ὡς λέγει ὁ Ἰσαὰν εἰς τὴν φαιδράν του, καὶ ἠτένισε τὴν Ταϊ-Σέε. Ἀλλὰ φεῦ! τὴν ὥραν ἐκείνην τὸ πρόσωπόν της, κατεστραμμένον ἤδη ἀπὸ τὴν ἀηδίαν καὶ τὸ κλίμα τῶν τροπικῶν, εἶχε καὶ κίτρινόν τινα χρωματισμὸν προερχόμενον ἀπὸ τὸν ἐκ λαδίου λύχνον ὅστις ἐφώτιζε τὸν θάλαμον, καὶ ἐπομένως ἐπροκάλει εἰς ἀρετήν.

— Ἄκουσε, νέε μου ξένε, εἶπεν ἡ Ταϊ-Σέε, ἡ οἰκία αὐτὴ τὴν ὁποίαν κατοικῶ πρὸ δεκαεπτὰ ἡλίων, εἶναι πλήρης μυστηριωδῶν θυρῶν γνωστῶν εἰς ἐμὲ μόνην. Ἡ Κία ἔκλαιεν ἐδῶ πρὸ ὀλίγου, καὶ ἐγὼ τὴν ἐπῆρα ἐνῷ ἔμβαινες. Καὶ αὐτὴν μὲν δὲν θὰ τὴν ἴδῃς πλέον, ἐμὲ ὅμως θὰ μὲ βλέπῃς εἰς πᾶσαν ὥραν τῆς ἡμέρας. Συγκατατίθεσαι νὰ μὲ βλέπῃς;

Τὸ νεῦμα τοῦ Μελφόρδ ἦτο ἀμφίβολον, καὶ ἀρνητικὸν καὶ καταφατικὸν συγχρόνως· ἡ δὲ Ταϊ-Σέε ἐξηκολούθησεν·

— Οἱ λόγοι μου σὲ δυσαρεστοῦν· δὲν θὰ σὲ ὁμιλήσω πλέον· θὰ μὲ συγχωρήσῃς ὅμως νὰ σὲ βλέπω, νὰ σὲ ἀκούω, νὰ ἀναπνέω τὸν αὐτὸν ἀέρα τὸν ὁποῖον ἀναπνέεις· δὲν φαντάζεσαι, νέε μου ξένε, πόσον σὲ ἀγαπῶ . . .

Τὴν ἀπροσδόκητον ταύτην ἐξομολόγησιν ἀκούσας ὁ Μελφόρδ, ἀνεπήδησεν ἔντρομος, καὶ ἠπείλησε τὴν Ταϊ-Σέε ὅτι θὰ συντρίψῃ τὴν κεφαλήν του, ἐὰν ἐξηκολουθεῖ νὰ προσβάλῃ τὴν τιμήν του. Ἡ δὲ γυνὴ ἤοιξε τοὺς μικροὺς ὀφθαλμούς της ὅσον εἶναι δυνατὸν ν' ἀνοιχθῶσι κινεζικοὶ ὀφθαλμοί, καὶ ἔδωκε σημεῖα ὑπερμέτρου ἐκστάσεως. Ὁ Μελφόρδ ἐζήτει εἰδώλιον ἐκ μετάλλου διὰ νὰ γείνῃ αὐτόχειρ ἐξ ἀπελπισίας.

— Ἄκουσέ με, ἐπανέλαβεν ἡ Ταϊ-Σέε· νομίζεις ἴσως ὅτι ἀπὸ ζηλοτυπίαν σ' ἐστέρησα τὴν Κίαν, ἀλλ' ἀπατᾶσαι· τὸ ἔκαμα ἀπὸ αἴσθημα δικαιοσύνης μητρικῆς τὴν ὁποίαν ἐνοεῖς. Νομίζεις ἴσως ὅτι ἐγὼ ἔρωτα πρὸς σέ· ἀπατᾶσαι ἐπίσης· ἀγαπῶ τὴν Ἀγγλίαν σου, καὶ ἂν οἱ πόδες μου ἐδύναντο νὰ πατήσουν ἄλλο μέρος παρὰ τὴν γῆν τοῦ Οὐρανίου κράτους, θὰ σ' ἔλεγα· ἀς φύγωμεν μαζῆ, καὶ ὁδήγησέ με εἰς τὸν ὡραῖον τόπον ὅπου εἶναι ὁ ἔρως μου. Ἤ! εἶναι πολὺς καιρός! πολὺς καιρός! εἶχα ἰδῆ ν' ἀνθήσῃ δεκατρεῖς φορὰς τὸ Χαι-τσόγκ, τὸ ἄνθος τῆς σεμνότητος· εἶχα ὑπανδρευθῆ τὸν Χαμπάον, ὁ ὁποῖος ἔκαμεν εἰς τὸν πατέρα μου ὡραῖα δῶρα, καὶ ἦμαν δυστυχής! Ἔμπροσθεν τῆς οἰκίας τοῦ Κουάγκ Σεφόο, ἦτον εἰκὼν λιθίνη παριστάνουσα τὴν Κουαγ-Ταέε μετοβαίνουσαν εἰς τὸ ὄρος Νυ-Κιεοῦ διὰ ν' ἀποκτήσῃ γονιμότητα· διά τινος σχίσματος τοῦ τοίχου ἔβλεπα πάντοτε τὴν εἰκόνα ἐκείνην, ἡ ὁποία εἶναι ἔργον τοῦ Κιαϊ-Γιν-Σ, τοῦ ἐπιτηδείου ἐκείνου καλλιτέχνου ὁ ὁποῖος θὰ ἐζωγράφιζε καὶ τὸν

ἀέρα ἐὰν τὸν ἔβλεπεν ἅπαξ μόνον. Μίαν τῶν ἡμερῶν ἴδα ἔμπροσθεν τῆς εἰκόνος αὐτῆς νέον Ἄγγλον ὁ ὁποῖος τὴν ἐζωγράφιζε, φυλαττόμενος ἀπὸ ἕνα πέγκ λογχοφόρον· τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἐδίδετο συχνάκις εἰς τοὺς Ἄγγλους ἡ ἄδεια νὰ ἐπισκέπτωνται τὸ Κουαγκ-Σεε-Φόο. Ὁ Ἄγγλος ἐστρέφετο ἐνίοτε, ὁσάκις ἐβαρύνετο ζωγραφίζων, καὶ παρετήρει πέριξ αὐτοῦ τὰς οἰκίας· ἐγὼ δὲ, ἀπὸ τῆς ὥρας αὐτῆς, δὲν ἔβλεπα πλέον τὴν εἰκόνα. Ὁ τοῖχος τῆς οἰκίας μας εἶναι ἑνωμένος ὡς φύλλον χαρτίου· μόνον ἐκεῖνο τὸ σχίσμα ὑπάρχει· μὲ ἦτον λοιπὸν ἀδύνατον νὰ ἐλκύσω τὰ βλέμματα ἐκείνου τὸν ὁποῖον ἔβλεπα μὲ τόσην εὐχαρίστησιν. Πρὸ τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου, ὁ νέος Ἄγγλος, συνοδευόμενος πάντοτε ἀπὸ τὸν πέγκ, ἀνεχώρησε καὶ ἔγεινεν ἄφαντος. Ἐγὼ δὲ ἔμεινα εἰς τὴν θέσιν μου ἔχων τοὺς ὀφθαλμοὺς κολλημένους εἰς τὸν τοῖχον μέχρι τῆς νυκτός. Τὴν ἐπιοῦσαν ὁ ξένος ἐπέστρεψε διὰ νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸ ἔργον του· ὁ σύζυγός μου ἦτον εἰς τὸ γραφεῖόν του εἰς Χογκ-Λέν ἐνῷ ἐγὼ ἤμην μόνη εἰς τὴν οἰκίαν μας, καὶ ἐκαθήμην ἔμπροσθεν τῆς εἰκόνος τῆς μητρὸς τοῦ Κομφουκίου. Ὅταν ἴδα τὸν Ἄγγλον ἀφήσαντα τὸ ἔργον του, καὶ στραφέντα, ἐφύσησα ἓν πρὸς ἓν φύλλα Χοα σουάγκ, τοῦ βασιλέως τούτων τῶν ἀνέμων μας, διὰ τοῦ σχίματος· τὰ δὲ φύλλα αὐτὰ κατέβησαν εἰς τὸν δρόμον· μερικὰ ἐξ αὐτῶν ἐπέταξαν ὡς χρυσαλλίδες περὶ αὐτοῦ καὶ ἔπεσαν εἰς τοὺς πόδας του. Ὁ Ἄγγλος τὰ ἐσύναξε, τὰ παρετήρησε μὲ πολλὴν περιέργειαν, καὶ ἠγωνίσθη νὰ ἀνακαλύψῃ ἀπὸ ποῖον μέρος τοῦ τοίχου ἔπιπταν τὰ φύλλα. Τότε ἐπῆρα τρία ἄνθη, κόκκινον, κυανοῦν καὶ λευκόν, τρία χρώματα τὰ ὁποῖα εἶχαν τὰ ἐνδύματα τοῦ νέου, καὶ τὰ ἔρριψα ἀπὸ τὸ σχίσμα. Ὁ Ἄγγλος τὰ ἐσύναξε ταχύτερον τῆς πρώτης φορᾶς, ἔβαλε τὴν χεῖρα εἰς τὸ μέτωπόν του ὡς διὰ νὰ σκεφθῇ καὶ νὰ ἀντεύσῃ τὸν σκοπὸν δι' ὃν ἐρρίφθησαν τὰ ἄνθη. Μετ' ὀλίγον δὲ ἀπὸ τὸ μειδίαμα τῶν ὡραίων του ὀφθαλμῶν καὶ τοῦ γλυκυτάτου προσώπου του, ἐνόησα ὅτι τὸν ἐκατάλαβεν· ἤγγισεν ἓν μετὰ τὸ ἄλλο τὰ τρία μέρη τοῦ ἐνδύματός του, καὶ μ' ἐφάνη παρατηρῶν ἀπλήστως τὸν τοῖχον. Ὁ πέγκ ἐκοιμᾶτο στηριζόμενος ἐπὶ τῆς λόγχης του, κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν κινεζικῶν φρουρῶν ὅταν ἀγρυπνοῦν ἔμπροσθεν τοῦ ἐχθροῦ. Τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἡ ζωγραφία δὲν προώδευσε παραπολύ.

Ἐνταῦθα ἡ μὲν Ταϊ-Σέε ἐστάθη ὀλίγον διὰ νὰ σφογγίσῃ ἐν δάκρυ της ἐξ ἐκείνων τὰ ὁποῖα ἐξέρχονται μὲ ἀγῶνα, διότι ἀναβλύζουσιν ἀπὸ πηγὴν πρὸ πολλοῦ ξηρανθεῖσαν ἀπὸ τὴν λύπην, ὁ δὲ Μελφόρδ, ἰδὼν ὅτι δὲν προσεβάλλετο ἡ ἀρετή του, ἐθαύμαζε τὴν σπανίαν εὐκολίαν μεθ' ἧς ἡ γυνὴ ἐκείνη ὡμίλει τὴν ἀγγλικήν.

Ἡ Ταϊ-Σέε ἐξηκολούθησε·

— Τὴν νύκτα τῆς ἡμέρας ἐκείνης, ἐζωγράφησα τὴν εἰκόνα τῆς μητρὸς τοῦ Κομφουκίου· ἠξεύρεις μὲ πόσην ἀκρίβειαν ἀντιγράφομεν εἰς Κίναν τὰ ἀντικείμενα ζῶντα ἢ μή. Τὸ σχέδιόν μου ἦτον πανομοιότυπον. Ἀνυπόμονος ἐπερίμενα νὰ ἔλθῃ ἡ ἐπαύριον. Τὴν συνήθη ὥραν ὁ νέος ξένος ἐφάνη ἔμπροσθεν τῆς οἰκίας μου, καὶ προσποιηθεὶς ὅτι ἠτοίμαζε τὰ μολυβδοκάνδυλά του, παρετήρει τὸν τοῖχον ἀπὸ ἄνω ἕως κάτω· τότε ἔρριψα τὴν ζωγραφίαν μου εἰς τὸν δρόμον. Τὸ ἐλαφρὸν φύλλον μετεφέρθη μακρὰν ἀπὸ τὸν ἀέρα, ἀλλὰ δὲν ἐχάθη· τὸ ἐνόησα δὲ ὅταν ἴδα τὸν Ἄγγλον εἰς τὸ μόνον μέρος ὅπου ἠμπόρουν νὰ τὸν παρατηρήσω, ἔμπροσθεν τῆς εἰκόνος. Εἶχε τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ τὰς χεῖρας πρὸς τὸν οὐρανόν, ἐκφράζων διὰ τῶν χειρονομιῶν τούτων τὸν θαυμασμὸν καὶ τὴν ἔκστασίν του.

Ὁ ὡραῖός μου ἄγνωστος ἐκτύπησε δυνατὰ τὸ μέτωπον μὲ τὴν χεῖρά του, ἔλαβε τεμάχιον χάρτου λευκοῦ ἀπὸ τὸ χαρτοφυλάκιόν του, καὶ ἐζωγράφησε, χωρὶς νὰ παρατηρῇ τὴν εἰκόνα, διὰ νὰ μὲ δώσῃ νὰ ἐννοήσω ὅτι τὸ ἔργον του ἐγίνετο δι' ἐμέ· ἔπειτα ἐτύλιξε τὸ χαρτίον καὶ διευθύνθη πρὸς τὸν τοῖχον, ἀλλὰ μὲ τὴν ῥάχιν ὡς ἂν ἤθελε νὰ ἴδῃ μακρόθεν τὴν εἰκόνα τῆς μητρὸς τοῦ Κομφουκίου. Τότε ἐπῆρα μακρὰν κλωστὴν μεταξωτὴν τὸ χρῶμα ἔχουσαν τοῦ τοίχου, ἔδεσα εἰς τὴν ἄκραν μικρὸν βάρος, καὶ τὴν ἔρριψα ἔξω. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἄγγλος δὲν ἐφαίνετο πλέον εἰς τὸ αὐτὸ μέρος, ὑπέθεσα ὅτι θὰ ἐζήτει τὴν κλωστήν. Φαντάσου δὲ ὁποία ὑπῆρξεν ἡ χαρά μου ὅταν ἠσθάνθην ἐλαφρὰν κίνησιν εἰς τὴν ἄκραν τῆς κλωστῆς, καὶ ὅταν μετ' ὀλίγον ἴδα τὸν ἄγνωστον ὁμιλοῦντα μὲ τὸν πέγκ, εἰς τρόπον ὥστε νὰ κρύψῃ τὸν τοῖχον. Ἡ σπουδή μου ἐμετριάσθη κατ' εὐτυχίαν ἀπὸ τὴν φρόνησιν· ἀνέσυρα τὴν κλωστὴν μὲ πολλὴν βραδύτητα, φοβουμένη μὴ χάσω τὸν θησαυρὸν τὸν ὁποῖον μὲ ἔφερεν. Ἔπειτα δὲ κατώρθωσα νὰ εἰσάξω διὰ τοῦ σχίσματος τὸ χαρτίον. Ἡ ζωγραφία παρίστανε νέον ἄνθρωπον τὸν ὁποῖον ἀνεγνώρισα παρευθὺς, γονατισμένον ἔμπροσθεν γυναικὸς σκεπασμένης. Ἡ εἰκὼν, ἂν καὶ ζωγραφισμένη διὰ μολυβδοκονδύλου, ὡμοίαζε θαυμασίως τὸ πρωτότυπον. Δὲν ἠθέλησα νὰ περιμείνω τὴν ἐπιοῦσαν διὰ νὰ στείλω ἀπόκρισιν· εἶχα ζωγραφήσει πρὸ ὀλίγου τὴν εἰκόνα μου καὶ ἤμην εὐχαριστημένη· οἱ Εὐρωπαῖοι δὲν ἠξεύρουν πόσον εἴμεθα ἐπιτήδειοι εἰς τὰ τοιαῦτα· ὅλον τὸ ἔθνος μας εἶναι ζωγράφος. Ἔδεσα λοιπὸν τὴν εἰκόνα εἰς τὴν κλωστήν μου, καὶ τὴν ἔρριψα ἔξω. Ὁ ζωηρὸς ὀφθαλμὸς τοῦ νέου ἔβλεπεν ἀκριβῶς ὅλα τὰ γινόμενα· Ὅθεν ἀφῆκε καὶ πάλιν τὴν θέσιν του, καὶ δὲν ἐπανῆλθεν εἰς αὐτὴν εἰμὴ ἀφοῦ ἐπῆρε τὴν εἰκόνα. Ἤ! ὁποίαν χαρὰν ἠσθάνθην ὅταν ἴδα τὸν Ἄγγλον σκιρτῶντα! Ἐσταύρωσε τὰς χεῖρας, ἐμειδίασε, καὶ ἐφαίνετο μεθύων ἀπὸ εὐτυχίαν. Ἀπὸ τὸν ἐνθουσιασμόν του, ἀνέβη εἰς μέρος ὑψηλότερον, καὶ ἔκαμε κίνημα ἀναλήψεως πρὸς τὸ ὄρος Νυ-Κιεοῦ, ὡς ἂν ἤθελε νὰ πετάξῃ ὁμοῦ μὲ τὴν μητέρα τοῦ Κομφουκίου πρὸς τὰ ὑψηλὰ ἐκεῖνα μέρη τὰ προξενοῦντα γονιμότητα.

Ἠμπορῶ νὰ εἰπῶ ὅτι ἡ ἡμέρα ἐκείνη ὑπῆρξεν ἡ τελευταία τῆς ζωῆς μου, διότι τὴν ἐπιοῦσαν, ὅταν ὑπῆγα εἰς τὸ σχίσμα, ηὗρα πλατύτατον σανίδιον καρφωμένον ἐπ' αὐτοῦ. Ἀνεξήγητος ὑπῆρξεν ἡ ἀπελπισία μου, καθόσον μάλιστα δὲν ἐδυνάμην νὰ τὴν ἐκφράσω. Βεβαίως ἡ σκηνὴ τῆς προλαβούσης θὰ μᾶς ἐπροδώκει

καὶ ὅμως ὁ μὲν δρόμος μας εἶναι σχεδὸν πάντοτε ἔρημος, ὁ δὲ πίγκ δὲν μᾶς ἴδεν. Ἐπερίμενα, τὴν φορὰν ταύτην, μὲ ἀνυπομονησίαν τὸν σύζυγόν μου, διὰ νὰ κρίνω ἀπὸ τὸν τρόπον του περὶ τοῦ βαθμοῦ τῆς δυστυχίας μου. Αὐτὸς ὅμως δὲν ἦτον ἐρεθισμένος ἐναντίον μου· φορτικὸς μόνον, ἀλλὰ καλὸς κατὰ τὴν συνήθειάν του. Ἔμαθα μετὰ ταῦτα ὅτι αἱ ὑποψίαι του ἔπεσαν εἰς τὴν παλλακήν του τὴν ὁποίαν κατήγγειλαν οἱ ὑπηρέται.

Μείνασα μόνη μὲ τὸν ἔρωτα καὶ τὴν στενοχωρίαν μου, ἀπεφάσισα νὰ ὠφεληθῶ ἀπὸ τὴν παιδείαν τοῦ ἀνδρός μου, καὶ νὰ μάθω ἀπὸ αὐτὸν τὴν Ἀγγλικήν. Διὰ νὰ φθάσω δὲ εἰς τὸν σκοπόν μου, κατεστείλα τὴν ἀηδίαν τὴν ὁποίαν μ' ἐπροξένει ὁ μανδαρῖνος. καὶ ὑπεκρίθην σύζυγον ἐρασμίαν καὶ εὐπειθῆ. Καὶ ὅμως ἡ ἐλπίς μου ἦτον μωρά· ἀλλ' ἡ ἐλπὶς εἶναι πάντοτε ὅ,τι εἶναι. Ἤλπιζα εἰς τὸ μέλλον, ἤλπιζα εἰς τὴν ἐπιχειρηματικὴν τόλμην τὴν ἰδιάζουσαν εἰς τὸ Ἀγγλικὸν ἔθνος. Δὲν ἠμπόρουν νὰ καταπείσθῶ ὅτι ἔρως τόσην ὡραίαν καὶ τόσην γλυκεῖαν ἀρχὴν λαβὼν, ἔμελλε νὰ ἐξαφανισθῇ διὰ παντὸς ἐνώπιον μιᾶς σανίδος, καὶ ἐμακάριζα ἐμαυτὴν ὁσάκις ἐσυλλογιζόμην ὅτι θὰ ἔγραφα εἰς τὸν ἄγνωστόν μου μὲ τὴν ἰδίαν του γλῶσσαν ὅταν ἡ τύχη θὰ μὲ τὸν ἔφερε. Καὶ ὅμως . . . δεκαὲξ χρόνοι παρῆλθον ἔκτοτε! Ταλαίπωρος γυνή! Ἔμεινα μόνη μὲ τὴν εἰκόνα τοῦ ὡραίου ἀγνώστου μου! Ὅλαι αἱ σκέψεις καὶ ὅλα τὰ ὄνειρά μου εἰς αὐτὸν ἀποβλέπουν.

Ἐννοεῖς λοιπὸν, σὺ εἰς τὸν ὁποῖον ἐξεμυστηρεύθην ὅλ' αὐτὰ, ἐννοεῖς ὁποίαν συμπάθειαν συνέλαβα διὰ σέ, ὅστις μὲ ἀνενθυμίζεις τόσον προσφυῶς τὴν θελκτικὴν ἐκείνην σκιὰν ἡ ὁποία ἐπέρασεν ἔμπροσθεν τοῦ ἡλίου τῶν δεκαπέντε μου χρόνων, καὶ θαμβόνει τοὺς ὀφθαλμούς μου περισσότερον τοῦ ἡλίου! Ἐννοεῖς ὅτι δὲν ἠμπόρεσα νὰ σὲ ἴδω πάσχοντα, χωρὶς νὰ φροντίσω νὰ μετριάσω τὰ παθήματα ἐκείνου, ὅστις ἴσως ἔσφιγξε τὴν χεῖρα τοῦ μόνου ἀνθρώπου τὸν ὁποῖον ἠγάπησεν ἡ νεότης μου! Τότε εἶχα τὴν ἡλικίαν τῆς κόρης μου Κίας καὶ τὴν ὡραιότητά της τὴν ὁποίαν βλέπεις μὲ θαυμασμόν· σήμερον ὅμως ἀτελεύτητος ἀπελπισία μᾶλλον ἢ ἡ ἡλικία ἐράνωσε τὸ μέτωπόν μου, καὶ δὲν ἐπιθυμῶ πλέον νὰ ἐξαναίδω τὸν συμπατριώτην σου· δὲν θὰ μὲ ἀγαπᾷ πλέον ἐνῷ ἐγὼ τὸν ἀγαπῶ· ἡ ἐπιστροφή του θὰ ἐδιπλασίαζε τὴν δυστυχίαν μου. Ἐνόσῳ τοὐλάχιστον μένεις ἐδῶ, δός με τὴν ἄδειαν νὰ σὲ ὁμιλῶ δι' αὐτόν· ἡ ὁμιλία αὐτὴ θὰ μὲ παρηγορῇ.

Μετὰ τὴν διήγησιν ταύτην, ἡ καλὴ Ταϊ - Σέε ἐσηκώθη, καὶ πλησιάσασα εἰς παραπέτασμα κρύπτον θύραν κοιτωνίσκου, ἔγειεν ἄφαντος.

Ἡ ἱστορία τῆς Ταϊ - Σέε ἀνεκάλεσεν εἰς τὴν μνήμην τοῦ Μελφόρδ τὴν περισφιλῆ σύζυγόν του. Πρυθρίασε δὲ διότι ἐκλονήθη ἐπὶ μικρὸν ἡ πίστις του, ἀφοῦ φωνὴ Κινέζα ἦτο τόσῳ πιστὴ εἰς σκιὰν ἔρωτος δεκαὲξ χρόνων. Εὐτυχῶς ὅλα συνέτρεχον εἰς τὸ νὰ τὸν διατηρήσωσιν ἐντὸς τῶν ἱερῶν ὁρίων τῆς ὑποσχέσεώς του. Ἡ μὲν Ταϊ - Σέε δὲν ἦτο πλέον ἐπικίνδυνος, ἡ δὲ Κία ἀόρατος. «Ὁ Θεὸς, εἶπε, νὰ βοηθήσῃ ὥστε νὰ μὴ μὲ διώσῃ ὁ διάβολος κανένα νέον πειρασμὸν, ἐπειδὴ αἰσθάνομαι ὅτι ἐνδίδω.»

Τοιαύτη ἡ καρδία τῶν ἀνθρώπων· ἐπὶ κρισίμων περιστάσεων, ἀποφάσεις ἀντίθετοι διαδέχονται ἀλλεπαλλήλους ἡ μία τὴν ἄλλην.

Ἡ πρώτη λοιπὸν νὺξ τῶν γάμων δὲν διετάραξε τὴν ἀθωότητα τῆς καρδίας τοῦ Μελφόρδ. Ὁ νέος, ἀφοῦ ἤκουσεν ἐξομολόγησιν ἐρωτικὴν, ἔμεινεν ὡς πρῶτον ἐν μέσῳ τῆς σώφρονος καὶ ἐναρέτου ἀπομονώσεώς του, ἂν καὶ περικυκλωμένος ἀπὸ ἀγαλμάτια, ἐμψυχούμενα, οὕτως εἰπεῖν, ἀπὸ τὴν εὐκίνητον λάμψιν τοῦ κινεζικοῦ λύχνου. Τὰ ἀγαλμάτια ταῦτα εἶχον ἦθος γλυεραστικὸν, καὶ ἐφαίνοντο μυκτηρίζοντα αὐτὸν ὡς δαίμονες πολλοὶ διὰ τοὺς γελοίους γάμους του. Αὐτὸς δὲ, ὀργισθεὶς χωρὶς νὰ ἐννοῇ διὰ τί, ἤρπασε τὸ μᾶλλον γλυεραστικὸν ἀγαλμάτιον, καὶ διὰ τῶν σιδηρῶν κιγκλίδων τοῦ παραθύρου τὸ ἔρριψεν εἰς τὴν λίμνην. Ὁ κωφὸς καὶ διεξοδικὸς κρότος τὸν ὁποῖον ἀφῆκε τὸ σῶμα καταπίπτον ἔπεισε τὸν νέον Ἄγγλον ὅτι ἡ λίμνη ἦτο βαθεῖα, καὶ ὅτι εἷς ναύτης ἐδύνατο νὰ εὕρῃ ἐκεῖθεν θύραν δραπετεύσεως φυσικωτάτην ἐὰν ἔλειπον αἱ σιδηραῖ κιγκλίδες. Τὸ ἐμπόδιον δὲ τοῦτο δὲν τὸν ἐφάνη ἀνυπέρβλητον. Ἐθεώρησε μάλιστα ἑαυτὸν ἐλεύθερον εἰς τὴν μεγάλην ὁδὸν τῶν Ἄγγλων τὴν καλουμένην Ὠκεανός.

Ὅτε, κεκοπιακὼς, ἐξηπλώθη διὰ νὰ κοιμηθῇ ἐπὶ τῶν μαλακωτάτων ὑφασμάτων τὰ ὁποῖα ἔθλιξεν ἐπὶ μικρὸν ἡ ἀόρατος σύζυγός του, τοιοῦτος ὑπῆρξεν ὁ τελευταῖός του λογισμὸς τῆς ἡμέρας ἐκείνης· «Αἱ σιδηραῖ κιγκλίδες τοῦ παραθύρου τούτου θέλουν πέσει· καὶ ἐὰν δὲν πέσουν, θὰ φονεύσω, μὲ ἓν μόνον γρόνθον, τὸν ἄνδρεῖον Κίεν, τὸν ἄνανδρον Τζίν, τὸν ἡλίθιον Σαμπάον, ὅλα τὰ ἄρξενα ἀγαλμάτια τῆς οἰκογενείας αὐτῆς, καὶ θὰ ὑπάγω ὅπου ὑπάγει ὁ ἥλιος, ἐφόσον εὕρω τὴν ἐλευθερίαν ἢ τὸν θάνατον.»

Ἀλλ' αἴμοι! ὁ ἀγαθὸς Μελφόρδ δὲν ἐγνώριζε τοὺς Κινέζους! Καὶ ὁ Λατοῦδ καὶ ὁ βαρὼν Τρὲγκ ὅ' ἀπέθνησκον καὶ οἱ δύο ἐντὸς Βαστιλλίας κινεζικῆς. Ναὶ μὲν ὁ λαὸς αὐτὸς εἶναι ἀδύνατος, δειλὸς, ἐκτεθηλυμένος, ἀλλ' ἔχει πλῆθος μικρῶν μυστηριωδῶν στρατηγημάτων καὶ πανουργιῶν ἐξ ὧν πορίζεται φρικτὴν δύναμιν. Ἡ ἀσθένεια, μόνον ὅταν εἶναι εὐφυὴς, δύναται ν' ἀντιπαλαίσῃ πρὸς τὴν ἰσχὺν καὶ νὰ θριαμβεύσῃ. Ὁ Κινέζος δύναται νὰ κλείσῃ ἐντὸς κλωβοῦ ὑαλίνου τὸν ἐχθρόν του, οὗτος ὅμως δὲν θὰ κατορθώσῃ νὰ ἐξέλθῃ διότι ὁ ἥλιος θὰ συντρίψῃ τὰς χεῖράς του. Εἰς τὰς πύλας τοῦ τόπου τούτου ὑπάρχουσιν ἀόρατοι μαγγανεῖαι τοὺς ὁποίους κινεῖ μὲν καὶ ὁ μικρότερος δάκτυλος, οἵτινες ὅμως κατεσκευάσθησαν ὡς αἱ πύλαι τοῦ ἅδου. Ὑπάρχουσι κιγκλίδες λεπτόταται καὶ ἐναέριαι ὡς κάλαμοι ὀρυζίου, μὴ κοπτόμεναι ὅμως οὔτε ἀπὸ ρίνας. Καὶ ὅμως ὁ Μελφόρδ, ὅστις δὲν εἶχε ρίναν, ἐπίστευεν ὅτι θὰ ἔκοπτε τὰς κιγκλίδας διὰ τοῦ μεγάλου τροχοῦ τοῦ ἀργυροῦ του ὡρολογίου· ἀλλ' ὅτε ἠθέλησε νὰ δοκιμάσῃ, ἐπείσθη ὅτι αἱ κινεζικαὶ κιγκλίδες θὰ ἔκοπτον ὅλους τοὺς τροχοὺς ὅλων τῶν Ἀγγλικῶν χρονομέτρων.

Σομπάος ὁ μανδαρῖνος, ἔνθερμος ὀπαδὸς τῆς θρησκείας τοῦ Φὼ, συζεύξας τὴν θυγατέρα του, τὴν ὁποίαν ἐνόμιζεν ἀτιμασθεῖσαν μετὰ τοῦ Μελφόρδ, ὑπήκουσε μᾶλλον εἰς ἀρχὴν θρησκευτικὴν ἢ εἰς νόμον ἠθικὸν τοῦ Λι-Κί· ἐνῷ δὲ καθησύχασεν οὕτω πως τὴν συνείδησίν του, ἔλαβε κατὰ τοῦ αἰχμαλώτου γαμβροῦ του προφυλάξεις σπουδαιοτάτας ἱκανὰς νὰ μετριάσωσι πᾶσαν ἀπόπειραν ἀποδράσεως. Ὁ Μελφὸρδ κατεδικάσθη εἰς εἱρκτὴν διὰ βίου, καὶ δὲν ἐδράδυνε νὰ ἴδῃ ὅτι ἡ μόνη ἄγκυρα τῆς σωτηρίας του ἦτο αὐτὴ ἡ Ταϊ-Σέε. Δυστυχῶς ὅμως ἡ γυνὴ αὕτη ἠσθάνετο φιλίαν σώφρονα εἰ καὶ ζωηρὰν πρὸς τὸν αἰχμάλωτον, ὅστις ἀνεκάλει εἰς τὴν μνήμην του τοὺς παλαιοὺς ἔρωτάς της καὶ ὡμίλει τὴν γλῶσσαν τοῦ ζωγράφου τῆς μητρὸς τοῦ Κομφουκίου. Ἡ φιλία αὐτὴ, τοσοῦτῳ ἐναντία εἰς τὰ συμφέροντα τοῦ Μελφὸρδ, ἐγίνετο καθ' ἕξιν ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ ἔτι ἰσχυροτέρα, καὶ κατέστη ἠθικὸς μοχλὸς, τὸν ὁποῖον οὐδεμία δύναμις ἴσχυε νὰ διασείσῃ. Ἀνάγκη ἄρα νὰ ὑπομείνῃ καὶ τοῦτο, καὶ να προσποιῆται μάλιστα ὅτι εἶναι εὐχαριστημένος. Ἔκτοτε ὅλαι αἱ ἡμέραι τοῦ Μελφὸρδ ἦσαν ἀπαράλλακτοι· ἡ ἱστορία τῆς μιᾶς ἦτο ἱστορία καὶ τῆς ἄλλης. Ἡ Ταϊ-Σέε ἤρχετο ἀναλλοιώτως τὴν αὐτὴν ὥραν καὶ διὰ θύρας πάντοτε ἀοράτου, ἐκάθητο πλησίον τοῦ Μελφὸρδ, καὶ ἐπαπελάμβανεν ἀδυσωπήτως τὴν διήγησιν τῶν ἐρώτων της. Ὁ αἰχμάλωτος εἶχεν ἐν τοσούτῳ πᾶσαν ἄλλην ἀνάπαυσιν· γέρων τις ὑπηρέτης παρέθετεν εἰς τὴν τράπεζάν του τὰ ἐκλεκτότερα τῶν ἐδεσμάτων, καὶ ἐπειδὴ οἱ οἰκοδεσπόται ἦσαν πλούσιοι μετεχειρίζοντο τὸν Μελφὸρδ ὡς υἱόν των.

Ἐν τοσούτῳ ὁ Μελφὸρδ, ἔχων πάντοτε κατὰ νοῦν τὰ περὶ τῆς δραπετεύσεώς του, δὲν ἠμέλησε νὰ σπουδάσῃ τὴν γλῶσσαν τοῦ τόπου· ἔμαθεν ἀπὸ τὴν Ταϊ-Σέε τὴν καθομιλουμένην κινεζικὴν, ὄχι μόνον διατριβῆς ἕνεκα, ἀλλὰ καὶ διὰ νὰ εὐκολύνῃ τὴν μέλλουσαν ἐπιχείρησίν του. Ἡ Ταϊ-Σέε παρεσκεύασε χάριν αὐτοῦ μικρὰν βιβλιοθήκην ἐκλεκτὴν, αὐτὸς δὲ μετὰ διετῆ σπουδὴν ἀνεγίνωσκεν ἀπλήστως τὰς ποιήσεις τῆς περιωνύμου Ἡαν-Χυέϊ-Ἡαν, τῆς ἐπιλεγομένης Σοφῆς, τοὺς μύθους τοῦ Σεε-Μα-Κουάγκ, τὰ *θαυμάσια παραγγέλματα* τοῦ Τσεν - Τσου - Κουόγεν-Χοάγκ-Τε, τὰς ὑπερφυεῖς ποιήσεις τοῦ τελευταίου αὐτοκράτορος Κιεν-Λόγκ, καὶ τὸ ὡραῖον ποίημα τοῦ *Τέτιγος* ὑπὸ Λιεου-Γύεν, ἕνα τῶν σκεπτικωτέρων ποιητῶν τῆς δυναστείας τῶν Σόγκ.

Καὶ ὅμως ἡ δηλητήριος ἐπιρροὴ τῆς φυλακῆς καὶ τῆς ἐξορίας ἠλλοίωσεν ἐπαισθητῶς τὴν ὑγείαν τοῦ Μελφόρδ· ἡ ὑδατώδης δίαιτα τῆς τραπέζης του ἀνέσκαπτε τὸν εὔρωστον στόμαχόν του συνειθισαντα ἐκ νεότητός του νὰ τρώγῃ σκληντικά, τεμάχια βοείου κρέατος, ἐνῷ εἰς τὴν Κίναν οἱ βόες χρησιμεύουσι μόνον εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς. Τίς ἀγγλικὴ ὑπομονὴ ἐδύνατό ποτε νὰ παλαίσῃ ἐπὶ τρία ἔτη πρὸς ἐδέσματα ῥιζῶν νυμφαίας καὶ μελίων;

Αὐτὴ ἡ Ταϊ-Σέε παρετήρησε μετ' ὀλίγον τὴν καταστροφὴν τὴν ὁποίαν ἡ στενοχωρία, ἡ φυλακὴ, καὶ τὸ εἶδος τῆς τροφῆς ἐπέφερον εἰς τὰς παρειὰς τοῦ ταλαιπώρου φίλου της· ὅλαι αἱ παραμυθίαι τῆς κινεζικῆς φιλολογίας δὲν ἱκανοῦσι ν' ἀντισταθμίσωσι τὴν δύναμιν ἑνὸς rump-steak (*). Ὅθεν, μάλις ἤκουσεν αὐτὸν παραπονούμενον, καὶ συγκινηθεῖσα μέχρι δακρύων, καὶ καταταραχθεῖσα ἀπὸ τὴν ἰδέαν μὴ γίνῃ συνένοχος τοῦ θανάτου ἑνὸς Ἄγγλου, τῷ ἐπρότεινε τρόπον εὐκόλου καὶ ταχείας δραπετεύσεως. Τότε πρῶτον εἶπε πρὸς αὐτὸν ὅτι τρία μόνον *li* (εἰκοσιτέσσαρα στάδια) ἦσαν μακρὰν τῆς Καντόνης, καὶ ὅτι ὁ γέρων καὶ πιστὸς ὑπηρέτης θὰ τὸν συνοδεύσῃ διὰ τῆς διώρυγος μέχρι τοῦ πρώτου ἐμπορικοῦ καταστήματος τῶν Εὐρωπαίων,

Νέφος λύπης ἐπεσκίασε τὸ ἀκτινοβόλον μέτωπον τοῦ Μελφόρδ· εἰ καὶ σκιρτῶν ἀπὸ χαρὰν ἐλυπήθη ἐνθυμηθεὶς ὅτι θὰ χωρισθῇ ἀπὸ τὴν γλυκεῖαν καὶ ἀγαθὴν Ταϊ-Σέε ἥτις δίς ἔσωσε τὴν ζωήν του καὶ ἐνῷ ἤγειζε νὰ ἀνακτήσῃ τὴν ἐλευθερίαν του, ἐχρειάσθη νὰ ὑποστηριχθῇ δι' ὅλης τῆς ἠθικῆς του δυνάμεως διὰ ν' ἀποφασίσῃ χωρισμὸν σκληρὸν μὲν, ἐπαναδίδοντα ὅμως εἰς αὐτὸν εὐτυχίαν.

Ὁ Ἄγγλος μας δὲν ἐδυσκολεύθη νὰ ἐνδυθῇ ἁρμοδίως ὡς Κινέζος· τὸ πρόσωπόν του, εἶχε λάβει καθ' ἕξιν, παράδειγμα ἔχον τὸ τῆς Ταϊ-Σέε καὶ τὸ τῶν ἀγαλματίων, τὸν ἐγχώριον τύπον. Παρετηρήθη πολλάκις ὅτι τὰ ἀγαπώμενα ἀνδρόγυνα ὁμοιάζουσιν ἐπὶ τέλους, μετὰ πολυετῆ συμβίωσιν, μεταξύ των, οἱ μὲν ἄνδρες τὰς γυναῖκας αἱ δὲ γυναῖκες τοὺς ἄνδρας· εἶναι δὲ τοῦτο ἀποτέλεσμα μαγνητικῆς συστολῆς ἐπὶ δύο προσώπων ἀδιακόπως συναντωμένων. Καὶ τὸ παράδοξον, καὶ αὐτὰ τὰ βλέφαρα τοῦ Μελφὸρδ ἐλαλοῦν ἀνεπαισθήτως διεύθυνσιν λοξὴν· ἡ ὄψις του, ἄλλοτε ἐρυθρὰ ὡς των κατοίκων τῆς Ἀλβιόνης, κατέντησε βαθμηδὸν νὰ λάβῃ χρῶμα πορσελάνης· ὥστε κανεὶς εἰς τὸ Οὐράνιον κράτος δὲν ἐδύνατο νὰ καυχηθῇ ὅτι εἶναι μᾶλλον ἐκείνου Κινέζος. Ὅτε δὲ ἐφόρεσε τὴν κυανῆν ἐσθῆτα τὴν ἔχουσαν στίγματα λευκὰ καὶ δράκοντας, καὶ τὸν κίτρινον ἐπενδύτην μὲ χειρίδας γλαυκᾶς, καὶ ὅτε ἔκρυψε τὴν κόμην του ὑπὸ πῖλον ἔχοντα χρῶμα ἀνάμικτον πορτοκαλλίου καὶ κίτρου, καὶ σφαῖρα τακῶνος, ἠλλάχησον τὸ πλήρωμα τῆς *Ταρταρούγας* ἐδύνατο νὰ τὸν ἴδῃ χωρὶς νὰ τὸν γνωρίσῃ.

Ἡ Ταϊ-Σέε, ὁλοφυρομένη εἰς πᾶσαν λέξιν, ἔδωκε πρὸς αὐτὸν τὰς τελευταίας ὁδηγίας· τὸν ἀμίλησεν ἐν ἐκτάσει καὶ τὸν ὑπεχρέωσε νὰ ὁρκισθῇ ὅτι δὲν θὰ ἀναφέρῃ εἰς οὐδένα περὶ τῶν συμβάντων του ἐνόσῳ διαμένει εἰς τὴν γῆν τῆς Κίνας. Μετὰ ταῦτα, ἀσπασθεῖσα τὴν χεῖρα του, τὸν ἀνέθεσεν εἰς τὸν γέροντα ὑπηρέτην διὰ νὰ τὸν φέρῃ εἰς Καντόνην.

Τέλος πάντων μετὰ τριετῆ κάθειξιν ὁ Μελφὸρδ ἀπέπλευσε τὸν μαγευτικὸν ἐκεῖνον ἀέρα, ὅστις καὶ εἰς Κίναν καὶ παντοῦ ἀλλοῦ ὀνομάζεται ἀὴρ τῆς ἐλευθερίας.

(*) Εἶδος ἐδέσματος τὸ ὁποῖον ὁ μὲν ἀγγλικὸς στόμαχος ὑποδέχεται προθύμως, ἡ δὲ ἀγγλικὴ ψυχοσωματικὴ συστέλλεται κἂν νὰ προφέρῃ, διότι τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐπηράζει ἐμφανῶς τὸ παχὺ μέρος τοῦ βοὸς ἐξ οὗ παρασκευάζεται τὸ ἔδεσμα. Σ. Μ.

« Ὦ Καρολίνα! Ὦ φίλτατα τέκνα μου, ἀνέκραξε κινεζεστί μόλις πατήσας εἰς τὴν λέμβον, θὰ σὲ ἰδῶ λοιπόν. »

Καὶ τελευταῖος ἀσπασμὸς ἐξελθὼν ἀπὸ τὴν οἰκίαν τοῦ μανδαρίνου ἀπεχαιρέτισε τὸν Μελφόρδ.

ΣΤ'.

Μόνος ὢν εἰς τὴν νῆσόν του ὁ Ῥοβινσὼν Κροῦσος εὗρε χρυσᾶ τινα νομίσματα, καὶ ἀποβαλὼν αὐτὰ εἶπεν· « *ἄχρεῖον μέταλλον* ! » Ὅτε ὅμως ἀνεχώρησεν εἰς Ἀγγλίαν συνήθροισε τὸ ἄχρεῖον μέταλλον, ἐζήτησεν ἀπὸ αὐτὸ συγχώρησιν διὰ τὴν πρώτην καταφρόνησιν, καὶ τὸ ἔδωκεν εἰς ἐμπόρους εὐρωπαίους εἰς ἀνταλλαγὴν ὀλίγης εὐτυχίας.

Ὡσαύτως καὶ ὁ Μελφόρδ εἶχε ζώνην πλήρη τοῦ ἀχρείου τούτου μετάλλου, τὸ ὁποῖον κατεφρόνει μὲν ἐπὶ τριετίαν, ἐθεσπούησεν ὅμως ὅτε διευθυντὴς πλοίου τῷ ἐζήτησε τρεῖς χιλιάδας δραχμῶν διὰ νὰ τὸν μεταφέρῃ ἀπὸ Βόκκα-Τίγρις εἰς Λονδῖνον. Ὁ ναυτικός μας, πληρώσας τὴν ποσότητα ταύτην, ἔμεινεν ἰδιοκτήτης ὀλίγων μόνον νομισμάτων· ἀλλὰ τί πρὸς αὐτόν; Διὰ τριῶν χιλιάδων δραχμῶν ἠγόραζεν ὁλόκληρον θησαυρόν, τὴν Καρολίναν καὶ τὰ τέκνα του.

Εἰς Καντόνην, ἀφεὶς τὸ κινεζικὸν ἔνδυμά του, ἐφόρεσεν ἄλλο ὡς τὸ τῶν εὐρωπαίων ἀποίκων. Ἐπὶ δὲ τοῦ πλοίου ἐφόρει πλατεῖαν ἀναξυρίδα κανίνην, ἐπενδύτην κυανοῦν καὶ πῖλον πλατύγυρον ἐξ ἀχύρων ὀρυζίου· τὸ πρόσωπόν του ὅμως ἔμεινεν ὀπωσοῦν κινεζικόν, καὶ ἔπρεπε νὰ διατρίψῃ πολλὰ ἔτη μεταξὺ χριστιανῶν διὰ νὰ τὸ ἐπαναφέρῃ εἰς τὴν πρώτην κατάστασίν του. Κατὰ τὸν πλοῦν, οἱ συνοδοιπόροι του τὸν ἠρώτων ἐὰν ἐγεννήθη εἰς Καντόνην, καὶ αὐτὸς ἀπεκρίνετο διὰ νεύματος καταφατικοῦ.

Εἶχε δὲ ἀπόφασιν σταθερὰν ἤθελε νὰ χαρῇ τὸ προνόμιον τὸ ὁποῖον κατέκτησεν, ἀποθανὼν μὲν δι' ὅλον τὸν κόσμον, ζῶν δὲ δι' ἑαυτόν. Ἤθελε ν' ἀφήσῃ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ναυτικοῦ τὸ ὁποῖον καθίστανε πολλὰς γυναῖκας μόλις νυμφευθείσας χήρας. Θὰ εἰσήργετο λοιπὸν εἰς νέον στάδιον βίου, εἰς τὸ ὁποῖον θὰ παρελάμβανε τὴν πεῖραν τοῦ ἀρχαίου, τὸ καθαρὸν τοῦτο κέρδος τῆς ἀναστάσεώς του.

Περίστασίς τις τὴν ὁποίαν ἔμαθεν ἐσχάτως εἰς Καντόνην ἔδωκε πρὸς αὐτὸν καὶ δεύτερον δίπλωμα συζύγου. Ἡ *Ἰαμεσίνα* ἑκάη αὐτάνδρος κατὰ τὴν Μοζαμβίκην, ἐν μέσῳ τοῦ πελάγους. Λείψανά τινα ἀπηνθρακωμένα, ῥιφθέντα ἀπὸ τῶν κυμάτων εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Ζαγκουεβάρης, καὶ τεμάχιον ξύλου ἐφ' οὗ ἀνεγινώσκετο *εσίνα*, ἐμαρτύρουν ὡς ἄλλα πειστήρια περὶ τῆς τύχης τῶν ναυτῶν τοῦ πλοίου ἐκείνου. Ὁ Μελφόρδ ὑπέθετε, καὶ δικαίως, ὅτι ἡ φιλτάτη του Καρολίνα θὰ ἐπενθηφόρησεν ὡς χήρα, καὶ ἐπίστευεν ὅτι ἡ ἀπαρηγόρητος αὐτὴ σύζυγος θὰ ἔμενε πιστὴ εἰς τὴν σκιὰν τοῦ ἀνδρός της. « Πλὴν, ἔλεγε καθ' ἑαυτὸν ἐνίοτε, ἐὰν . . . » καὶ παρευθὺς ἐζήτει κατὰ διάνοιαν ἀπὸ τὴν Καρολίναν συγχώρησιν διὰ τὸ προσβλητικὸν τοῦτο *ἐάν*.

Ἡ Κίνα, καθὼς καὶ πᾶν ἄλλο μέρος τῆς οἰκουμένης, κεῖται πρὸ τῶν πυλῶν τοῦ Λονδίνου. Ὁ λόρδος ὅστις θηρεύει εἰς Καλκούτταν, ἐπιστρέφει εἰς Λονδῖνον διὰ νὰ ψηφοφορήσῃ, καὶ πάλιν ἐπανέρχεται διὰ νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν θήραν του. Οἱ Ἄγγλοι ἀδιαφοροῦσι διὰ τὰ διαστήματα. Ὁ Μελφόρδ ἐτακτοποίει ἤδη τὸν ἐπενδύτην του, καὶ ἐξόγκωνε τὸν κόμβον τοῦ λαιμοδέτου του, διὰ νὰ ἐμφανισθῇ σεμνῶς εἰς τὴν ἐν τῇ *Νέᾳ Ὁδῷ* οἰκίᾳ του· καὶ ὅμως ἦτο ἔτι δώδεκα χιλιάδας σταδίων μακρὰν τοῦ Λονδίνου! « Νὰ ἐμφανισθῶ, ἠρώτα ἑαυτόν, αἴφνης εἰς τὴν γυναῖκά μου, ἢ νὰ τὴν προειδοποιήσω; » Τοῦ ζητήματος τούτου τεθέντος, περιῆλθεν ὀκτὼ ἡμέρας εἰς τὸ κατάστρωμα, μελετῶν τὴν ἀπάντησιν. Ἐνῷ δὲ σήμερον ἀπεφάσιζε νὰ παρουσιασθῇ αἴφνης, αὔριον μετέβαλλε γνώμην. « Ταλαίπωρε Καρολίνα! ἐπαναλάμβανε συνεχῶς· ταλαίπωρε γυνὴ ἐγκαταλελειμένη, χωρὶς φίλους, χωρὶς βοήθειαν, χωρὶς ἄλλον συγγενῆ, παρὰ μόνον ἕνα ἀδελφόν, καὶ αὐτὸν μακράν σου, εἰς τὸν πόλεμον! Ὦ! ὁ οὐρανὸς εἶναι δίκαιος· σὲ ἀποδίδει τὸν σύζυγόν σου ἄξιον σοῦ! »

Τέλος πάντων τὸ πλοῖον ἔφθασεν εἰς τὴν Γέφυραν τοῦ Λονδίνου!

Πατήσας τὴν γῆν τῆς πατρίδος του ὁ Μελφόρδ ἔδραμεν εἰς τὴν *Νέαν Ὁδόν*, εἰς τὴν ἀρχαίαν κατοικίαν του, ὅπου ἀφῆκε τὴν γυναῖκα, τὴν θυγατέρα καὶ τὸν προσδοκώμενον υἱόν του. Ἔκραυγασεν ἀλλεπαλλήλως διὰ τοῦ ῥόπτρου τὴν θύραν, καὶ ὅτε ἠνοίχθη ἀνέβη διὰ μιᾶς σχεδὸν τὴν κλίμακα, κράζων ὡς ἔξω φρενῶν· « Καρολίνα! Ῥόζα! Σίμων! Ἐγώ! »

Ἄγγλος τις, ψυχρὸς ὡς κωνεία τομή, καὶ σωπηλὸς ὡς κωδωνοστάσιον καταδικασθὲν ὑπὸ τῆς αἱρέσεως, ἐφάνη εἰς τὴν πρώτην ὀροφὴν τῆς οἰκίας, καὶ ἀνεχαίτισε τὸν θερμὸν Μελφόρδ διὰ νεύματος ψυχροῦ, καὶ διὰ ξηροτάτου what! (τί) ὀμοιάζοντος φωνὴν γηνίσκου.

Ἐπειδὴ δὲ ὁ Μελφόρδ δὲν ἦτο ἐνδεδυμένος ἀποχρώντως ἀξιοπρεπῶς, δὲν ἐδύνατο νὰ ἔχῃ ἀξιώσεις εἰς καλητέραν ὑποδοχήν, τόσῳ μᾶλλον καθόσον τὰ ἀλλεπάλληλα κρούσματά του εἰς τὴν θύραν ἀνήγγειλον ξένον εὐγενέστερον, ἐνῷ τὸ ἔνδυμά του, ἔνδυμα ἀποίκου Ἰνδοῦ ὑπομισθίου, μόλις ἔδιδε πρὸς αὐτὸν τὸ δικαίωμα νὰ κρούσῃ δίς· ὁ οἰκοδεσπότης εὐεώρησε τοῦτο ὡς αὐθάδειαν ἀξίαν τιμωρίας. Ὅθεν ἔτεινε τὸ δάκτυλόν του πρὸς τὴν θύραν, οἱ δὲ ἀκίνητοι ὀφθαλμοί, τὰ συνεσφιγμένα χείλη, καὶ οἱ σπασμωδῶς κινούμενοι μυκτῆρες του ἐσήμαινον· *Ἔξω!*

Ὁ ναύτης συνέσφιγξε τοὺς γρόνθους παρὰ τοὺς μηροὺς του ὡς διὰ νὰ τοὺς ἀκονίσῃ, καὶ ἠτοιμάζετο νὰ ἐπιπέσῃ ἐξ ἐφόδου κατὰ τῆς πρώτης ὀροφῆς, ὅτε ἐνθυμήθη τοὺς φρικτοὺς ἀγγλικοὺς νόμους καθ' οὓς ἡ κατοικία τῶν πολιτῶν εἶναι ἄσυλος, καὶ πλήρης ἡ οἰκιακὴ ἐλευθερία. Ῥίψας λοιπὸν βλέμματα φλογερὰ πρὸς τὸν οἰκοδεσπότην κατέβη τὴν κλίμακα καὶ ἐξῆλθε λυσσῶν.

Πρὸς τὴν θύραν τῆς παρακειμένης οἰκίας ὑπηρέτης τις ἐκαθάριζε τὰς δύο βαθμίδας τοῦ κατωφλίου· ἀποταθεὶς λοιπὸν πρὸς αὐτὸν,

— Δὲν μὲ λέγεις, εἶπε, παρακαλῶ, ἐὰν ἡ Κ. Μελφόρδ κατοικῇ πάντοτε ἐδῶ;

Ὁ ὑπηρέτης γονυκλινὴς κατὰ γῆς, ἐσηκώθη καὶ ἔτριψε τὸ μέτωπόν του εἰπὼν πολλάκις· « ἡ Κ. Μελφόρδ! » ὡς διὰ νὰ ἀνακαλέσῃ εἰς τὴν μνήμην του περίστασιν πρὸ πολλοῦ παρελθοῦσαν.

— Ἡ Κ. Μελφόρδ! εἶπεν ἐπὶ τέλους, ναί, ἡ Κ. Μελφόρδ· εἶναι τὸ ὄνομά της . . . ἡ χήρα νέου ναυτικοῦ ἀξιωματικοῦ, ἔ;

— Ὄχι· ναί, ναί, ἡ χήρα . . . ὁ σύζυγός της ὅμως δὲν ἀπέθανε.

— Μὲ εἶπαν ὅτι ἀπέθανεν εἰς τὰς Ἰνδίας, καὶ . . .

— Χήρα ἢ ὄχι, ἀδιάφορον· ἀνέκραξεν ὁ Μελφόρδ· ἐδῶ λοιπὸν κατοικεῖ;

— Ὄχι· ἀνεχώρησεν ἀπὸ τὸ Λονδῖνον πρὸ δύο ἐτῶν· κατοικεῖ εἰς Γρίνουϊτς. Τὴν ἰδα πέρυσιν εἰς τὸν κῆπον τοῦ Οὐάϊτχολ, καὶ τὴν ἠκολούθησα ἕως εἰς Οὔγκερφορδ - Μάρκετ· ἐκεῖ κατέβη τὴν κλίμακα διὰ νὰ ἐπιβιβασθῇ καὶ νὰ ὑπάγῃ ἴσως εἰς Γρίνουϊτς.

— Ἤτον μόνη;

— Μόνη, ναί, ἀφοῦ εἶναι χήρα.

— Σ' εὐχαριστῶ, κύριε, εἰς ἄκρον.

Καὶ ἐν ἀκαρεῖ ἔδραμεν εἰς Γρίνουϊτς· ἀλλ' ἐπειδὴ ἔφθασε τὴν νύκτα, δὲν ἐδυνήθη ν' ἀρχίσῃ ἀμέσως τὰς ἐρεύνας του. Ἐνθουσιῶν ὅμως ὅτι τὸ μακάριον ἐκεῖνο χωρίον περιεῖχε τὴν φιλτάτην Καρολίναν του, ἐπλανήθη μέχρι τῆς αὐγῆς, ἐξετάζων διὰ τοῦ βλέμματος πᾶσαν οἰκίαν, ἀκροαζόμενος καὶ τὸν ἐλάχιστον κρότον, καὶ νομίζων ὅτι ἕκαστος ψιθυρισμὸς τῆς νυκτὸς ἦτο στεναγμὸς τῆς γυναικός του καὶ τῶν τέκνων του. Ἀλλ' ἀπὸ ὑπερβολικὸν ζῆλον ὑπερέβαινεν ἐνίοτε τὰ ὅρια τὰ ὁποῖα προσδιορίζει ὁ νόμος εἰς τοὺς νυκτερινοὺς διαβάτας· ὅθεν χωροφύλαξ τις κατέλαβεν αὐτὸν παρατηροῦντα, δι' ὀπῆς παραθύρου, τὰ μυστήρια προσγείου θαλάμου.

— Τί κάμεις ἐκεῖ; ἔκραξεν ἀποτόμως ὁ χωροφύλαξ.

— Ζητῶ τὴν γυναῖκά μου, ἀπεκρίθη ὁ Μελφόρδ.

Ὁ χωροφύλαξ ἐτιμώρησε τὸν Μελφόρδ διὰ πλαστοῦ γέλωτος, ἐναντίον τοῦ σπουδαιοτάτου χαρακτῆρος τοῦ ἐπαγγέλματός του.

Τέλος πάντων ἐφάνη ἡ αὐγή, καὶ ἐχρωμάτισε διὰ μιᾶς ἀκτῖνος τὸ ἀστεροσκοπεῖον τοῦ Γρίνουϊτς. Ὁ δὲ Μελφόρδ, παραιτήσας τὸ ζωηρὸν βάδισμά του, ἐφάνη ἐμβριθέστερος· μόνη ἡ κεφαλὴ καὶ οἱ ὀφθαλμοί του ἐξηκολούθησαν τὰς κινήσεις των δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ, ἄνω καὶ κάτω, μάλιστα κατὰ τὴν πρωϊνὴν ἐκείνην ὥραν ὅτε ὁ κρότος τῶν παραθύρων ἅτινα ἠνοίγοντο, ἀνήγγειλλον τὴν ἐμφάνισιν προσώπων. Κεφαλαὶ γυναικεῖαι ἐφαίνοντο εἰς τοὺς ἐξώστας, εἰς τοὺς ὑέλους, εἰς τὰς θύρας, εἰς τὰς κιγκλίδας τῶν κήπων, εἰς τὰ παράθυρα τῶν μαγειρείων· ὡραῖοι παιδίων ξανθῶν καὶ εὐθύμων ὡς ἀγγέλων διαμαρτυρομένων, ἔτρεχον εἰς τὰ σχολεῖα, ἀλλ' οὐδὲν τῶν προσώπων τούτων ὡμοίαζε τὸ τῆς συζύγου ἢ τὸ τῶν τέκνων του. Ὁ πιστὸς σύζυγος ἐπεθεώρει ὅλον τὸν λαὸν τοῦ Γρίνουϊτς, ἀλλὰ δὲν ἔβλεπε τὸ ἀξιολάτρευτον πρόσωπον τῆς Καρολίνης του, ἢ κἂν φυσιογνωμίαν παιδίου ἢ κόρης ὁμοιάζουσαν τὴν τοῦ πατρός των.

Τὸ Γρίνουϊτς τὴν ἐποχὴν ἐκείνην δὲν ἦτο ὅπως σήμερον, πόλις μεγάλη. Ἐδύνατό τις νὰ μετρήσῃ τὰς οἰκίας του ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ· μόλις περιεῖχε τετρακοσίας. Ὁ Μελφόρδ ἀπεφάσισε νὰ ἐπισκέπτεται τεσσαράκοντα καθ' ἑκάστην καὶ νὰ ἐρωτᾷ περὶ τῆς Κ. Μελφόρδ, ἐπ' ἐλπίδι ὅτι θὰ τὴν ἀνεκάλυπτεν ἐντὸς μιᾶς ἑβδομάδος. Διέταξε λοιπὸν δεόντως τὰ καθ' ἑαυτόν, καὶ καταλύσας εἰς μέτριον ξενοδοχεῖον παρὰ τὴν θάλασσαν, ἐξεστράτευε καθ' ἑκάστην πρωϊαν διὰ νὰ ἐπισκεφθῇ τεσσαράκοντα οἰκίας μεταξὺ λυκαυγοῦς καὶ ἀμφιλύκης. Ἡ ἔρευνα ὅμως αὐτὴ ἀπέβη ματαία, εἴτε διότι αἱ ἀπαντήσεις τῶν ὑπηρετῶν δὲν ἦσαν ἀκριβεῖς, εἴτε διότι ἡ Κ. Μελφόρδ ἤλλαξεν ὄνομα κατὰ συνέπειαν δευτέρου γάμου.

Ὦ! ἡ φρικώδης αὐτὴ ἰδέα κατετάρασσε τὸν ταλαίπωρον Μελφόρδ! Νὰ τηρήσῃ ἐπὶ τετραετίαν πίστιν, νὰ ἐπιστρέψῃ ἀπὸ τὰ πέρατα τοῦ κόσμου, ἀπὸ τὴν Κίναν, ἀπὸ τὴν σελήνην, διὰ νὰ ἐναγκαλισθῇ τὴν σύζυγόν του, καὶ νὰ τὴν εὕρῃ ἐναγκαλιζομένην ἄλλον! . . . Ἡ μάχαιρα μόνη θὰ ἔδιδε τέλος εἰς τὴν ἀπελπισίαν του.

Ζ'.

Ἀφοῦ ἐπεσκέφθη καὶ τὰς μικροτέρας γυναίας τοῦ Γρίνουϊτς ὁ Μελφόρδ ἐπεσκέφθη καὶ τὰ καθ' ἑαυτόν καὶ ἶδεν ὅτι σύντροφος μόνος τῶν ἔμεινεν ἡ εἰκὼν τοῦ Γεωργίου Δ', ἐγκεχαραγμένη εἰς τὸ τελευταῖόν του νόμισμα. Ἀνάγκη ἄρα νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Λονδῖνον, τὴν πόλιν ἐκείνην τοῦ προσπορισμοῦ, διὰ νὰ εἰσέλθῃ καὶ μέσα νὰ ἐξακολουθήσῃ τὰς ἐρεύνας του καθ' ὅλην τὴν Ἀγγλίαν. Ἐδαπάνησε μὲ τὴν δυνατωτέραν οἰκονομίαν τὴν τελευταίαν γυναικείαν του, καὶ ἠναγκάσθη νὰ πωλήσῃ τὸ ὡρολόγιόν του διὰ νὰ μεταβῇ εἰς Ὀξφόρδ.

Ἔπρεπε δὲ εἰς τὴν πόλιν ταύτην δι' ἄλλον σκοπόν. Μίαν τῶν ἡμερῶν ἀναγινώσκων τὰς προκηρύξεις, ἶδεν ἀγγελίαν τοῦ πανεπιστημίου Ὀξφόρδ, δι' ἧς ἐζητεῖτο καθηγητὴς τῆς Κινεζικῆς. « Τὸ ἐπάγγελμα! εἶπε καθ' ἑαυτόν ὁ Μελφόρδ· οἱ συναγωνισταί μου, ἐὰν ὑπάρχουν, δὲν θὰ μὲ καταβάλλουν βεβαίως· ὑπάγω νὰ κερδήσω τὰς πεντακοσίας μου λίρας στερλίνας κατ' ἔτος, καὶ δὲν θὰ παραπτοιηθῶ πλέον πρὸ πίσσας. »

Μεταβὰς εἰς Ὀξφόρδ, ἀπήντησεν ὑπὸ τὴν κυριοστοιχίαν τῆς μεγάλης ὁδοῦ ἱκανὸν ἀριθμὸν συναγωνιστῶν σπουδαζόντων τὴν κινεζικήν. Ἡ ἐμφάνισις αὐτὴ ἐφόβισεν ὀπωσοῦν τὸν ἀγχαῖον ἀξιωματικὸν τῆς *Ἰαμεσίνης*. Ὅτε μάλιστα ἶδε τὸ πρόσωπον τῶν ἀνταγωνιστῶν του, δὲν ἐνόησε πῶς ἐπιτοῦδεν τὴν γλῶσσαν τοῦ Οὐρανίου κράτους.

Τὴν ὡρισμένην ἡμέραν ὁ Μελφόρδ εἰσῆλθεν εἰς τὴν αἴθουσαν τοῦ διαγωνισμοῦ, καὶ ἠκροάσθη μετὰ προσοχῆς τὰ κινεζικὰ τῶν ἀνταγωνιστῶν του· ἀλλὰ δὲν ἐνόησεν οὔτε συλλαβήν. Ὅτε δὲ ἦλθε καὶ αὐτοῦ ἡ

σειρά, ἐξεφώνησε λόγον εἰς τὴν γλῶσσαν τὴν ὁποίαν ὁμιλεῖ ἡ Ταϊ-Σέε, λόγον ἄξιον τῆς γραφίδος τοῦ λογιωτέρου τῶν μανδαρίνων, καὶ ἐπὶ τέλους παρέθεσεν ὡραιότατον ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ ποιήματος τοῦ Κιεν-Λόγκ. Ὁ πρόεδρος τῆς ἐξεταστικῆς ἐπιτροπῆς, ἀφοῦ ἔκυψε πρὸς τὸν ἐκ δεξιῶν δικαστὴν καὶ μετ' ὀλίγον πρὸς τὸν ἐξ ἀριστερῶν, ἐκήρυξεν ἀπόβλητον τὸν Μελφόρδ διὰ παμψηφίας.

Ἡ ἀκροσδόκητος αὐτὴ ἀποτυχία ἐτάραξεν ὁπωσοῦν τὸν νέον μας ναυτικόν. Μασσαλιώτης τις, ἀρχαῖος αἰχμάλωτος, καλούμενος Λιενώ, ὠνομάσθη διὰ χειροτονίας καθηγητὴς τῆς κινεζικῆς εἰς τὸ πανεπιστήμιον Ὀξφόρδ. Σημειωτέον δὲ ὅτι τὰ κινεζικὰ τοῦ Λιενώ συνέκειντο ἐκ δύο λέξεων τῆς φραγκικῆς γλώσσης, li sabir, καὶ ἐκ τινων ἄλλων παρεφθαρμένων.

Ὁ φιλόσοφος Μελφόρδ ἐπανῆλθε τότε εἰς Λονδῖνον διὰ ν' αὐξήσῃ, εἰς τὴν μητρόπολιν αὐτὴν, τὸν ἀριθμὸν τῶν ὑποστρόφων τῆς ἰείας προνοίας, τῶν ὄντων τούτων ἄτινα δὲν ἔχουσιν αὔριον, καὶ παρακαλοῦσι τὸν Θεὸν νὰ τοὺς θρέψῃ ὡς τὰ πτηνὰ τοῦ οὐρανοῦ. Ἐὰν δὲ δὲν τὸν ἐπήκουεν ἡ θεία πρόνοια, εἶχε καὶ ἄλλο καταφύγιον κοινὸν εἰς τοὺς ὁμοιοπαθεῖς του· ἐξ ὀργυιὰς ὕδατος, ἐν καιρῷ παλιρροίας, ὑπὸ τὴν τρίτην ἀψίδα τῆς γεφύρας τοῦ Blackfriars.

Ἀλλὰ πρὶν καταστήσῃ εἰς τοῦτο, ἀπεφάσισε νὰ ἐξαντλήσῃ ὅλην τὴν γενναιότητά του εἰς τὸ νὰ περιμένῃ τὴν ποθητὴν Καρολίναν του. Ἀνέθετε τὰς ἐλπίδας του εἰς τὴν τύχην, καὶ ἡ τύχη, ὡς τὸ ὁμολογήσωμεν, δὲν καταλείπει ποτὲ τοὺς ἐλπίζοντας ἐπ' αὐτήν. Ὁ Μελφόρδ αὐτὸς τὸ ἐδοκίμασε.

Μίαν τῶν ἡμερῶν, διαβαίνων διὰ τοῦ λειβαδίου τὸ ὁποῖον φέρει, ὡς ὁδὸς ἐκ *βελλούδου πρασίνου*, ἀπὸ Καρλτον-Τέρας εἰς τὸ σκήνωμα τοῦ ὡρολογίου τῶν γηραιῶν ἀνακτόρων τοῦ Ἁγίου Ἰακώβου, ἴδε νέαν κυρίαν δίδουσαν κύπελα πλήρη θερμοῦ γάλακτος εἰς μικρὰς κόρας· ὠπισθοδρόμησε δὲ ἐν ἀκαρεῖ, ἀλλοιωθεὶς τὴν ὄψιν, ὡς ἂν περιστυλίχθη ὄφις εἰς τοὺς πόδας του. Ὁ ὀφθαλμὸς συζύγου ἐρώντος δὲν ἀπατᾶται· καὶ ὁ Μελφόρδ θὰ ἐγνώριζε τὴν γυναῖκα ἐκείνην μεταξὺ ὅλων τῶν γυναικῶν τοῦ Λονδίνου. Τὸ ὄνομα τῆς Καρολίνης ἀνέβη ἀπὸ τοῦ βάθους τῆς καρδίας εἰς τὰ χείλη του, ἀλλὰ δὲν ἐξῆλθεν. Ἦ! ἦτο βεβαίως ἐκεῖνη· ὁ χρόνος, ἡ ἀπουσία, ἡ λύπη, οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ τοῦ κάλλους, εἶχον, κατ' ἐξαίρεσιν καταστήσει τὴν Καρολίναν ἑκατοντάκις ὡραιοτέραν. Διὰ τῆς ἁπλῆς ἐσθῆτός της ἐζωγραφεῖτο τὸ λεπτόν της ἀνάστημα· ὁ ψιάθινος πῖλός της δὲν ἐδύνατο νὰ κρύψῃ τὸν πλοῦτον τῆς κόμης της ἥτις κατέπιπτε κυκλοτερῶς ὡς χρυσοῦς χείμαρρος· οὐράνιον μειδίαμα ἠκτινοβόλει ὡς στέφανος περὶ τὸ δροσερὸν πρόσωπόν της, καὶ ἡ διαφανὴς γλαυκότης τῶν ὀφθαλμῶν της ἠρμήνευε συγχρόνως αἰδὼ παρθενικὴν καὶ χαρὰν νέας μητρὸς ἀγαλλωμένης διὰ τὸ τέκνα της.

Ἀπὸ τὸ μειδίαμα πρὸ πάντων ἀναγνωρίζει τις τὴν ποθητὴν γυνὴ, ἐὰν ἔμεινεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη μακρὰν αὐτῆς. Καὶ ὁ μὲν Μελφόρδ ἤθελε ν' ἀμφιβάλῃ· ἀλλ' ἡ ἀμφιβολία ἦτο ἀδύνατος καὶ μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν περιστάσεως κερδοφόλουσης τὸν ταλαίπωρον σύζυγον. Ἡ ἀνακάλυψις δὲ αὐτὴ ἦτο ὅτι ἡ σύζυγός του εἶχε τρεῖς θυγατέρας!... Καὶ τὴν μὲν πρωτότοκον τὴν ἐγνώριζε κάλλιστα· τὴν δὲ δευτέραν τὴν παρεδέχετο ἀντὶ τοῦ περιπολήτου Σίμωνος· ἀλλ' ἡ τρίτη;... ἡ τρίτη ἦτο ὕποπτος!

Ἡ τρίτη αὐτὴ κόρη κατεθρύβησε τὸν Μελφόρδ καὶ τὸν προσήλωσεν εἰς τὴν θέσιν του, ὅπισθεν ἀγκώνος στελέχους δένδρου ἐπιπροσθοῦντος.

Βλέπων ἀλλὰ μὴ βλεπόμενος, παρετήρησεν ὅλας τὰς κινήσεις τῆς οἰκογενείας, τῆς ὁποίας ἐπεθύμει νὰ κατεπονεῖτο εἰς τὴν ἄβυσσον τὸ ἡμιόλιον. Αἱ τρεῖς κόραι ἔπαιζον μὲ τὴν δάμαλιν καὶ γάζουσαι εὐθύμως, ὅπως ὁ κορυδαλλὸς ὅταν ἄδῃ τὴν αὐγήν· ἡ νέα μήτηρ ἐγέλα βλέπουσα γελῶντα τὰ θυγατρά της, καὶ, ἐναγκαλιζομένη ἀλλεπαλλήλως αὐτὰ, τὰ ἔθετεν ἐπὶ τῆς ῥάχεως τοῦ γαλακτοφόρου ζώου, τὸ ὁποῖον ἔμενεν ἀκίνητον διὰ νὰ μὴ τρομάζῃ τὰ ἀθῶα ἐκεῖνα πλάσματα. Αἱ ὡραῖαι κυρίαι ὅσαι διέβαινον ἐκεῖθεν ἱστάμεναι ἐπυφήμουν τὰ παίγνια ἐκεῖνα ὑπομειδιῶσαι θελκτικώτατα, ὅπως γίνεται ἐν Λονδίνῳ ὅπου τὰ μειδιάματα ἀναπληροῦσι τὸν ἥλιον. Ἀλλὰ μὴ ἐκλαμβάνωμεν ὡς ἀλήθειαν τὴν εὐθυμίαν ἐκείνην τῆς Καρολίνης! Ἐὰν ὁ Μελφόρδ δὲν ἀφηρπάζετο ἀπὸ ἀγανάκτησιν, θὰ ἔβλεπεν ὅτι ἐνίοτε ἡ χαρὰ ἐξηλείφετο ἀπὸ τὸ πρόσωπόν της, καὶ ὅτι ἀποσπῶσα τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀπὸ τὰς θυγατέρας της, ἔστρεφεν αὐτοὺς λαθραίως εἰς οὐρανὸν, ὡς διὰ νὰ τὸν ζητήσῃ βοήθειαν. Καὶ πάλιν τὰ παίγνια καὶ αἱ φωναὶ τῶν παιδίων ἀνεκάλουν τὴν νέαν μητέρα εἰς τὴν γῆν.

Πέντε ὧραι ἐσήμαναν εἰς τὸ παρακείμενον ὡρολόγιον, καὶ ἡ νέα μήτηρ, ἥτις ἐμέτρησε μὲ προσοχὴν αὐτὰς, διώρθωσε τὸ ἔνδυμά της, ἐφίλησε τὰς τρεῖς θυγατέρας της, ὡς διὰ νὰ τὰς εἰδοποιήσῃ ὅτι ἐτελείωσεν ἡ ὥρα τῆς διασκεδάσεως, καὶ ἔστρεψε τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὸ μέρος τῆς μεγάλης κλίμακος.

« Κάποιον βεβαίως θὰ περιμένῃ, εἶπε καθ' ἑαυτὸν, ἀφοῦ παρατηρῇ τοὺς ἐρχομένους μὲ τόσην προσοχήν. »

Καὶ ἰδρὼς ψυχρὸς ἔρρευσεν ἀπὸ τὸ μέτωπόν του.

Καὶ τῷ ὄντι, ἄνθρωπός τις τεσσαρακονταπέντε ἐτῶν περίπου, σεμνοπρεπὲς ἔχων τὸ ἐξωτερικὸν, βαδίζων ἀξιοπρεπῶς καὶ ἀξιοπρεπῶς μειδιῶν, κατέβη μετὰ μικρὸν τὴν κλίμακα τοῦ Κάρλτον-Τέρας, καὶ ἦλθε πρὸς τὴν ἀσμένως ὑποδεχθεῖσαν αὐτὸν οἰκογένειαν. Ἡ Καρολίνα λαβοῦσα τὰς χεῖρας αὐτοῦ τὰς ἔσφιγξε τοσούτῳ περιπαθῶς, ὥστε ὁ Μελφόρδ ἐνόμισεν ὅτι γύψ ἐσπάραξε τὴν καρδίαν του μὲ τὸ ῥάμφος του. Ὁ ἄγνωστος κύριος ἐπρόσφερε τὸν βραχίονά του εἰς τὴν Καρολίναν, ἔλαβε τὴν χεῖρα τῆς μικροτέρας κόρης (τῆς ἐδικῆς του, ἔλεγε καθ' ἑαυτὸν ὁ Μελφόρδ) καὶ κατέβη πρὸς Οὐάϊτχωλ.

Ὁ Μελφόρδ τοὺς παρηκολούθησεν· ἀνέβη τὸ Πάρλιαμεν Στρήτ, περιῆλθε τὸ παλάτιον Νορθούμπερλαντ, εἰσῆλθεν εἰς Στράνδ, καὶ ἴδε τὴν οἰκογένειαν προχωρήσασαν εἰς τὴν ζοφερὰν ἀγορὰν τοῦ Οὔγγεφορδ, τὴν φέρουσαν εἰς τὸν τόπον τῆς ἐπιβιβάσεως.

— Ποῦ ὑπάγουν οἱ ἐπιβιβαζόμενοι ἐκεῖ; ἠρώτησέ τινα τῶν διαβατῶν.

— Εἰς Γρίνουϊτς.

— Εἰς Γρίνουϊτς; ἀνέκραξεν ὄρα δὲν μὲ ἠπάτησαν ἀς τοὺς ἀκολουθήσω.

Καὶ καταβὰς τὴν κλίμακα ἐπεβιβάσθη μετὰ τῶν ἄλλων.

Ὁ ὀφθαλμὸς τῆς τίγρεως ἀναμενούσης ἔλαφον εἰς τὸν ῥύακα δὲν ἔχει τόσην ὀξυδέρκειαν ὅσην ἔλαβεν ὁ τοῦ Μελφόρδ ἀπὸ Λονδίνου μέχρι Γρίνουϊτς. Καθ' ὅλον τὸν πλοῦν δὲν ἔβλεπε παρὰ μόνον τὸν ἀποτρόπαιον σύζυγον τῆς ἀπίστου Καρολίνης. Οὗτος, καθήμενος εἰς τὴν πρύμναν, ἐπεδείκνυε τὴν εὐτυχίαν του μὲ αὐθάδειαν καὶ οἴησιν προκαλοῦσαν τοὺς κερασφόρους τοῦ ἀντεραστοῦ του. Μυριάκις ἀπεφάσισεν ὁ Μελφόρδ νὰ ὑπάγῃ πρὸς αὐτὸν μὲ βῆμα ἀνάλγητον ὡς τοῦ πανθήρος καὶ νὰ τὸν κρημνίσῃ εἰς τὴν θάλασσαν· ἀλλ' ἀνεχαιτίσθη θελήσας νὰ ἴδῃ μέχρι τέλους τὴν ἔκτασιν τῆς συζυγικῆς δυστυχίας του, ἔχων ὅμως πάντοτε σκοπὸν νὰ ἐπιφέρῃ τέλος τραγικὸν, τὸ ὁποῖον νὰ χρησιμεύσῃ ὡς παράδειγμα εἰς τὰς γυναῖκας τῶν ναυτικῶν αἵτινες κηρύττονται οἰκοῦσαι χῆραι μετὰ τετραετῆ ἀπουσίαν τῶν συζύγων των.

Μεταξὺ τῆς καταιγίδος τοῦ μίσους, τῆς ζηλοτυπίας καὶ τῆς ἀπελπισίας ἥτις συνετάρασσε τὴν καρδίαν του, ἡ πατρικὴ στοργὴ ἐξηφανίσθη ὡς χυδαῖόν τι αἴσθημα· νέφος ἐκάλυπτεν ὅλα τὰ ζῶντα καὶ νεκρὰ ἀντικείμενα, καὶ μόνον ὁρατὸν ἦτο τὸ γαληναῖον πρόσωπον τοῦ εὐτυχοῦς ἀνθρώπου, τοῦ νομίμου ἄρπαγος τῆς ὡραιοτέρας τῶν γυναικῶν. Ὁ Μελφόρδ ἠρυθρίασε ἀπὸ ἐντροπὴν συγκρίνων ἑαυτὸν, πτωχὸν ναύτην ὑποκύψαντα εἰς δυστυχίαν, πρὸς τὸν πλούσιον ἐκεῖνον οὗτινος τὸ αἰώνιον μειδίαμα ἀνήγγελλε τὴν ἐντελῆ εὐτυχίαν.

Ἀλλὰ καθόσον παρετήρει τὸν πλούσιον τοῦτον ἄγνωστον, ἐνόμιζεν ὅτι τὸν εἶχεν ἰδεῖ καὶ ἄλλοτε, περὶ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου, ὅτε ἀκτίς τις, ἐξελθοῦσα τοῦ νέφους, ἐφώτισε τὸ εὐγενὲς πρόσωπόν του, ὁ Μελφόρδ ἠτοιμάσθη νὰ κράξῃ· « Ναί, εἶν' ἐκεῖνος! » Τίς ἄρα νὰ ἦτο ὁ ἄγνωστος ἐκεῖνος; εἰς ποῖον μέρος τοῦ κόσμου ἀπαντήσας αὐτὸν ὁ ναύτης τὸν ἐνθυμεῖτο τόσῳ καλῶς; Ὁ Μελφόρδ, βυθισθεὶς εἰς τὸ ζοφερὸν βάραθρον τοῦ παρελθόντος, περιήρχετο ἐν τάχει τὸν κόσμον, καὶ δὲν τὸν ἀπήντα εἰς κανὲν μέρος· καὶ ὅμως εἶχε πεποίθησιν ἀκλόνητον λέγουσαν πρὸς αὐτόν· « τὸν ἴδες. » « Ναί, ναί, ἐπανελάμβανε, τὸν ἴδα, ἀλλὰ τὸν ἴδα εἰς ὄνειρον τὸ ὁποῖον μ' ἔστειλεν ὁ Θεὸς διὰ νὰ μὲ δείξῃ τὸν ἄνδρα τῆς γυναικός μου! Ἡ νὺξ δὲν ἔχει μυστήρια! Τὸν ἴδα εἰς τὸ φρικτὸν ἐκεῖνο ὄνειρον τὸ ὁποῖον ἐκύλισε πρὸ τῶν ποδῶν μου καὶ γαῖαν καὶ ὠκεανοὺς μὲ πάταγον τρομερώτερον τοῦ κεραυνοῦ τοῦ Τραφαλγάρ! Τὸν ἴδα ὅταν τὸ φάντασμα τῆς Καρολίνης ἠγέρθη εἰς τὸ ἔρημον Λονδῖνον διὰ νὰ μὲ ζητήσῃ ἄσυλον καὶ προστασίαν· τὴν νύκτα βέβαια ἐκείνην θὰ ἐτελέσθη ἡ ἀτιμία μου, καὶ ὁ διάβολος μὲ τὸ ἐσφύριξε τρεῖς χιλιάδας λεύγας μακρὰν τοῦ κοιτῶνός μου. Ἀφοῦ λοιπὸν ἀνακατόνεται ὁ διάβολος, θὰ τὸν κάμω νὰ εὐχαριστηθῇ. »

Αἱ μαῦραι κεκονοστοιχίαι τοῦ Γρίνουϊτς ἐφαίνοντο ἐπάνω τῶν ὑδάτων τῆς Τάμεσης, οἱ διαβάται, ὡγροὶ ὡς ὅλοι οἱ διαβάται τῆς σφαίρας ταύτης ἤτις ἔχει, ὅ,τι καὶ ἂν λέγωμεν, τόσῳ ὀλίγα πάθη εἰς τὴν ἐπιφάνειάν της, οἱ διαβάται ἐμέτρων εἰς τὰς χεῖράς των τὰ *πέντε* καὶ τὰ *σελίνια*, τὰ ὁποῖα θὰ ἔδιδον διὰ ναῦλον. Ἡ περίστασις αὐτὴ, ἂν καὶ εὐτελὴς, ἀνεκάλεσε τὸν Μελφόρδ εἰς τὸν συνήθη βίον, καὶ ἀπὸ τοῦ ὕψους τῶν ὀπτασιῶν του ἔπεσεν εἰς τὸ βάθος τοῦ βαλαντίου του, τὸ ὁποῖον ἦτο κενόν. Καὶ ἰδοὺ αὐτὸς αἰχμάλωτος διὰ τρία σελίνια! « Ἦ! ἡ ζωή μου διὰ τρία σελίνια! » ἀνέκραξε καθ' ἑαυτὸν παρῳδῶν Ῥιχάρδον τὸν Γ'.

Ὁμίχλη καὶ νὺξ ἐσκότιζον τὴν Τάμισαν· καὶ ἡ μὲν διαβάτας ἐτοποθέτησαν εἰς τὴν σανίδα τῆς ἀποβάσεως, ὁ δὲ Μελφόρδ μετέβη εἰς τὴν πρύμναν, καὶ κατέβη ἐλαφρὸς εἰς τὸν ποταμόν· καὶ μετὰ ταῦτα κολυμβήσας ἔφθασεν εἰς τὴν ὄχθην, εἴκοσι περίπου πόδας μακρὰν τοῦ μέρους τῆς ἀποβάσεως.

Τὸ καλήτερον φῶς ἐν μέσῳ τοῦ σκότους εἶναι ἡ ζηλοτυπία καὶ ὁ ἔρως. Καὶ ὁ Μελφόρδ ἀνέβη ἀπὸ τὰ ὕδατα ὠχρὸς καὶ περιῴητος ὡς φάντασμα ναυαγήσαντος, καὶ ἔφθασεν ὡς ἔλαφος, τὸν ἄνδρα, τὴν γυναῖκα, καὶ τὰ κοράσια ἐκεῖνα, ἀφ' ὧν ἐκρέματο ἡ ζωή του. Ἐπάτησε τοὺς πόδας εἰς τὴν ἄμμον τὴν ὁποίαν ἐπάτησαν καὶ αὐτοὶ, κατέπιε τὸν ἀέρα τὸν ὁποῖον ἔσχιζον καὶ ὅστις ἔφερε πρὸς αὐτὸν τὸν ἦχον τῆς φωνῆς τῆς συζύγου του τόσῳ γλυκύτερον ὅσῳ ἦτο ὡραιοτέρα ὑπέρποτε. Τοὺς ἠκολούθησε διὰ τῶν ἀποτόμων ἀτραπῶν αἵτινες ἀνκβαίνουσι περιστρεφόμεναι εἰς τὰ ὕψη τοῦ κήπου, καὶ κιγκλὶς σιδηρᾶ ἀνοιχθεῖσα ἐνώπιον αὐτοῦ ἐκλείσθη μετ' ὀλίγον. Ὁ Μελφόρδ ἔμεινε μόνος ἔξω καὶ παρετήρει τὴν κιγκλίδα, ὡς ἂν ἀμφέβαλλε διὰ τὸ μέγεθος τῆς δυστυχίας του· μετὰ ταῦτα ἔβαλε τὸ μέτωπόν του μεταξὺ δύο σιδήρων καὶ ἐμειδίασεν, ὡς μειδιᾷ ὁ κατάδικος εἰς τὰς πύλας τοῦ ᾅδου.

Ὅλην τὴν ἀπελπισίαν τὴν ὁποίαν αἰσθάνεται ὁ ἄνθρωπος ὑπὸ τοὺς τροπικοὺς, τὴν ἠσθάνθη ὁ Μελφόρδ τὴν ὥραν ἐκείνην. Ὁποίαν χαρὰν, ὁποίαν εὐτυχίαν, ὁποίους γλυκεῖς ἀσπασμοὺς θὰ ἐκάλυπτεν ἡ οἰκία ἐκείνη! καὶ αὐτὸς νὰ ἀδύρεται ἀπέναντι τοῦ παραδείσου, αὐτὸς ὁ ἀπόλυτος κύριος τῆς γυναικός ἐκείνης, αὐτὸς, διωγμένος ὡς σκύλος παράσιτος!

« Ὄχι, ὄχι, ἀρκεῖ ἡ τόση ἀτιμία καὶ αὐτοῦ κοὶ ἐμοῦ, εἶπε καθ' ἑαυτόν· ἐμπρὸς ὁ κύριος· ὀπίσω, κλέπτα τῆς σαρκός μου! »

Καὶ βυθίτας τὴν δεξιὰν εἰς τὰ ἐνδύματά του ἐβεβαιώθη ὅτι τὸ ἀδιαχώριστον ἐγχειρίδιόν του, κατασκευῆς ἀγγλικῆς, ἦτο πάντοτε εἰς τὴν ζώνην του.

« Καλὰ, εἶπεν· ἡ ἐφεύρεσις τῶν ἐγχειριδίων χρεωστεῖται εἰς γυναῖκα. »

Εἶπε καὶ ἔκρουσε τὴν θύραν ὡς τις φίλος τῆς οἰκίας. Καὶ ὅτε ἠνοίχθη, εἰσῆλθε, διέβη τὸν κῆπον, καὶ εἰς τὸ κατώφλιον τῆς οἰκίας εὗρε μικρὸν αἰθίοπα ἀναμένοντα. Ἡ νὺξ ἦτο σκοτεινὴ καὶ δὲν ἐ-

φαίνετο ἡ φυσικὴ καὶ ἠθικὴ ἀλλοίωσις τοῦ Μελφόρδ·

— Ἐπιθυμῶ νὰ ὁμιλήσω τὸν Κ . . . τὸν οἰκοδεσπότην, εἶπε πρὸς τὸ παιδίον.

— Τὸν Κ. Ο . . . ἠρώτησε τὸ παιδίον ;

— Τὸν Κ. Ο . . . ἀπεκρίθη ὁ Μελφόρδ, ἐπαναλαβὼν τὸ ὄνομα ὡς ἠχώ.

— Ὁρίσατε εἰς τὴν αἴθουσαν.

Καὶ ἀνοίξας ὁ αἰθίοψ τὴν θύραν προθαλάμου εἰσήγαγε τὸν ξένον. Ὁ δὲ Μελφόρδ ἐμβὰς ἐτρόμαξεν ἰδὼν ἑαυτὸν εἰς μέγα κάτοπτρον. Ἐκβαλὼν δὲ τὸ ἐγχειρίδιόν του ἐδοκίμασε τὴν ἀκωκὴν αὐτοῦ.

« Καλά, εἶπε, καὶ ἀνασηκώσας τὸ ἐγχειρίδιον κατέφερε πληγὰς εἰς τὸν ἀέρα ἐν εἴδει δοκιμῆς. Λέγω τὸ ὄνομά μου καὶ σκοτόνω· μετὰ ταῦτα βλέπομεν . . . Ναί, ναί, ἐπρόσθεσε, ναί, χαΐδευσέ τον τὸ τελευταῖον. »

Μετὰ τὴν σταθερὰν ταύτην ἀπόφασιν, ἐστράφη πρὸς τὰς εἰκόνας τῆς αἰθούσης καὶ περιειργάζετο αὐτάς· μεταξὺ δὲ αὐτῶν ὑπῆρχέ τις τόσῳ παράδοξος, ὥστε ἔμεινεν ἐκστατικός, εἰς ὥραν μάλιστα καθ' ἣν ἐξίσταταί τις δυσκόλως. Ἡ περίεργος αὐτὴ εἰκὼν παρίστανεν ὑψηλὰ ὄρη καὶ γυναῖκα κάτω αὐτῶν· εἶχε δὲ κάτωθεν αὐτῆς τὴν ἑφεξῆς ἐπιγραφήν· « *Ἀναγλυφον τῆς πόλεως Καντόνης παριστῶν τὴν μητέρα τοῦ Κομφουκίου μεταβαίνουσαν εἰς τὰ ὄρη Νο-Κιε-σὶ διὰ νὰ ζητήσῃ γονιμότητα. Ἐκαμήθη ἐν Καντόνῃ ὑπὸ Ο . . .*

Μόλις ἀνέγνωσε τὰς λέξεις ταύτας καὶ ἡ χεὶρ ἡ κρατοῦσα τὸ ἐγχειρίδιον ἀνοιχθεῖσα ἀφῆκεν αὐτό. Λίφνιδία τις ἀποκάλυψις ἐξήγησεν εἰς τὸν Μελφόρδ τὸ μυστήριον τῆς ὁμοιότητος τῶν χαρακτήρων τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνου πρὸς τοὺς τοῦ προσώπου τὸ ὁποῖον ἴδεν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ μανδαρίνου. Σύμπτωσις τις, ἐξ ἐκείνων τὰς ὁποίας οἱ γυδαῖοι ἐκλαμβάνουσιν ὡς μυθώδεις, ἔδιδεν εἰς τὸν Μελφόρδ ἀντεραστὴν τὸν ζωγράφον ὅστις διέθη ἐνώπιον τῶν ὀφθαλμῶν τῆς Ταΐ-Σέε, καὶ τῷ ἐπέτευσεν ἔρωτα τοσοῦτο ἰσχυρόν, ὥστε ἡ κόρη της Κία, γεννηθεῖσα κατὰ τὴν πρώτην περίοδον τοῦ παραδόξου αὐτοῦ πάθους, διετήρησε τὸν ὀλικὸν τύπον τοῦ λογισμοῦ τῆς μητρός· ἡ ὁμοιότης αὐτὴ ἦτο ἀξιοθαύμαστος, εἰ καὶ ἀθωοτάτη.

« Ἐγώ, εἶπε καθ' ἑαυτὸν ὁ Μελφόρδ, ἐγὼ νὰ φονεύσω τὸν ἄνθρωπον αὐτὸν τὸν προξενήσαντα εἰς τὴν ἀγαθὴν καὶ γλυκεῖαν Ταΐ-Σέε τὰς μόνας στιγμὰς τῆς σώφρονος εὐδαιμονίας της ! ποτέ ! ποτέ ! »

Καὶ ἀναλαβὼν τὸ ἐγχειρίδιον ἐπρόσθεσε· « Μόνον κατ' ἐμοῦ θὰ τὸ διευθύνω. »

Κρότος βημάτων συνοδευθεὶς πρὸς τὴν κλίμακα ἀνεκάλεσε τὸν νέον ναύτην εἰς σκέψεις ἄλλας. Συναγαγὼν δὲ ὅλας τὰς δυνάμεις καὶ ἀναλαβὼν ἦθος ἀτάραχον, ἐστήριξεν ἀδιαφόρως τὸν ἕνα τῶν ἀγκώνων του ἐπὶ τῆς ἑστίας καὶ ἀνέμενε. Ρίψας δὲ τὸ βλέμμα ἐπί τινος ἐπιστολῆς κειμένης ἐκεῖ μεταξὺ ἄλλων ἐγγράφων, ἔμαθεν ἀπὸ τὴν ἐπιγραφὴν τὴν ὑψηλὴν κοινωνικὴν θέσιν τοῦ οἰκοδεσπότου, ὅστις ἦτο ὁ *σὶρ* Ο . . . πρῶτος γραμματεὺς τοῦ Ναυαρχείου, εἰς τὸ ὑπουργεῖον τοῦ Οὐαϊτχάλ.

Ὁ *σὶρ* Ο . . . εἰσῆλθε, καὶ ἔμεινεν ἔκθαμβος ὅτε ἴδεν ὡραιότατον νέον φοροῦντα ἔνδυμα ναυαγήσαντος, καὶ κάτωχρον ὡς ὁ θάνατος. Καὶ ὅμως ἀνέλαβε ταχέως τὸ ἀπαθὲς ἦθος τῶν καλῶς ἀνατεθραμμένων οἵτινες πάντα μὲν προσδοκῶσιν, οὐδὲν δὲ φοβοῦνται· καὶ ἀποκριθεὶς δι' ἐλαφροῦ νεύματος εἰς τὸν χαιρετισμὸν τοῦ Μελφόρδ ἠρώτησε·

— Τί ἐπιθυμεῖτε, κύριε ;

— Τίποτε, ἀπεκρίθη ὁ Μελφόρδ.

Ἡ θέσις εἰς ἣν ἐνίοτε εὑρισκόμεθα δύναται νὰ μεταβάλῃ καὶ ἐν μονοσύλλαβον εἰς ὁλόκληρον τραγῳδίαν. Τὸ *τίποτε* αὐτὸ προφερθὲν μὲ φωνὴν βραγχώδη, μεταξὺ δύο φανῶν, ἀπὸ ἄνθρωπον δυσανασχετοῦντα, ἐκλόνησαν ἐπὶ μικρὸν τὴν γενναιότητα τοῦ *σὶρ* Ο . . . ὁ δὲ Μελφόρδ δὲν ἐπρόφερε πλέον οὐδὲ συλλαβήν, ἀλλ' ἠτένιζε τὸ ἔδαφος.

— Ἡ αἴθουσα αὐτὴ ἔχει θύραν, εἶπεν ὁ Κ. Ο . . . καὶ φαίνεσται, Κ. ὅτι τὸ ἐλησμονήσετε.

— Ἠμπορεῖτε, Κύριε, εἶπεν ὁ Μελφόρδ, νὰ μὲ δείξετε τὴν ζωγραφίαν ἡ ὁποία σᾶς ἐστάλη ἀπὸ χεῖρα ἀόρατον εἰς Καντόνην, καὶ παριστάνει ὅ,τι καὶ ἡ εἰκὼν αὐτή ;

— Σιωπή ! κύριε, εἶπεν ὁ *σὶρ* Ο . . . ταραχθεὶς συνάμα καὶ φοβηθείς.

— Σιωπή ! εἴπετε ; μήπως ἡ ζηλοτυπία μᾶς κατασκοπεύει ;

— Δὲν θέλω ἐρωτήσεις, εἶπεν ὁ Κ. Ο . . . μὲ ὕφος ἀπότομον καὶ ὀργίλον.

— Λὲν θέλετε ἐρωτήσεις, ἔτω, ἐπανέλαβεν ὁ Μελφόρδ μὲ τὴν ἀταραξίαν ἐκείνην τὴν ὁποίαν αἱ ἀπειλαὶ ἐμποιοῦσιν εἰς τὸν γενναῖον ἄνθρωπον λοιπόν, θὰ σᾶς κάμω ἀποκρίσεις.

— Λὲν θέλω οὔτε ἀποκρισεις ! οὔτε μίαν λέξιν περιπλέον ! ἔξω !

Καὶ ἐπροχώρησε πρὸς τὸν Μελφόρδ.

— Στάσου ! ἀνέκραξεν ὁ Μελφόρδ ἀνυψώσας τὴν ἐγχειρίδιόν του.

Ὁ *σὶρ* Ο . . . διευθύνθη βραδέως πρὸς τὴν θύραν καὶ τὴν ἔκλεισεν. Ἔπειτα δὲ ἐπανελθὼν πρὸς τὸν Μελφόρδ, ἐσταύρωσε τὰς χεῖρας καὶ εἶπε·

— Μὴ κάμετε θόρυβον, Κύριε· τί θέλετε ; θὰ σᾶς γνωρίζω·

— Ἐγὼ ὅμως σᾶς γνωρίζω.

— Θέλετε νὰ μὲ δολοφονήσετε ;

— Ἂν τὸ ἤθελα, θὰ τὸ ἔκαμα.

Εἶπε καὶ ἔρριψε κατὰ γῆς τὸ ἐγχειρίδιον.

— Χαμηλότερα, ἐπανέλαβεν ὁ οἰκοδεσπότης, ἐνταῦθα ἐδῶ γυναῖκες καὶ μᾶς ἀκούουν.

— Ὑπάρχει μία περιπλέον, εἶπον ὁ Μελφόρδ ἐνδιατρίβων εἰς πᾶσαν λέξιν.

— Ποία ;

— Ἡ ἐδική μου ;

Τοῦτο ἀκούσας ὁ Κ. Ο . . . ἄφησε φωνὴν, ὑψώσας τὰς χεῖρας, καὶ σταυρώσας αὐτὰς ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν παρετήρει τὸν Μελφόρδ.

— Παρατηρήσατέ με, παρατηρήσατέ με, καλὲ ἐὰν μ' ἐγνωρίζατε ἄλλοτε, σήμερον δὲν θὰ μ' ἐγνωρίζετε, τόσον μὲ ἠλλοίωσεν ἡ δυστυχία. Εἶμαι ὁ Μελφόρδ, γεννημένος εἰς Ἀγγλεσέῦ, εἰς Δεβονσὶρ, ἀξιωματικὸς τοῦ βασιλικοῦ ναυτικοῦ, καὶ σύζυγος τῆς γυναικός σας ἢ τῆς ἐρωμένης σας· ἔχετε λοιπὸν ἐδῶ μίαν γυναῖκα ἢ ἕνα ἄνδρα περιπλέον.

— Ὦ ! θαῦμα τοῦ Θεοῦ ! ἀνέκραξεν ὁ Κ. Ο . . . μὲ χαρὰν ἀνεκλάλητον· εἶσθε ὁ Μελφόρδ ; Εὐλογητὸς ὁ Θεός ! εἶναι πάντοτε ἀγαθὸς καὶ φιλάνθρωπος· ὁ Μελφόρδ ;

— Φαίνεται, ἐπανέλαβεν ὁ Μελφόρδ μὴ ἐνοῶν τὴν χαρὰν ταύτην τοῦ οἰκοδεσπότου, ὅτι ἡ παρουσία μου δὲν σᾶς ἀνησυχεῖ.

Ὁ *σὶρ* Ο . . . ἐσήμανε τὸν κώδωνα, καὶ πλησιάσας εἰς τὴν θύραν, εἶπε κρυφίως λέξεις τινὰς εἰς τὸν ὑπηρέτην. Καὶ ἐπανελθὼν,

— Κ. Μελφόρδ, εἶπε, θὰ σᾶς παρουσιάσω εἰς τὴν γυναῖκα καὶ τὰ τέκνα μου !

— Ἀ ! μὲ χλευάζεις ! ἀνέκραξε μανιωδῶς ὁ Μελφόρδ· ζητεῖς ν' αὐξήσῃς τὴν ὕβριν, λοιπὸν θὰ μάθῃ ὁ κόσμος τί ἔκαμες . . .

Ἀλλ' ὁ Κ. Ο . . . ἐπλησίασε τὸν Μελφόρδ μὲ ἦθος τοσοῦτῳ ἀγαθὸν, ὥστε ἐγαλήνιασεν ὁ νέος ναύτης μας. Ἐν τοσοῦτῳ ἤνοιξεν ἡ θύρα, καὶ κυρία τις, κρατοῦσα δύο νέους δεκαπέντε ἢ δεκαεξ ἐτῶν, εἰσῆλθεν· ἀλλ' ἐστάθη, προσβληθεῖσα ἀπὸ τὴν περὶ αὐτὴν ἀθυμίαν.

— Κυρία καὶ τέκνα μου, εἶπεν ὁ *σὶρ* Ο . . . ἠκούσατε πολλάκις εἰς τὰς ἑσπερινὰς συνομιλίας μας τὰ περὶ τοῦ ἀτυχοῦς Μελφόρδ· ἰδοὺ αὐτὸς ἔμπροσθέν σας. Μελφόρδ, ἰδοὺ ἡ σύζυγος καὶ τὰ τέκνα μου.

« Ὁ Μελφόρδ ἤνοιξε καλῶς τοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ ἐτήρησεν ἐπὶ μικρὸν σιωπὴν ἐκστάσεως· μετ' ὀλίγον δὲ ἠρώτησε μὲ φωνὴν βαθεῖαν,

— Καὶ ἡ Κ. Μελφόρδ, ἡ σύζυγος καὶ τὰ τέκνα μου ποῦ εἶναι !

— Ὅλη ἡ οἰκογένειά σας εἶναι ἐδῶ· κατοικεῖ εἰς τὸν κῆπον.

— Ὦ ! νὰ τοὺς ἰδῶ ! νὰ τοὺς ἰδῶ ! ἀνέκραξεν ἐκεῖνος δραμὼν πρὸς τὴν θύραν.

Ἀλλ' ὁ Κ. Ο . . . τὸν ἐμπόδισε καὶ σφίγξας περιπαθῶς τὴν δεξιάν του,

— Μὴ βιάζεσαι, εἶπε, υἱέ μου· ἤξευρε ὅτι εἶσαι υἱός μου, διότι ἡ Κ. Μελφόρδ εἶναι θετὴ κόρη μου· μὴ βιάζεσαι· ἀνάγκη νὰ προδιατεθῇ ἡ Κ. Μελφόρδ ἀπὸ τὴν σύζυγόν μου, διὰ νὰ ἴδῃ τὸν ἄνδρα της τὸν ὁποῖον κλαίει πρὸ τριῶν ἐτῶν. Ἡ ἀξιοθαύμαστος παρουσία σου θὰ τὴν φονεύσῃ, τὴν καλὴν Καρολίναν ! Αἱ φροντίδες καὶ ἡ ἀγάπη μας τὴν ἔσωσαν, Μελφόρδ, καὶ αὐτὴν, καὶ τὴν ἀγαπητήν σου Λίζαν, καὶ τὰ δύο σου ὡραῖα δίδυμα τὰ ὁποῖα δὲν γνωρίζεις ἀκόμη.

— Λειποθυμῶ, λειποθυμῶ ! ἀνέκραξεν ὁ Μελφόρδ· βοηθήσατέ με, θέλω νὰ ἰδῶ τὰ τέκνα μου. Κυρία, σεῖς ἡ ὁποία κλαίετε, ὁδηγήσατέ με εἰς τὰ τέκνα μου . . . Ἡ χαρὰ δὲν φονεύει, ἀφοῦ μὲ βλέπετε ζῶντα· εἶναι πρόληψις νὰ νομίζωμεν ὅτι ἡ χαρὰ φέρει θάνατον.

— Ὕπαγε, Κυρία εἶπεν ὁ *σὶρ* Ο . . . κάμε ὅ,τι θέλει ὁ Μελφόρδ. Ἡ σύζυγός σου εἶναι λίθος πολυτιμος τὸν ὁποῖον ἔσωσα ἀπὸ τὴν διαφθορὰν μεγάλης πόλεως. Καθ' ἑκάστην, ἐπὶ ἕνα ὁλόκληρον χρόνον, ἤρχετο εἰς τὸ ναυαρχεῖον νὰ μ' ἐρωτᾷ διὰ τὸν ἄνδρα της, καὶ αἱ πληροφορίαι μου ἦσαν πάντοτε λυπηραί· τέλος πάντων ὅταν ἐχάθη καὶ ἡ τελευταία ἐλπίς της, τὴν εἶπα· « Κόρη μου, εἶσαι πολλὰ ὡραία, καὶ δὲν πρέπει νὰ μείνῃς εἰς τὸ Λονδῖνον, πολλὰ φρόνιμος καὶ δὲν θὰ ἐξαναὑπανδρευθῇς, πολλὰ πτωχὴ καὶ δὲν θὰ ἠμπορέσῃς νὰ ζήσῃς ἐντίμως μὲ τόσην οἰκογένειαν· ἔλα λοιπὸν νὰ ζήσῃς μεταξὺ τῆς ἐδικῆς μου οἰκογενείας. » Καὶ τὴν ἐπῆρα.

Ὁ Μελφόρδ ἔπεσεν εἰς τοὺς πόδας τοῦ Κ. Ο . . . ὁλοφυρόμενος. Ἐψιθύρισέ τινας λέξεις εὐγνωμοσύνης, καὶ ὅτε ἐσηκώθη, εὑρέθη εἰς τὸ ἄκρον τῆς εὐδαιμονίας· διότι καὶ σύζυγος καὶ θυγατέρες ἔπεσαν εἰς τὰς ἀγκάλας του.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΣΥΜΒΟΛΩΝ

Τῶν τεσσάρων Εὐαγγελιστῶν, τῶν ἐν τε τοῖς συγγράμμασι καὶ μνημείοις τῶν πρώτων χριστιανικῶν ἑκατονταετηρίδων.

(*Μετάφρασις ἐκ τοῦ γαλλικοῦ ὑπὸ Π. Ἰ.*)

(Συνέχεια καὶ τέλος. Ἴδε φυλλάδ. ΡΕ'.)

—o—

Ὡς βλέπομεν εἰς τοὺς διαφόρους τούτους τρόπους τοῦ ἐφαρμόζειν εἰς τοὺς Εὐαγγελιστὰς τὰ πρόσωπα τῶν τεσσάρων ζώων, τῶν εἰς τὸν Ἰεζεκιὴλ καὶ τὸν Ἰωάννην ἀποκαλυφθέντων, ἐδόθησαν διάφοροι λόγοι, μᾶλλον ἢ ἧττον φυσικοὶ ἢ μυστηριώδεις, εὐφυεῖς ἢ βεβιασμένοι. Ἡ ἑρμηνεία τοῦ Ἱερωνύμου εἶναι ἐκ τῶν τριῶν, ἥτις μοὶ φαίνεται ἡ μάλιστα τῶν ἄλλων βάσιμος, ἔτι δὲ καὶ ἡ μᾶλλον ἐπικρατήσασα, καὶ σχεδὸν καθόλου κοινὴ γενομένη κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους αἰῶνας μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς ἡμερῶν. Αἱ ἀλληγορίαι αὗται, παραδεδεγμέναι οὖσαι ἀείποτε παρὰ τοῖς πιστοῖς μετὰ τῶν τροποποιήσεων, τὰς ὁποίας ἐσημείωσα, δὲν διεσώθησαν μόνον ἐν τοῖς συγγράμμασι τῶν πρώτων αἰώνων, ἀλλὰ, καθὼς καὶ πολλαὶ ἄλλαι, διετηρήθησαν καὶ εἰς τὴν πρώτην τῶν χριστιανῶν τέχνην, τῆς ὁποίας πάμπολλα ἔργα εὑρίσκονται ἐν ταῖς κατακόμβαις τῆς Ῥώμης καὶ ἀλλαχοῦ. Δείπεται ἤδη νὰ ὁμιλήσω περὶ τῶν ἀρχαιοτάτων μνημείων, ἅτινα παριστῶσιν εἰς ἡμᾶς τὰς ἰδέας ταύτας τῶν Πατέρων, ἐκπεφρασμένας ἐν μορφαῖς ζωγραφηταῖς ἢ γλυπταῖς· ἀλλ' ἀντὶ νὰ ἐξετάσωμεν ἡμεῖς αὐτοὶ τὰς τοιαύτας ἀρχαίας παραστάσεις, ὅσαι εἰσὶ μείζονος λόγου ἄξιαι, θέλομεν σημειώσει ἐνταῦθα ὅλον περὶ ταύτης τῆς ὕλης τεμάχιον ἐκ τινος σπουδαίου πονήματος τοῦ διδάκτορος τῆς θεολογίας καὶ ἐπισκόπου Σεελανδίας Μυντέρου, ὅστις ἂν καὶ κατεχόμενος ὑπὸ τῶν προκαταλήψεων τῆς διαμαρτυρομένης ἐκκλησίας αὐτοῦ, ἀλλ' ὅμως ἐπραγματεύθη τὴν ὑπόθεσιν ἁρμοδιώτατα (α).

(α) Τὸ γερμανιστὶ γεγραμμένον τοῦτο βιβλίον ἐπιγράφε-

Ο Εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς.

» Ὁ ἁπλούστατος τρόπος τοῦ εἰκονίζειν τοὺς τέσσαρας Εὐαγγελιστὰς καταφαίνεται ἐπὶ ἀρχαίου τινὸς τεραχίου ὑαλίνου ἀγγείου, ἐκδοθέντος ὑπὸ τοῦ Βολδέττου (α), ἔνθα παρίσταται τὸ θαῦμα τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν ἄρτων (β), συχνάκις ὑποτυπούμενον ἐπὶ τῶν χριστιανικῶν μνημείων. Ἐν τῇ εἰκόνι ταύτῃ ὁ Ἰησοῦς ἵσταται ὄρθιος, ἐκτείνων τὴν χεῖρα ἐπὶ τοὺς κοφίνους τῶν ἄρτων, παρισταμένου καί τινος τῶν μαθητῶν αὐτοῦ. Περὶ τὸ πλαίσιον,

τὸ περικλεῖον τὴν παράστασιν, φαίνονται τέσσαρα βιβλία ἐν σχήματι εἰλητῶν, ἅτινα ἀναμφιβόλως ἐμφαίνουσι τοὺς τέσσαρας Εὐαγγελιστάς. Ἴσως δὲ πρόσεστι, παρὰ τοὺς ἄρτους κείμενα, ὑπαινίττονται τοὺς λόγους τούτους τοῦ Ἰησοῦ· » Οὐκ ἐπ' ἄρτῳ μόνῳ » ζήσεται ὁ ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐπὶ παντὶ ῥήματι ἐκ- » ρευομένῳ διὰ στόματος Θεοῦ (α) ».

Ἐν δευτέρᾳ τινὶ συμβολικῇ παραστάσει φαίνον-

Ο Εὐαγγελιστὴς Ματθαῖος.

ται αἱ τέσσαρες πηγαὶ ἀναβλύζουσαι ἐκ τινος λόφου, ἐφ' οὗ ἵσταται ὁ Σωτὴρ μεταξὺ πολλῶν φυα-

---

1) Ὁ ἁπλούστατος τρόπος τοῦ εἰκονίζειν τοὺς τέσσαρας Εὐαγγελιστὰς καταφαίνεται ἐπὶ ἀρχαίου τεμ. «Sinnbilder und Kunstvorstellungen der alten Christen» τουτέστι « Σύμβολα καὶ ἐξεικονίσματα τῆς τέχνης παρὰ τοῖς ἀρχαίοις χριστιανοῖς.

α) Osservazioni sopra i cimiteri dei santi martiri, tab' IX, p. 208.

β) Ματθ. ιέ. 32--38.

γ) Ματθ. δ'. 4.

γλύφων (α)· ἐνίοτε παρατηροῦνται δύο μόναι πηγαί, ὑποτιθεμένων τῶν ἄλλων δύο ἐπὶ τοῦ ἑτέρου μέρους τοῦ λόφου (β). Μὴ ἤθελον ἄρα νὰ σημάνωσι διὰ τούτου ὅτι τὰ δύο εὐαγγέλια ἐγράφησαν ὑπὸ Ἀποστόλων, καὶ τὰ ἕτερα δύο ὑπὸ μαθητῶν; Αἱ τέσσαρες πηγαὶ εὑρίσκονται ἐπὶ ἀρχαίων μουσαϊκῶν ἐν τῇ Σιστινείῳ Βασιλικῇ (γ) καὶ ἐν τῇ Λατερανείῳ, ἀλλ' ἐν ταύταις ἐπὶ τοῦ βράχου, ἐξ οὗ ἀναβλύζουσι, φαίνεται ἀντὶ τοῦ Χριστοῦ μόνος ὁ σταυρός (δ). Ἐνίοτε ὑπάρχει ἐπὶ τοῦ λόφου τούτου ὁ ἀρνός, π. χ. ἐπὶ ποτηρίου, οὗτινος τὸ σχέδιον ἐξέδωκεν ὁ Βολδέττης (ε). Τοιαύτας τινὰς παραστάσεις ὑπαινίττεται καὶ ὁ ἐπίσκοπος Παυλῖνος ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τῆς ἐν Νώλῃ Βασιλικῆς αὐτοῦ, λέγων (ς)·

» Petram superstat ipse petra Ecclesiae,
» De qua sonori quatuor fontes manant,
» Evangelistae, vivo Christi flumina. » ἤτοι,

» Ἐπὶ τῆς πέτρας ἵσταται αὐτὸς, ἡ πέτρα τῆς ἐκκλησίας,
» ἐξ ἧς τέσσαρες πολύφθογγοι πηγαὶ ἀποῤῥέουσιν,
» Οἱ Εὐαγγελισταὶ, οἱ ζῶντες τοῦ Χριστοῦ ποταμοί. »

» Ἀλλὰ καὶ ἕτερόν τι σύμβολον φαίνεται ἀντικαταστῆσαν ἀνέκαθεν τὰς ὡραίας ταύτας εἰκόνας, καὶ μάλιστα τὴν τελευταίαν. Καὶ εὑρίσκομεν μὲν αὐτὸ ἐξαιρέτως ἐν τοῖς νεωτάτοις περὶ τέχνης συγγράμμασιν, ἀλλὰ δὲν δυνάμεθα ν' ἀμφιβάλλωμεν ὅτι ἀνάγεται εἰς τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους. Εἶναι δὲ τοῦτο αἱ τέσσαρες θαυμάσιαι μορφαί, ἐν αἷς κεῖται ὁ θρόνος τοῦ Θεοῦ παρὰ τῷ Ἰεζεκιὴλ (ζ), ἀπαντώμεναι προσέτι καὶ ἐν τῇ τοῦ Ἰωάννου Ἀποκαλύψει (η)· » Καὶ τὸ ζῶον τὸ πρῶτον ὅμοιον λέοντι, καὶ » τὸ δεύτερον ζῶον ὅμοιον μόσχῳ, καὶ τὸ τρίτον ζῶον » ἔχον τὸ πρόσωπον ὡς ἄνθρωπος, καὶ τὸ τέταρτον » ζῶον ὅμοιον ἀετῷ πετομένῳ. » Ἡ χριστιανικὴ τέχνη παρημέλησε νὰ ὑποδείξῃ τὰς ἓξ πτέρυγας, τὰς δεδομένας εἰς ἕκαστον τῶν ζώων τούτων, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς, τοὺς ὁποίους αἱ μορφαὶ ἐκεῖναι ἔφερον ἐγκατεσπαρμένους ἐν ἑαυταῖς.

» Τὰ ζῶα ταῦτα ἃ ἑκαθεν ἦσαν ἐν χρήσει ἵνα ἐμφαίνωσι τοὺς Εὐαγγελιστὰς, ἢ ἐδίδοντο εἰς τούτους ὡς σύντροφοι. Εὑρίσκομεν δὲ αὐτὰ ἤδη παρὰ τῷ Εἰρηναίῳ (α) Αὐγουστίνῳ (β) καὶ Ἱερωνύμῳ (γ), ἀλλὰ κατά τινας διαφοράς. Καὶ ἀποδίδουσι τῷ ὄντι

Ὁ μὲν *Εἰρηναῖος* εἰς τὸν Ματθαῖον, τὸν ἄνθρωπον· εἰς τὸν Μάρκον, τὸν ἀετόν· εἰς τὸν Λουκᾶν, τὸν βοῦν· εἰς τὸν Ἰωάννην, τὸν λέοντα.

Ὁ δὲ *Αὐγουστῖνος* εἰς τὸν Ματθαῖον, τὸν λέοντα· εἰς τὸν Μάρκον, τὸν ἄνθρωπον· εἰς τὸν Λουκᾶν, τὸν βοῦν· εἰς τὸν Ἰωάννην, τὸν ἀετόν.

Ὁ δὲ *Ἱερώνυμος* εἰς τὸν Ματθαῖον, τὸν ἄνθρωπον· εἰς τὸν Μάρκον, τὸν λέοντα· εἰς τὸν Λουκᾶν, τὸν βοῦν· εἰς τὸν Ἰωάννην, τὸν ἀετόν (δ).

» Τὰ σύμβολα ταῦτα, ὡς λέγει ὁ καρδινάλιος Βοργίας (ε), οὐδαμοῦ εὑρίσκονται, οὔτε ἐπὶ ἀρχαίων ποτηρίων, οὔτε ἐπὶ τῶν σαρκοφάγων, εἰκόνων, ἢ ἄλλων λειψάνων κατὰ τοὺς ἀρχαίους χριστιανικοὺς χρόνους, τῶν εὑρεθέντων ἐν ταῖς κατακόμβαις. Ἀναφαίνονται κατὰ πρῶτον ἐπὶ τῶν τοῦ ἑ αἰῶνος μουσαϊκῶν, τῶν ὁποίων τινὰ ἔχει ὁ Κιαμπίνης (ς). Κατ' ὀλίγον δὲ ἐξέλιπεν ἡ διαφωνία περὶ τὴν ἀπόδοσιν τῶν ζώων εἰς τοὺς τέσσαρας Εὐαγγελιστὰς, καὶ ἐπεκράτησε καθόλου ἡ περὶ τούτου γνώμη τοῦ Ἱερωνύμου. Ἠκολούθησαν δὲ αὐτὴν ὁ Ἀμβρόσιος, ὁ Χεδούλιος, ὁ Φουλγέντιος, καὶ πολλοὶ ἄλλοι Πατέρες τῆς τε λατινικῆς καὶ ἀνατολικῆς ἐκκλησίας (ζ), καὶ τὰ νεώτατα χριστιανικὰ μνημεῖα παρεδέχθησαν τὴν τάξιν ταύτην σχεδὸν ἀνεξαιρέτως. Ἡ δ' ἐκκλησία τῆς Ἀλεξανδρείας καθιέρωσεν εἰς τιμὴν τῶν Εὐαγγελιστῶν ἡμέραν ἰδιαιτέρας νηστείας, κληθεῖσαν *ἡμέραν τῶν ἀσωμάτων* (η).

Τὰ μουσαϊκὰ ταῦτα τοῦ ἑ αἰῶνος καὶ ἀρχαῖόν τι νόμισμα, περὶ οὗ, ὡς ἐκ τοῦ τύπου αὐτοῦ, ὑποθέτει ὁ Πακιαύδιος ὅτι ἐχαράχθη ἐπὶ τοῦ βασιλέως Γότθου Παδουέλου, συγχρόνου τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ, τουτέστιν ἐν ἀρχῇ τοῦ ς' αἰῶνος (ι), πρέπει νὰ θεωρῶνται ὡς τὰ ἀρχαιότατα τῶν τοιούτων μνημείων· ἀλλ' ἐπὶ τοῦ νομίσματος τούτου ὁ μὲν Ματθαῖος ἔχει παριστάμενον τὸν ἀετόν· ὁ δὲ Ἰωάννης, ἄνδρα πτερυγοφόρον, ἢ ἄγγελον. Τέσσαρες δὲ εἰκόνες τῆς ἐν Βονωνίᾳ ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Στεφάνου, αἵτινες φαίνονται μὲν ἑλληνικαὶ, ἀλλ' ἡ ἐποχὴ αὐτῶν δὲν δυνάται νὰ προσδιορισθῇ, παριστῶσι τοὺς

(α) Aringhi, Roma subterran. Tom. I, p. 281. Δείκνυνται δὲ καὶ ἄλλαι σαρκοφάγοι αὐτόθι pp. 297, 299, 304, 321. Ὡσαύτως καὶ ἡ ἐν Μεδιολάνῳ ὑπὸ τὸν ἄμβωνα τῆς Βασιλικῆς τοῦ ἁγίου Ἀμβροσίου, τῆς ὁποίας ὁ Ἀλεγράνσας ἐξέδωκε τὸ σχεδιογράφημα ἐν τοῖς Monumenti antichi di Milano, tav. VI.

(β) Αὐτόθι p. 289. Ὁ συγγραφεὺς κατέδειξε τὴν σαρκοφάγον τὴν ἐν τῇ σελίδι 321. ἀλλ' αἱ τέσσαρες πηγαὶ ἢ ποταμοὶ παρίστανται ἡνωμένοι ἀνὰ δύο, ἐνώπιον ἑκάστου τῶν προβάτων τοῦ Σωτῆρος.

(γ) Ciampini, Vet. monim. Tom. I. tab. LXXVI.

(δ) Bosio De cruce triomphante IV, 12.

(ε) Osservazioni s. i cimiteri. Πολλαὶ σαρκοφάγοι, ἐκδεδομέναι ὑπὸ τοῦ Ἀρίγγου ἐν τῇ Roma subterran. (Tom I, pp. 203, 295, 425.) ἔχουσι τὸν ἀρνὸν φέροντα τὸν σταυρὸν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, καὶ ἱστάμενον πλησίον τοῦ Σωτῆρος ἐπὶ τοῦ βράχου.

(ς) Epistol XXXII.

(ζ) Ἰεζεκ. α. 5.

(η) Ἀποκαλ. δ'. 6 καὶ 7.

(α) Κατὰ αἱρέσ. III, 11, 8.

(β) De consensu Evang. I, 9.

(γ) In Ezechiel, I. καὶ Proœm, comment. in Matth.

(δ) Ἄλλοι ἄλλως ἀπονέμουσι τὸ ζῶα· οὕτως ἐν τῇ Συνόψει τῆς ἁγίας Γραφῆς, τῇ ψευδωνύμῳ εἰς τὸν ἅγιον Ἀθανάσιον ἀποδιδομένῃ, ἀναφέρεται ὁ μὲν ἄνθρωπος εἰς τὸν Ματθαῖον, εἰς τὸν Μάρκον ὁ βοῦς, εἰς τὸν Λουκᾶν ὁ λέων, καὶ εἰς τὸν Ἰωάννην ὁ ἀετός. Ὑπάρχουσι δὲ δύο καὶ περὶ ταύτης τῆς ὕλης πραγματεῖαι· ἡ μὲν, ὑπὸ Ἰακώβου Θωμασίου, Insignia quatuor Evangelistarum, Lipsiae, 1667· ἡ δὲ, ὑπὸ Κορυλάνδρου· Dissertatio de insignibus Evangelistarum, Londini Gothorum 1785.

(ε) De cruce veliterna, Romae 1780, p. 117.

(ς) Vet. monim, Tom. I. tab. XLVIII. tom. II. tab. XX, XXI, XXXVI.

(ζ) Fabric. cod. apocryph. N. Testam. p. 186 — Suicer. Thesaur. eccles. ἐν λέξ. ζῶον.

(η) Borgia, De cruce veliterna p. 110. — Adler Versiones N. Test. Syriacae p. 130.

(ι) De cultu S. Johannis Baptistae, pp. 162 καὶ 163.

Εὐαγγελιστὰς ἐν κεφαλαῖς ζώων ἐπὶ σωμάτων ἀνθρώπων πτερωτῶν (α).

» Ἠθέλομεν καταπονήσει τὴν ὑπομονὴν τοῦ ἀναγνωστῶν, ἂν κατεγράφομεν τὰ μνημεῖα τοῦ μέσου αἰῶνος, ἐφ' ὧν παρίστανται οἱ Εὐαγγελισταὶ μετὰ τῶν συμβόλων αὐτῶν, ἢ, μᾶλλον, ταῦτα μόνον· ἐπιτύμβιοι λίθοι, σταυροὶ, χειρόγραφα καὶ τὰ περικαλύμματα αὐτῶν, δίπτυχα κλπ. ἅπαντα γέμουσι τοιούτων μνημείων. Παρατηροῦνται δὲ ἐν τῷ θόλῳ τοῦ θριαμβευτικοῦ τόξου, τοῦ ἀνεγερθέντος εἰς τὸν αὐτοκράτορα Αὐρήλιον ἐν τῇ πόλει Βεσουντίωνι (Bonsançon) ἂν καὶ αἱ εἰκόνες αὗται ἐξειργάσθησαν ὑπὸ μεταγενεστέρας χειρός (β).

» Σχεδιογραφήματα σταυρῶν καὶ διπτύχων ἐξέδωκεν ὁ Κιαμπίνης (γ). Ὅμοιαι δὲ παραστάσεις καθορῶνται καὶ παρὰ Λαυρενσενίῳ (Lauerenzen) (δ), καὶ ἐν τινι ἀρχαιοτάτῳ χειρογράφῳ τῶν τεσσάρων Εὐαγγελιστῶν, σωζομένῳ ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ πανεπιστημίου τοῦ Βιρκεβούργου (Würtsburg), οὗτινος μνείαν ποιεῖται ὁ Κόππιος (ε). Δύναται προσέτι νὰ καταταχθῇ εἰς τὰς ἀρχαιοτάτας εἰκόνας ἐπιτύμβιός τις λίθος, ἀναφερόμενος παρὰ τῷ Ἀρίγγῃ (ζ), ἔνθα ὁ ἀρνὸς, φέρων τὸν σταυρὸν, εἰκονίζεται μεταξὺ ἀνθρώπου πτεροφόρου, ἐνδεδυμένου ἱερατικὴν στολὴν, καὶ βοὸς ὡσαύτως ἐπτερωμένου. Ἕκαστος δὲ τούτων ἔχει βιβλίον τετράγωνον, ὁ μὲν ἐν τῇ χειρὶ, ὁ δὲ, μεταξὺ τῶν ποδῶν εἰς τὰ ἔμπροσθεν. Παριστῶσι δὲ ταῦτα ἀναμφισβητήτως δύο Εὐαγγελιστὰς, καὶ, ὡς πιθανῶς εἰκάζεται, τὸν Ματθαῖον καὶ τὸν Λουκᾶν. Ὁ Ἀρίγγης θεωρεῖ ὡς πολὺ ἀρχαῖον τὸ μνημεῖον τοῦτο, εὑρεθὲν ἐν τῇ πόλει San-Severo. Τὸ τετραγωνικὸν σχῆμα τῶν βιβλίων δὲν ἀντίκειται πρὸς τὴν ὑποτιθεμένην ἀρχαιότητα· διότι ἀπαντᾶται ἐπὶ ἀρχαιοτάτων χειρογράφων εἰς φύλλον καὶ εἰς τέταρτον. Τὸ μνημεῖον ἄρα εὐλόγως ἀποδίδεται χρονολογούμενον κατὰ τὸν ἑ ἢ ς' αἰῶνα (η).

» Ὁ πτεροτὸς λέων τῆς Βενετίας κρατεῖ βιβλίον, ἐφ' οὗ ἀναγινώσκονται τὰ ἑξῆς· Pax tibi Marce Evangelista meus· ἤτοι, « Εἰρήνη σοι, Μάρκε, εὐαγγελιστά μου. » Οὗτος δὲ προσαναβαίνει ἐπέκεινα τῆς θ' ἑκατονταετηρίδος, ἐπειδὴ κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν μετηνέχθη εἰς Βενετίαν τὸ λείψανον τοῦ ἁγίου Μάρκου, καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς οὗτος καθωσιώθη προστάτης τῆς δημοκρατίας ἀντὶ τοῦ ἁγίου Θεοδώρου. Πιθανὸν ὅτι ἐκ τῆς Βενετίας ἡ πόλις Κόρτωνα παρέλαβε τὸν αὐτὸν ἅγιον ὡς προστάτην, καὶ τὸν λέοντα τὸν φερόμενον ἐπὶ τῶν παρασήμων αὐτῆς, τῶν ὁποίων ἀρχαῖά τινα ἔκτυπα διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν (α)».

Ὑπάρχουσιν ἕτερα ἀναρίθμητα μνημεῖα, δυνάμενα νὰ προστεθῶσιν εἰς τὸ ἀνωτέρω τεμάχιον τοῦ σοφοῦ Μυντέρου, ἀλλ' οὐδὲν ἄλλο σπουδαιότερον διδάσκουσιν, ἐπειδὴ πάντα εἶναι μεταγενέστερα τῶν μουσαϊκῶν τῶν ὑπὸ τοῦ Κιαμπίνου δημοσιευθέντων, ἐπέκεινα τῶν ὁποίων δὲν δύναταί τις ν' ἀναδράμῃ ἴν' ἀνεύρῃ ἐπὶ τῶν χριστιανικῶν μνημείων τὰ συμβολικὰ ζῶα τοῦ Ἰεζεκιὴλ καὶ τοῦ ἀποστόλου Ἰωάννου. Φαίνεται λοιπόν, ὅτι μέχρι τοῦ ἑ αἰῶνος ἐν ταῖς συμβολικαῖς παραστάσεσι προτιμᾶτο ἡ ἁπλουστέρα καὶ ὡραιοτέρα τῶν τεσσάρων ποταμῶν ἀλληγορία, ἥτις μετὰ ταῦτα περιέπεσεν εἰς λήθην, ὅτε ἡ τέχνη ἤρχισε νὰ προάγῃ τὰ πολυπλοκώτερα ἐμβλήματα τῶν μυστηριωδῶν ζώων.

Ἀλλ' ὅσον ἂν ἦναι ἀξιόλογος ἡ σειρὰ τῶν ἐκ τῆς Καινῆς Διαθήκης ὑποκειμένων, ὅσα ὑπετυπώθησαν ὑπὸ τῶν χριστιανῶν τεχνιτῶν κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας ἐπὶ τῶν μνημείων, τῶν κατακομβῶν καὶ ἀλλαχοῦ, δὲν εὑρίσκομεν ὅμως ἐν αὐτοῖς χαρακτῆρας ἢ σύμβολα ἄλλα περίεργα, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐξεργασθέντα εἰς ἐποχὴν πλησιάζουσαν πρὸς τὴν ἡμετέραν. Τοιαύτη εἶναι ἰδίως ἡ *φυγὴ εἰς Αἴγυπτον*, τῆς ὁποίας ἀρχαιότατον ἐξεικόνισμα εἶναι ἴσως ἀνάγλυφόν τι ἐπὶ ἐλεφαντίνου ὀστοῦ, ἑρμηνευθὲν ὑπὸ Πανδίνου (β). Ἀναφέρομεν δὲ τὸ παράδειγμα τοῦτο, διότι τοιαύτη ἔλλειψις εἶναι πολὺ ἐπαισθητὴ ὡς πρὸς τὰς ἀρχαίας χριστιανικὰς παραδόσεις. Πολλαὶ δὲ τῶν παραδόσεων τούτων ἐπικυροῦνται ὑπὸ χριστιανικῶν μνημείων τῶν πρώτων αἰώνων, ἀποδεικνυόντων ὅτι ἐπεκράτουν κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχήν. Δυνάμεθα δ' ὡσαύτως ν' ἀναφέρωμεν καὶ τὰ ἐν τῇ φάτνῃ τοῦ γεννηθέντος Σωτῆρος δύο ζῶα, καὶ τὸν τριπλοῦν ἀριθμὸν τῶν εἰς προσκύνησιν ἐλθόντων μάγων· ταῦτα, σεσωπώμενα ὑπὸ τῶν Εὐαγγελιστῶν, μνημονεύονται παρά τισι τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων, καὶ φαίνονται ἐξεικονιζόμενα ἐπί τε τῶν χριστιανικῶν σαρκοφάγων καὶ ἄλλων μνημείων. Μεγάλως εὐχόμεθα ν' ἀνευρεθῇ καὶ ἄλλη τις παράδοσις, ὀλιγώτερον μὲν γνωστὴ, ἀλλὰ σεβαστὴ διὰ τὰς ἀρχαίας μαρτυρίας, ἡ διδάσκουσα τὴν αὐτόματον πτῶσιν τῶν ἐν Αἰγύπτῳ εἰδώλων κατὰ τὴν εἴσοδον τοῦ Σωτῆρος εἰς τὴν ἀρχαίαν ταύτην γῆν τῶν ψευδῶν (γ). Ἐὰν μὴ μᾶς ἀπατᾷ ἡ μνήμη, ἡ σκηνὴ αὕτη παρίσταται ἐπί τινων κυλικείων τοῦ μέσου αἰῶνος.

(α). Schnue. Ἱστορικαὶ ἔρευναι περὶ τῶν ἐθίμων τῆς ἐκκλησίας, καὶ περὶ τῶν θεσμοθεσιῶν τῶν χριστιανῶν (γερμανιστί) III, 208.

(β) Jo. Jac. Chifletii Vesuntio, civitas libera, Sequanorum metropolis. Lugduni 1618.

(γ) Vet. monim. tom. II. tabl. XIII καὶ XIV.

(δ) Mus. regis Daniae. Part. II sect. 3, tab. nº 6.

(ε) Γραφαὶ καὶ εἰκόνες τῶν ἀρχαίων χρόνων (γερμανιστί). I, 171.

(ζ) Roma subterran. tom. II, p. 559.

(η) Γνωστὸν δὲ ὅτι βιβλία τετραγωνικοῦ σχήματος δὲν ἦσαν ὅλως ἄγνωστα εἰς τοὺς ἀρχαίους, καὶ ἐκ τῶν χριστιανικῶν μνημείων ἀντλέρομεν τὸ ἄγαλμα τοῦ ἁγίου Ἱππολύτου, ἐν ᾧ παρίσταται βιβλίον τοιούτου σχήματος. Ἀλλ' ἐκ τοῦ τρόπου τῆς ἐργασίας φαίνεται ὅτι τὸ ἐνταῦθα ὑπὸ τοῦ συγγραφέως ἀναφερόμενον μνημεῖον ἀνήκει εἰς ἐποχὴν ὀλιγώτερον ἀρχαίαν, ἢ ὅσον ὑποθέτει.

(α) Manni, Sigilli antichi, tom. II. sigil. 15.

(β) In antiquam tabulam eburneam etc.

(γ) Περὶ τῆς παραδόσεως ταύτης καὶ τῶν πηγῶν αὐτῆς ἰδὲ Βαρώνιον ἐν τοῖς Annal. ad ann. I, 43—45. Trombelli, Vita di S. Giuseppe, p. 111. Sandini. Histor. familiae sacrae, 7 et 8. κτλ.

ΠΕΡΙ
ΑΝΑΤΡΟΦΗΣ (EDUCATIO.)

Παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησί τε καὶ Ῥωμαίοις.

(Συνέχεια. Ἴδε φυλλάδ. ΡΣΤ').

—o—

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΝΑΤΡΟΦΗΣ ΤΩΝ ΡΩΜΑΙΩΝ.

Ἡ θεωρία τῆς ῥωμαϊκῆς ἀνατροφῆς, ἧς τὰ κυριώτερα μόνον ἐξιστορήσομεν ἐνταῦθα, φέρει ἡμᾶς εἰς ἑτέραν σφαῖραν. Ὁ Ῥωμαῖος ἵσταται ἐφ' ἑτέρου ἐδάφους, ἐστὶν ἑτέρας φύσεως καὶ ἑτέρου χαρακτῆρος ἢ ὁ Ἕλλην, καὶ διὰ τοῦτο ἑτέρα καὶ ἡ γλῶσσά του, ἕτερον τὸ πολίτευμα, ἑτέρα ἡ ἀνατροφή. Τρία κύρια στοιχεῖα, ἡ πολιτεία, τὸ δίκαιον, ὁ πόλεμος, εἰσὶν ἐνταῦθα ἰσχυρότερον ἀνεπτυγμένα ἢ παρὰ τοῖς Ἕλλησι, καὶ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τοῦ ῥωμαϊκοῦ κόσμου ἐμφανίζονται ὑπὸ ἀρχέτυπον καὶ ἐξοχοῦσαν μορφήν. Ἡ πολιτική, ἡ νομική καὶ τὰ πολεμικὰ φέρουσιν ἐνταῦθα ἄλλην χροιὰν ἢ ἐν Ἑλλάδι. Ἐὰν λοιπὸν ἐν τῷ συνόλῳ τοῦ ῥωμαϊκοῦ ἔθνους ἀναγνωρίσωμεν ἀρχικῶς τρία κύρια στοιχεῖα, σαβινικόν, λατινικὸν καὶ ἐτρουσκικόν, τότε καὶ ἐν τῇ ἀρχαιοτάτῃ ἤδη ἀνατροφῇ τῶν Ῥωμαίων παραδεκτέον, ὅτι διάφορα στοιχεῖα ἐξ ἐκείνων τῶν ἐθνῶν προελθόντα συνεχωνεύθησαν. Κατὰ τὴν ἀρχαιοτάτην καὶ τὴν μετ' αὐτὴν περίοδον τὸ ἐπικρατοῦν μέρος τῆς ἀνατροφῆς στηρίζεται ἐπὶ κατ' αἶναν ἐκπαιδεύσεως τοῦ παιδός, καὶ ἦν συνήθης φράσις ἡ *in gremio matris educari*. Ἐκτὸς δὲ τῆς οἰκίας τὸ δ' εὐτελῶν τινων παιδευμάτων καθίστασθαι ἐπιτήδειον εἰς τὴν πολιτείαν, τὸν πόλεμον καὶ τὸ δίκαιον καὶ τὰ μετὰ τούτων συνδεόμενα πολιτικὰ ὑπουργήματα ἦν κατὰ τοὺς ἀρχαίους τῆς ἁπλότητος χρόνους ὁ ὅρος καὶ ἡ τάσις τῆς ἀνατροφῆς παρὰ τοῖς εὐπατρίδαις. Αἱ ἀρχαιορωμαϊκαὶ ἀρεταὶ τοῦ ἀνδρὸς ὡς πολίτου (civis καὶ οἰκοδεσπότου (paterfamilias) ἦσαν ἡ *honestas*, ἡ *gravitas* καὶ ἡ ἀνδρικὴ *virtus*. *Vir bonus ac prudens, vir honestus, bonus ac diligens paterfamilias* εἰσὶ τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα ῥωμαϊκῆς χρηστότητος ἔν τε τῷ δημοσίῳ καὶ οἰκιακῷ βίῳ. Ἀφ' οὗ προώδευσεν ὁ πολιτισμὸς ὡς ἀρχαιορωμαϊκὴ ἀρετὴ προσετέθη καὶ ἡ *urbanitas*, ὡς περίληψις λεπτῶν ἠθῶν μετ' αἰδοῦς καὶ κοσμιότητος. Ἡ *urbanitas* (ἀστειότης) προσπορίζεται ἐν τῇ μετὰ πεπαιδευμένων ἀνδρῶν τῆς *urbs* (ἄστεως) συναναστροφῇ καὶ ἀντίκειται τῇ *rusticitas* (ἀγροικία, χωριατία), ἣν δεικνύουσιν οἱ *homines rusticani ex municipiis* κας' ὅλην αὐτῆς τὴν οὐσίαν, οὐδὲ δύνανται εὐκόλως νὰ τὴν ἀποβάλωσιν (1). Ἡ *urbanitas* ἀναλογεῖ πρὸς τὸ ἐξωτερικὸν μέρος τῆς Ἑλληνικῆς *καλοκἀγαθίας*, χωρὶς ὅμως νὰ ἀξιοῖ καὶ τὴν ἐσωτερικὴν οὐσίαν ταύτης. Ὁ Ῥωμαῖος δύναται *urbanus* εἶναι, τῶν ἀρχῶν αὐτοῦ μὴ οὐσῶν εὐγενεστάτων· ἀλλ' ἡ *καλοκἀγαθία* ἦν ἰδιότης ἀνδρὸς κατὰ πάντα ἀρίστου καὶ τελείου.

Ἡ *matrona* (οἰκοδέσποινα) ἐνταῦθα εἶχεν ἄλλην τινὰ ἀξίαν καὶ θέσιν ἢ παρὰ τοῖς Ἕλλησι, καὶ τοῦτο ἦν βεβαίως στοιχεῖόν τι σαβινικὸν ἢ ἐτρουσκικὸν (2). Ἡ ἐπιρροὴ τῆς *μητρὸς* ἐπὶ τοὺς υἱοὺς αὐτῆς ἐνταῦθα ἦν περιληπτικωτέρα καὶ ἀποτελεσματικωτέρα ἢ ἐν Ἑλλάδι. Ἡ οἰκιακὴ ἀνατροφὴ ὡς βάσις καὶ σπουδαιότατον μέρος τῆς παιδεύσεως τῆς νεολαίας παρέμεινε σχεδὸν δι' ὅλης τῆς δημοκρατικῆς περιόδου (3), καὶ πρῶτον κατὰ τοὺς καισαρείους χρόνους ὑπεχώρησε μᾶλλον ἢ ἧττον τῷ συστήματι τῆς ἀγωγῆς καὶ ἐκπαιδεύσεως τῇ ἐκμελετωμένῃ ἐξαιρέτως ὑπὸ τῆς πρωΐμου ἤδη ἐπιστασίας τῶν παιδαγωγῶν, ὑπὸ τῶν κανόνων καὶ τῆς διδασκαλίας τῆς σχολῆς, καὶ ὑπὸ τῶν ποικίλων διδασκάλων τῶν ἰδιωτικῶν διδασκάλων. Ὁ Νουμᾶς ἤδη τὴν ἀνατροφὴν εἶχεν ἐπιτρέψει τῇ τῶν γονέων ἐποπτείᾳ ἐντὸς τοῦ οἰκιακοῦ κύκλου· συνίστατο δ' αὕτη ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐν τινι οἰκιακῇ διὰ πατρικῆς καὶ μητρικῆς φροντίδος τελουμένῃ ὑγιεινῇ εἰς πᾶν ὅ,τι δίκαιον καὶ ἀγαθὸν ἐνορίζετο καὶ ὅ,τι ἄλλως ἀπητεῖτο ὑπὸ βίου, κοινωνικοῦ καὶ οἰκιακοῦ, ἔτι ἐπὶ ἁπλῶν βάσεων στηριζομένου. Ἡ ἐκ τῶν γραμμάτων (literae) προερχομένη μερὶς τῆς παιδείας κατ' ἀρχὰς ἀκόμη ἦν εἰκότως λίαν εὐτελής, καὶ πιθανῶς περιωρίζετο εἰς τὴν ἀναγνῶσιν καὶ γραφήν, εἰς ἃς προσετέθησαν κατ' ὀλίγον καὶ ἄλλαι διδασκαλίαι. Τὰ καθ' ἕκαστα τοῦ τρόπου τῆς ἀνατροφῆς ἐπὶ τῶν βασιλέων, πρὸς δὲ καὶ ἐπὶ τῶν πρώτων δεκαετηρίδων τῆς δημοκρατίας μένουσιν ἡμῖν ἱκανῶς σκοτεινά. Ἐκ τοῦ ἀξιολόγου β. ὅρου τοῦ πολιτισμοῦ, ἐφ' οὗ ἵσταντο πρὸ τῆς κτίσεως τῆς Ῥώμης οἱ Σαβῖνοι καὶ οἱ Ἐτρούσκοι, δυνάμεθα εἰκάσαι, ὅτι ἐκ τῶν ἐθνῶν τούτων, ὡς διάφοροι θεσμοὶ καθ' ὅλου, οὕτω καὶ πολλοὶ περὶ τὴν ἀνατροφὴν καὶ ἐκπαίδευσιν μετεφυτεύθησαν εἰς τὴν νέαν πόλιν τῶν Ῥωμαίων. Ἐκεῖνα τὰ ἔθνη πιθανῶς ἤδη προϋπάρχοντα εἶχόν τινα στοιχειώδη σχολεῖα. Ἀλλὰ περὶ τούτου ἀσφαλής τις εἰδήσις παρέχεται ἡμῖν οὐχὶ πρὸ τῶν χρόνων τῆς ῥωμαϊκῆς δημοκρατίας ἀρχομένης. Τοὐλάχιστον λίαν μυθικὴ φαίνεται ἡ εἴδησις, ὅτι ὁ Ῥωμύλος καὶ ὁ Ῥῶμος ἐπαιδεύθησαν ἐν Γαβίοις (Πλουτ. Ῥωμ. 6.). Ἴσως ἡ πόλις αὕτη διέπρεπεν ὕστερον διὰ τὰ παιδευτήριά της καὶ διὰ τοῦτο ἔδοκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν εἴδησιν ἐκείνην. Ὁ Λίβιος (1, 18.) ἀναφέρει τὴν *disciplinam tetricam ac tristem veterum Sabinorum, quo genere nullum quondam incorruptius fuit*. Ἐνταῦθα ἐπαιδεύθη καὶ ἐμορφώθη Νουμᾶς ὁ Πομπίλιος, ὁ ἀρχαιότατος τῆς Ῥώμης πολιτικὸς κοσμήτωρ, ὅσα μυθικὰ καὶ ἂν ὦσι μεμιγμένα τῇ περὶ τοῦ βίου αὐτοῦ παραδόσει. Ἀλλὰ περὶ σχολείων ἐν Ῥώμῃ ἐπὶ τοῦ Νουμᾶ καὶ τῶν βασιλέων ἐν γένει οὐδεμία ποθὲν εἴδησις παραδίδοται ἡμῖν, μάλιστα φαίνεται ὅτι τοιαῦτα καταστήματα δὲν ὑπῆρχον ἔτι τότε, ἐὰν δώσωμεν βαρύτητα εἴς τινα σημείωσιν τοῦ Κικέρωνος περὶ τῆς ἀρχαιοτάτης τῆς ῥωμαϊκῆς νεολαίας παιδεύσεως (Rep. IV. 3: *Principio disciplinam puerilem ingenuis nullam certam aut destinatam legibus, aut publice expositam aut unam omnium esse voluerunt.*). Τὸ πρῶτον σχολεῖον, τὸ ὀνομαζόμενον ἡμῖν ἐκ τοῦ ἔτους 305. κ. Ρ. φαίνεται τριοδικόν τι ὂν ἐν τοῖς κατὰ τὴν ἀγορὰν οἰκήμασιν, εἰς ὃ ἐφοίτων αἱ κόραι. (Liv. III, 44: *ibi namque in tabernis litterarum ludi erant*. Ἐκτενέστερον Διονυσ. ὁ Ἁλικ. Ῥωμ. ἀρχ. IΑ'., 28.).

Ἐκ τῶν χρόνων τοῦ Καμίλλου ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἱστορικοῦ μνημονεύεται διδάσκαλός τις τῶν παίδων ἐν Φαλερίοις, τῇ πόλει. Οὗτος ἐξάγει τοὺς μαθητάς του, τοὺς υἱοὺς τῶν προύχόντων, ἐκτὸς τῆς πόλεως, ἵνα τοῖς παράτυχη κίνησιν ἐν ὑπαίθρῳ, καὶ τέλος φέρει αὐτοὺς εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Καμίλλου, τοῦ στρατηγοῦ τῶν πολεμίων, (Liv. VI. 27.) Ὅτε ὁ Κάμιλλος μετὰ τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ ἐπῆλθεν ἐπὶ τὸ Τοῦσκλον ὡς ἐχθρικὰ φρονοῦσαν πόλιν, οἱ πολῖται αὐτῆς ἠσχολοῦντο περὶ εἰρηνικὰ ἔργα· τὰ σχολεῖα ἀντήχουν ὑπὸ τῶν φωνῶν τῶν παρόντων μαθητῶν, εἴτε συλλαβιζόντων καὶ ἀναγιγνωσκόντων, εἴτε ἀπαγγελλόντων (Liv. VI. 25.).

Αἱ ὀλίγαι αὗται εἰδήσεις δηλοῦσι τοὐλάχιστον, ὅτι τὰ ἰταλικὰ ἔθνη κατὰ τὸν τέταρτον αἰῶνα τῆς πόλεως Ῥώμης μετέδιδον τοῖς τέκνοις αὐτῶν κοινῆς ἐκπαιδεύσεως, καὶ ὅτι ἐν ἀρχῇ τοῦ αὐτοῦ αἰῶνος ἐν αὐτῇ τῇ Ῥώμῃ ὑπῆρχον διδασκαλεῖα τῶν γραμμάτων (litterarum ludi). Περὶ τοὺς χρόνους τούτους ἡ Ῥώμη ἤδη ἐν πολλαπλῇ ἐπαφῇ καὶ ἐπιμιξίᾳ πρὸς πολλὰ γείτονα ἔθνη εὑρισκομένη, ἠδύνατο ἐξωθεν νὰ παραλαμβάνῃ χρησίμους θεσμούς, τότε ἐλλείποντας αὐτῇ. Τὸ δὲ ἐν ἔτει 661 κ. Ρ. ὑπὸ τῶν τιμητῶν (censores) ἐν Ῥώμῃ ἐκδοθὲν δόγμα ἢ διάταγμα (edictum), ἐν ᾧ ἐλέγετο, ὅτι οἱ πρόγονοι ἔθεντο θεσμοὺς ὁρίζοντας, τί ὀφείλουσι μανθάνειν οἱ παῖδες καὶ εἰς τίνα σχολεῖα φοιτᾶν (Suet de clar. rhet. 1), δὲν ἀναφέρεται τόσον εἰς δημοσίας νομικὰς διατάξεις (Cic. Rep. IV. 3.), ὅσον εἰς τὰ πάτρια ἤδη καὶ εἰς τὸ ἀνέκαθεν ἐπικρατοῦν ἔθος. Ἐνταῦθα ὁ λόγος ἐστὶ βεβαίως περὶ σχολείων (et quos in ludos ire velient), ἀλλὰ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, εἰς οὓς ἀνάγονται οἱ ἐνταῦθα ὀνομαζόμενοι πρόγονοι (majores), ἀπὸ πολλοῦ ὑπῆρχον σχολεῖα ἐν Ῥώμῃ, ὡς εἴδομεν. Πόλις, ἐν ᾗ τὰ δημοσία ἐπεμήργουν ἐπὶ πάσας τὰς σχέσεις, καὶ τὸν βίον τοῦ πολίτου κατὰ πάσας τὰς ἀναφορὰς κατεῖχον καὶ κατευθύνουσιν, δὲν ἐστερεῖτο, τοὐλάχιστον ἐν ἐκείνοις τοῖς χρόνοις, δημοσίας ἀγωγῆς. Ὁ νέος συγκεκροτημένος μετὰ τῶν ἀρχῶν τοῦ πατρὸς καὶ μετὰ τῶν φρονημάτων τοῦ ἔθνους καὶ τῶν συμπολιτῶν του ἐν γένει (ἐξαιρέσεις τινὲς δὲν ἀναιροῦσι τὸ λεγόμενον), ἐκ τῆς οἰκίας μετέβαινεν εἰς τὸν δημόσιον βίον, λαβὼν ἤδη ἐντεῦθεν τὴν πρὸς τοὺς διαφόρους ἀρχὰς καὶ δημόσια ὑπουργήματα δέουσαν προπαρασκευὴν καὶ διεύθυνσιν. Ἡ οἰκία παρέχει ἐν τοῖς καθ' ἕκαστον ὅ,τι ἀπαιτεῖ τὸ σύνολον, καὶ ἡ παιδεία προβαίνει ἐπὶ ταύτης τῆς ὁδοῦ βεβαίως μὲν, ἀλλ' εὐσταθῶς καὶ ἀσφαλῶς, ὅπως προάγεται ὁ πολιτισμὸς τοῦ ἔθνους. Τὴν σπουδαιοτάτην ἐπιμέλειαν ἐπὶ τὴν χρηστότητα τοῦ παιδὸς πρὸς δὲ καὶ ἐπὶ τὴν καθαρότητα τῆς γλώσσης κατὰ τοὺς ἀρχαιοτέρους χρόνους τῆς δημοκρατίας ἔθεσαν αἱ μητέρες ὡς μαρτυρεῖ ὁ Κικέρων (Brut. 58. πρβλ. Quintil. Inst. I, 1. 6 κεξ. Dial. de orat. 28.) καὶ ἤδη ἀνωτέρω καθ' ὅλου ἐδηλώσαμεν. Ἡ μήτηρ διεσωβεῖτο συνήθως καὶ ὑπὸ τροφοῦ ἢ ἐπιμελητρίας, ἥτις ἦν πολλάκις προσωτέρα τις συγγενὴς τῆς οἰκίας (dialog de orat. 28. *eligebatur autem major aliqua natu propinqua, cujus probatis spectatisque moribus omnis ejusdem familiae soboles committeretur etc.*). Καὶ ἡ τροφὸς αὕτη, ὡς ἡ μήτηρ, σπουδάζει τὴν ἠθικὴν καθαρότητα τῶν ἐμπιστευμένων τροφίμων διαφυλάττειν (dial. εὐλάβειαν.) Κατὰ τοὺς ἀρχαιοτέρους χρόνους ἐπέχει τὸν τόπον τοῦ ἑλληνικοῦ παιδαγωγοῦ, καὶ συνοδεύει π. χ. ἐπὶ τῆς Λευκρησίας τὴν ἡλῶσαν Οὐίργινιαν (Virginia) διὰ τῆς ἀγορᾶς εἰς τὸ σχολεῖον (Liv. III, 44.). Καὶ ἐπὶ τῶν Καισαρείων δὲ χρόνων ἔτι παρίστησιν ἡ τροφὸς ἀξιόλογον πρόσωπον ἐν τῇ ἀνατροφῇ, ἰδίως τοῦ γυναικείου φύλλου (Suet Domit. 17.).

Ἡ ἀποτελεσματικὴ ἐπιρροὴ τῆς μητρὸς ἐπὶ τῶν νέων Ῥωμαίων δείκνυται π. χ. ἐναργέστατα ἐπὶ τοῦ Κοριολάνου, ὃν οὐδὲν ἄλλο παρὰ τοὺς λόγους τῆς γηραιᾶς μητρὸς Οὐετουρίας ἠδύνατο κάμψαι καὶ μετὰ τοῦ ἰδίου στρατοῦ ἀπὸ τῆς Ῥώμης ἀπομακρῦναι (Liv. II, 40). Εἰς ἄριστον παράδειγμα μητρὸς τοὺς ἰδίους αὐτῆς υἱοὺς ἐκπαιδευούσης μνημονεύεται ἡ Κορνηλία (4), ἡ μήτηρ τῶν Γράκχων (Cic. Brut. 58. *Legimus epistolas Corneliae, matris Gracchorum: apparet filios non tamin gremio educatos quam in sermone matris*). Ἡ ῥωμαία *matrona* κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους διέ-

(1) Περὶ τοῦ ἀστείου καὶ περὶ τοῦ ἀντιθέτου ἀγροίκου καὶ τῶν ὁμοίων ἴδε τῆς εἰς τὰ ἀστεῖα τοῦ Ἱεροκλέους ἐπισυνημμένης ἐπιστολῆς τ. Κοραῆ σελ. 167. κεξ. Περὶ δὲ τοῦ χαρακτῆρος ἐν γένει τῶν Ῥωμαίων καὶ ἀντιπαραθέσεων πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν πρβλ. τὴν ἀξιόλογον περὶ ψυχολογίας πραγματείαν τοῦ κυρίου Στ. Κουμανούδου ἐν σελ. 241—3 τοῦ μακαρίτου Φιλολογικοῦ Συνεδρίου (Ἐτ. 1819. Ἀρ. 7—8), καὶ τὴν πρόλογον (σελ. μοτ'. κεξ.) τῆς Ἱστορίας τῶν Ἑλλ. ποιητ. κ. συγγρ. ὑπὸ τοῦ κυρίου Κ. Ἀσωπίου.

(2) Τὴν παρὰ τοῖς Ἐτρούσκοις ἀξίαν τῶν γυναικῶν ἀναγνωρίζομεν ἐκ τῶν ἐπισημείων αὐτῶν ἐπιγραφῶν, ἐν αἷς, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ, ἀναφέρεται οὐχὶ τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς τοῦ τεθνεώτος, ἀλλὰ τὸ τῆς μητρός.

(3) Ἐνταῦθα δημοκρατικὴν περίοδον ὀνομάζομεν τὴν ἀπὸ τῆς ἐξελάσεως τῶν βασιλέων μέχρι τῆς ἐγκαθιδρύσεως τῆς αὐτοκρατορίας (510—30 π. Χρ.), οὐχὶ βεβαίως κυριολεκτικῶς· διότι ἡ ῥωμαϊκὴ πολιτεία, μετὰ τὴν ἐξελάσαν, οὖσα τὸ πρῶτον, ὡς γνωστὸν ἀριστοκρατικωτάτη, ἤρξατο δημοκρατικὴ γενομένη περὶ τὸ 366 π. Χρ., ἕως οὗ κατ' ὀλίγον κατήντησεν εἰτελῶς δημοκρατικὴ περὶ τὸ 131 π. Χρ.

(4) Περὶ ταύτης ἴδε καὶ Ἀσωπ. Ἱστορ. τ. Ἑλλην. ποιητ. κ. συγγρ. Προλ. σ. ηά.

πρεπεν ἐπὶ σωφροσύνῃ καὶ χρηστότητι (Πλουτ. συγκρ. Λυκ. κ. Νουμᾶ. 3.), καὶ ὡς πρὸς τὰ τοῦ οἴκου ἡ *diligentia* ἦν ἡ πρώτη αὐτῆς ἀρετή (Bic. libr phi los σ. 68. ἐκδ. Schiitz). Ἡ παραβίασις τοῦ γυναικείου ἀξιώματος ἐγένετο ἀποχρῶν λόγος πρὸς κατάλυσιν τῆς βασιλείας καὶ μικρὸν ἔπειτα τῆς τυραννικῆς δε ἀρχίας (5). Ἐν Ῥώμῃ πολλάκις γυναῖκες παραδειγματικῆς χρηστότητος καὶ σωφροσύνης ἐξελέγοντο πρὸς ἐκτέλεσιν σπουδαίων θρησκευτικῶν πράξεων, καὶ οὕτως αὐταῖς μνημεῖον καθιστᾶτο ἐν τοῖς χρονικοῖς τῆς ἱστορίας (Πλιν. φυσ. ἱστορίας VII, 35.). Ἀλλ' ὕστερον, καθὼς οἱ ἄνδρες, οὕτω καὶ αἱ γυναῖκες παρεξέκλιναν ἀπὸ τῆς τρίβου τῆς ῥωμαϊκῆς ἁπλότητος καὶ χρηστότητος. Ἐγένοντο κατ' ὀλίγον προστακτικαί, ἠγάπων τὸν ἄμετρον κόμπον καὶ τὰς ἡδονάς, ὥστε κατήντησαν ἀναγκαῖαι περιοριστικοὶ νόμοι, οὓς ὅμως κατ' ὀλίγον κατώρθωσαν νὰ καταργήσωσι (Liv. XXXIV, 1.).

Κατὰ τούτους τοὺς χρόνους ἰδίως ἡ τῶν παρθένων ἀνατροφὴ ὅλως ἀλλοῖα ἀπέβη.

Ἀπὸ τῆς ἐγκαταστάσεως τῆς τιμητείας (censura) αὕτη τοὐλάχιστον κωλυτικῶς εἶχεν, ὡς φαίνεται, ἐπιρροήν τινα ἐπὶ τὸ ἠθικὸν τῆς ἀγωγῆς (Cic. de sen. 12. Val. Max, II, 9, 7.). Οἱ τιμηταὶ τοὐλάχιστον ἐπηγρύπνουν τὴν δικτηρήσει ἀρχαίων δοκίμων καταστημάτων, οὔτε ἐπέτρεπον εὐκόλως *παρεκβαίνειν τὸν ἐπιχώριον καὶ σωφθῆ βίον* (Πλουτ. Κατ. προβ. 16.). Ὁ Κάτων ὡς τιμητὴς (censor) ἐξέβαλέ ποτε τὸν Μανίλιον ἐκ τῆς συγκλήτου, διότι ἐν καθαρᾷ μεσημβρίᾳ παρούσης τῆς θυγατρὸς ἐφίλησε τὴν γυναῖκά του (Πλουτ. ἐνθ' ἀνωτ. 17.). Οἱ τιμηταὶ ἀρκούντως εἶχόν τινα *disciplinam morum* προσλαβόντες εἰς τὸν κύκλον τῆς ἐνεργείας των (Cic. pro Cluent. 46.). ἦν ὁ Κάτων ἐπιεικὴς αὐστηροτάτην ἀποφήνῃ· Ἀλλ' ἦν ἀνάγκη τούτου, διότι ἡ πολυτέλεια ἤδη βαθείας ἔζας εἶχε πάσαι (Πολύβ. ΛΑ, 24, 2.), καὶ οἱ νέοι τῶν εὐπορωτέρων Ῥωμαίων, καταγοητευθέντες ἱκανῶς ὑπὸ τοῦ νέου τούτου στοιχείου, προσέφερον δωρεὰς πρὸς τὴν ἀρχαίαν αὐστηρὰν ἀπλότητα.

Ἴδιος *πανδαγωγὸς* καθ' ἑλληνικὸν ἔθος ἐπὶ τῶν ἀρχαίων δημοκρατικῶν χρόνων οὐδαμοῦ ἀπαντᾶται. Παρατηρεῖται δὲ πρῶτον, ἀφ' ὅτου ἡ πολιτικὴ πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἐπιμιξία παράγει εἰσοδον εἰς ἑλληνικὰ ἤθη. Ὁ πρεσβύτερος Κάτων, καίπερ μεταχὺ τῶν δούλων αὐτοῦ ἔχων καὶ τινα ἀγραμμάτων γραμματιστήν, Χίλωνα τοὔνομα, ὅμως τοὺς υἱοὺς του αὐτὸς ἐδίδασκε τὴν ἀνάγνωσιν καὶ γραφὴν καὶ τὰ γυμνάσματα, ἐν ᾧ ὁ γραμματιστὴς αὐτοῦ, τοὺς υἱοὺς ἄλλων διδάσκων, ἐκάτω ἀργύριον τῷ οἰκονομικῷ ἀνδρί (Πλουτ. αὐτ. 20).

Περὶ δὲ τῶν κυρίων *παιδαγωγῶν* ἤτοι μαθημά-

(5) Πρὸς μὲν τὴν τῆς Ὀπιλίας κατάλυσιν ἀφορμὴν ἔδωκεν ἡ ὑπὸ Σέξτου τοῦ πρεσβυτέρου υἱοῦ τοῦ τελευταίου βασιλέως ὕβρις τῆς σώφρονος Λουκρητίας τῆς γυναικὸς τοῦ Γ. Ταρκυνίου Κολλατίνου, πρὸς δὲ τὴν τῆς δεκανδρίας, ἡ ὑπὸ τοῦ διακοσίου αὐτῶν Ἀππίου Κλαυδίου ἁρπαγὴ τῆς Ὀπιγενίας τῆς θυγατρὸς τοῦ Α. Ὀπιγενίου.

των τῶν παίδων κατὰ τοὺς ἀρχαιοτέρους δημοτικοὺς χρόνους σπάνιαι μόνον εἰδήσεις διεσώθησαν ἡμῖν. Σπουδαῖον καὶ χαρακτηριστικόν ἐστι δι' ἐκείνους τοὺς χρόνους, ὅτι οἱ παῖδες εἰθίζοντο νὰ ἀπομνημονεύωσι τοὺς νόμους τῆς Δωδεκαδέλτου (Cic. de legg. II, 23.), ὅπερ συμβαῖνον καὶ ἐν Σπάρτῃ ὡς πρὸς τοὺς Λυκουργείους νόμους, ἀναλογεῖ πρὸς τὸ γινόμενον περὶ τοὺς νόμους τοῦ Χαρώνδα (6). Πρὸς τούτοις ἠσκοῦντο νὰ ᾄδωσι στίχους καὶ ἀπαγγέλωσι λόγους, δι' ὧν ἐξυμνοῦντο αἱ πράξεις ἀγαθῶν ἀνδρῶν (Varo de vita pop. Rom. II, παρὰ Non. ἐν λ. assa voce. πρβλ. valer. Max. II, 1, 10.). Ἐπεζήτουν λοιπὸν ἤδη διὰ τούτων τῇ μὲν διανοίᾳ τὴν ἀναγκαίαν διεύθυνσιν νὰ δώσωσι, τὸ δὲ νεανικὸν πνεῦμα νὰ ἐξεγείρωσιν εἰς τὸν σεβασμὸν τῶν νόμων καὶ εἰς ἐντίμους πράξεις ἐν τῷ δημοσίῳ βίῳ, ἐσκόπουν τὸν ἐπὶ δραστηριότητι διαπρέποντα πολίτην (civis). Εἰ καὶ ἡ κυρία ἐκπαίδευσις ἦν ἔτι περιωρισμένη, ὅμως ἥτε δημόσιος καὶ οἰκιακὸς βίος παρεῖχε τῷ νέῳ Ῥωμαίῳ πολλὰς ἁφορμάς, ὅπως, τὸν ἔσω αὐτοῦ κόσμον ὁμογενῶν στοιχείων πληρῶν, διαμορφωθῇ πρὸς τὴν πολιτείαν καὶ καταστῇ ἐπιτήδειος πρὸς πρακτικὴν ἀρετήν. Ὅ,τι γίγνεται ἐν τῇ ἀγορᾷ (forum) τῷ πεδίῳ (campus) καὶ τῷ στρατοπέδῳ (rastra), τοῦτο ἐλαλεῖτο ἐν τῷ κύκλῳ τῆς οἰκίας καὶ ἀνῆπτε καὶ ὑπεξέκαιε τὰ ἐναύσματα τοῦ ῥωμαϊκοῦ φρονήματος. Προσέτι κατὰ τοὺς ἀρχαιοτέρους χρόνους ἦν ἐπιτεταμμένον τοῖς βουλευταῖς τοὺς υἱοὺς των ὡς puros praetextatos (7) εἰς τὴν βουλὴν παραλαμβάνειν· ἀλλὰ τὸ ἔθος τοῦτο, ὡς γνωστόν, ἐπὶ τοῦ νέου Παπιρίου κατηργήθη (Gell. I, 23. Κάσσ. ΝΣΤ. 17. ΝΟΥ. 1.). (8) Ταῦτα πάντα ὁμοῦ ἠδύναντο πρωΐμως τοὺς νέους Ῥωμαίους εἰς τὰ πολιτικὰ ἀξιώματα προπαρασκευάζειν.

Περιληπτικωτέρα καὶ ἀξιολογωτέρα πηγὴ ἐγέ-

(6) Ἀιδοῖσι δ' Ἀθήναι καὶ οἱ Χαρώνδου νόμοι παῖδες, ὡς Ἑρμιππὸς φησιν ἐν ἕκτῳ περὶ Νομοθετῶν (Ἀθην. ΙΔ' σ. 633.)

(7) Ὡς παῖδας δηλονότι αὐτοὺς μεταβάντας εἰς τὴν ἡρῴαν ἡλικίαν, εἰς ἣν εἰσεγράφοντο περιβαλλόντες τὴν τηβέν virilem ἢ prisam ἀντὶ τῆς togae praetextae.

(8) Πλούσιος παρὰ τοῦ νέου Παπιρίου μετὰ τοῦ πατρὸς του ἐν τῇ βουλῇ ἀκουσθεὶς ποιούντου τι, ἀλλὰ τῆς ὀνίας ὁ καλὸς παῖς, τὰ λοιπὰ εἰς τὴν ἐπαίρων ἀπόλαβεν, ἀφ' οὗ ἐπεσήμη τῶν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ πολιτικῶν περὶ τῶν φυσιοθίνων. Τὸν Παπίριον, ἔθος ἐκεῖνο ἡ πρέσβυς νέου μόνος ἐπιτρέπουν ἀρθῶσι περὶ τῶν κοινῶν ἐν τῇ συγκλήτῳ φιλοσοφοῦντα· ὁ δὲ ἐλθὼν νέος, ἵνα ἀπουσῇ τὴν ἄλλῃ, εἴρηκεν τῶν γεραιτέρων, ἐπλησε τὸ φθόνος, ὅτι ἐν τῇ βουλῇ ἀνεζήτησε, πλείστον συμφερώτερον τῇ πολιτείᾳ, εἰς ἀνὴρ εἶδε γυναῖκας νὰ λεμβάνῃ. ἡ μία γυνὴ, εἶδε ἄνδρας. Ἡ βουλὴ εἶπεν πρὸς τὸ ἕνιον τοῦτο ἄκουσμα κατεπορεύθη ἐξόρμησε σπουδαίως πρὸς τὰς λοιπὰς μετρόνας καὶ ἀνήγγειλε τὰ συμβαίνοντα. Καὶ τὴν ἐκείνου αὐθίς μέγα τῶν ἱερατικῶν συνέδριον εἰς τὸ βουλευτήριον μετὰ ὀλίγον καὶ δείγμα αὐτοῦ, ὅπως ἐφιστοῦ, μία γυνὴ, εἶδε ἄνδρα νὰ ἔγῃ. Τῆς δὲ συγκλήτου τὴν αἰτίαν τοῦ ἐρωτήσου τοῦ ἔλεγεν, ὁ Παπίριος παρελθὼν ἐνηγθη πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν. Ἡ βουλὴ τὴν εὐφυΐαν τοῦ παιδὸς ἐπαινέσασα ἐψηφίσατο, ἵνα τοῦ λοιποῦ οἱ παῖδες, ἐκτὸς μόνου τοῦ Παπιρίου, μὴ εἰσέρχωνται εἰς τὴν βουλήν.

νετο ἐν Ῥώμῃ ἡ κοινὴ ἐν σχολείοις ἐκπαίδευσις, ἀφ' οὗ ὁ Σπούριος Καρουίλιος ἢ Καρβίλιος ἤνοιξε σχολεῖον, ὅπως μὲν νεοργάνιστον, ἴσως δὲ καὶ μόνον μετὰ μείζονος ἐκτάσεως καὶ βελτίονος ἢ πρὶν μεθόδου. Ἐσφαλμένως τινὲς, κατὰ Πλούταρχον (Ῥωμ. Κεφαλ. 59.) ἐθεώρησαν αὐτὸν ὡς θεμελιωτὴν τοῦ πρώτου ἐν Ῥώμῃ σχολείου. Ἴσως ὁ Σπούριος Καρουίλιος ἦν ὁ πρῶτος δημόσιος διδάσκαλος, λαμβάνων μισθόν τινα παρὰ τῆς πόλεως, ἐν ᾧ οἱ πρὸ αὐτοῦ διδάσκαλοι τοὺς μισθοὺς των παρὰ τῶν γονέων τῶν μαθητῶν ἀπελάμβανον. Ἐνταῦθα παραδίδοται ἡμῖν καὶ ἡ πρώτη εἴδησις περὶ ῥωμαϊκοῦ διδακτικοῦ βιβλίου. ὅπερ ἐν τῷ σχολείῳ τοῦ Καρουίλιου ἦν ἡ λατινικὴ Ὀδύσσεια τοῦ Λιβίου Ἀνδρονίκου, Ἡ μετάφρασις αὕτη πολὺν χρόνον διέμεινεν ὡς τοιοῦτον καὶ ἔτι τῷ μικρῷ Ὁρατίῳ ὑπηγορεύετο ὑπὸ τοῦ αὐστηροῦ Ὀρβίλιου (Horat. Epist. II. 1, 69. *Non equidem insector delendave carmina Livi Esse reor, memini quae plagosum mihi parvo Orbilium dictare : et.*). Αὕτη συγχρόνως ἐστὶ μία τῶν πρωϊμωτάτων ἀποδείξεων, ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι ὀλίγον ἀρξάμενοι καὶ κλίσιν ἠσθάνοντο πρὸς αὐθύπαρκτον παραγωγὴν, μᾶλλον δὲ τὰ ξένα προθύμως ὡκειοποιοῦντο καὶ ἑαυτοῖς πρόσφορα καθίστων. Εἰς ἐκείνην τὴν Ὀδύσσειαν συνῆψαν εὐθὺς ἄλλα διδακτικὰ βιβλία, μυθολογικὰ καὶ ἱστορικά. Τὰ τρῶτα λοιπὸν καὶ κύρια μαθήματα κατὰ τοὺς ἀρχαίους δημοκρατικοὺς χρόνους περιελαμβάνοντο, ὡς φαίνεται, ἐν τῇ ἀναγνώσει, τῇ γραφῇ, καταλλήλῳ προφορᾷ καὶ ἀπαγγελίᾳ, ἀπομνημονεύσει ἠθικῶν ποιητικῶν χωρίων ἢ ποιημάτων, γνώσει τινὶ τῆς μυθολογίας καὶ ἱστορίας. Ὅτι δὲ καὶ περιωρισμένη τις διδασκαλία τῶν πρώτων στοιχείων τῆς ἀριθμητικῆς καὶ τῶν ἁπλῶν ἀρχῶν τῆς πρακτικῆς λογιστικῆς παρεδίδετο, τοῦτο δυνατὸν εἰκοτολογεῖσθαι. Περαίτεροι διορισμοὶ περὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως τοῦ παιδίου καὶ τοῦ ἐφήβου νέου ἐν ταύτῃ τῇ περιόδῳ δὲν δύνανται νὰ δοθῶσιν. Ὡς πρὸς τὸ ἐξωτερικὸν σχῆμα ὡς ἀξιέπαινοι ἰδιότητες ἀπηοῦντο μάλιστα ἡ *modestia* καὶ ὁ *pudor*. Ἐν ἰδιαιτέραις περιστάσεσιν οἱ νέοι Ῥωμαῖοι ἐμάνθανον καὶ τὴν Ἐτρουσκικὴν γλῶσσαν, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς τοῦ Λιβίου δηλώσεως (IX, 36.). (9) Ὁ Κικέρων τὴν μάθησιν ἐκείνην ἀνάγει εἰς ἱερατικὴν σοφίαν, ἐξαιρέτως δὲ εἰς τὴν ἐξήγησιν τῶν τεράτων καὶ σημείων (*monstra et portenta*) (de divim. I, 41.).

Ὁ διορισμὸς καὶ ἡ διάκρισις τῆς σφαίρας τοῦ γραμματικοῦ (grammaticus) καὶ γραμματιστοῦ (grammatista) δὲν εἶχεν ἀκόμη ἐπέλθει. Ἀλλ' ὅμως νῦν ὁ ὡριμώτερος νέος ἐπαιδεύετο, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Σουητωνίου (de illustr. grammat. I, ἔνθα ὀνομάζει τὸν Λίβιον Ἀνδρόνικον [πρβλ. Cic. Brut. 18] καὶ τὸν Ἔννιον), διὰ προφορικῶν παραδό-

(9) "Ενθα περὶ τινος Μ. Φαβίου Κοίσωνος, ἢ, κατ' ἄλλους, Γ. Κλαυδίου, τὸν λόγον ποιούμενος λέγει τάδε, « Caere educatus apud hospites, Etruscis inde litteris eruditus erat linguamque etruscam probe noverat. Habet auctores, vulgo tum romanos pueros, sicut num graecis, ita etruscis litteris erudiri solitos. »

σεων τῶν ἤδη ἀναφανέντων ποιητῶν καὶ ἡμιελλήνων ῥητόρων, οἵτινες τὸ μὲν Ἕλληνας συγγραφεῖς ἑρμήνευον, τὸ δὲ τὰ ἴδια αὐτῶν προϊόντα ἐν τῇ λατινικῇ γλώσσῃ ἀπήγγελλον. Ὅτι δὲ οὗτοι οἱ ποιηταὶ καὶ ῥήτορες δὲν ἠσχολοῦντο ἀκόμη περὶ τὴν γραμματικὴν ὑπὸ τὴν στενωτέραν αὐτῆς ἔννοιαν, δηλοῖ πάλιν ὁ Σουητώνιος (αὐτόθι 1.). ἐπὶ τῆς κρίσεως τοῦ Λουκίου Κόττα στηριζόμενος, ὃς δύο τῷ πρεσβυτέρῳ Ἐννίῳ ἐπιγραφόμενα βιβλία περὶ γραμμάτων, συλλαβὼν καὶ μέτρων ἀπὸ τούτου ἀφαιρῶν, ἑτέρῳ νεωτέρῳ Ἐννίῳ ἀποδίδει, γράψαντι περὶ τῆς οἰωνοσκοπικῆς. Ἐις δὲ πρῶτος εἰς ἐπαγγέλματος γραμματικὸς, τὴν σπουδὴν τῆς γραμματικῆς ἐν Ῥώμῃ καθιδρύσας, ἀναφαίνεται ἡμῖν Κράτης ὁ Μαλλώτης, σύγχρονος τοῦ Ἀριστάρχου. Ὁ Κράτης πρεσβευτὴς παρεῖς ὑπὸ Ἀττάλου, τοῦ βασιλέως τῆς Περγάμου, εἰς Ῥώμην πρὸς τὴν σύγκλητον, ἐπεὶ εἰς τὸ στόμιον ὀχετοῦ τινος ἔπεσεν, συνέτριψε τὸν δεξιὸν πόδα, καὶ ἐνταῦθα ἀφορμὴν λαβὼν, ἤρξατο γραμματικὰς παραδόσεις ἐν Ῥώμῃ καὶ τοὺς Ῥωμαίους παρέτρυνεν εἰς τὴν σπουδὴν τούτου τῆς ἐπιστήμης (Σουητ. αὐτόθι 2.). Τὸ σφάλμα τοῦτο πίπτει εἰς τὸν χρόνον τῶν μαχῶν τοῦ δευτέρου καὶ τοῦ τρίτου λιβυκοῦ πολέμου. (10) Ἐν ᾧ λοιπὸν οὕτως ἡ τῆς νεολαίας ἐκπαίδευσις ἔτι πάντως ἀελῆ, ἀνδεὴς καὶ κατά τινα οὕτως ἐλλιπῆς ἐφρονεῖτο, παρῆλθεν ἄλλη σχεδὸν ἑκατονταετηρίς. Ὅτε δὲ πρῶτον δι' ἑλληνικῶν ἔργων ἑλληνικὴ ἐπιστήμη ἡμῖν διαδιδομένη καὶ ἡ χρῆσις τῶν συγγραμμάτων γενικωτέρα κατέστη, ὅτε πρὸς τούτοις καὶ οἱ Ῥωμαῖοι ἤρξησαν τῆς περὶ τὰ γράμματα ἐκκωφότητος ἀποπειρώμενοι, τότε καὶ ἡ ἐκπαίδευσις ἀπέβη πλουσιωτέρα καὶ ποικιλωτέρα. Ὁ Αἰμίλιος Παῦλος πρῶτος, ὡς λέγεται ἐκόμισε εἰς Ῥώμην ἑλληνικὰ συγγράμματα. (11). Πεπαιδευμένοι καὶ λόγιοι Ἕλληνες ἀρκετοὶ ἐπενήργουν διὰ τῆς μετ' ἐπιφανοῦς Ῥωμαίου συναναστροφῆς των, ὡς ὁ Πολύβιος καὶ ὁ Παναίτιος, συνήθεις Σκιπίωνος τοῦ Ἀφρικανοῦ (Cic repl. I, 9 κεξ.). Γενικωτέρα ἔγεινεν ἡ χρῆσις τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ τῆς ἑλληνικῆς παιδείας, ἀφ' οὗ ἡ Ῥώμη τροπαιοῦχος ἐπολέμησε πρὸς Φίλιππον τὸν Μακεδονίας βασιλέα καὶ Ἀντίοχον τὸν Συρίας.

Ἐκ τούτου τοῦ χρόνου ἡ γραμματικὴ σπουδὴ λαμβάνει μεγάλην ἐπίδοσιν ἐν Ῥώμῃ. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Σουητωνίου (de ill. gramm. 3.) τὰ γραμματικὰ σχολεῖα ηὐξήθησαν εὐθὺς ὑπὲρ τὰ εἴκοσι, τὰ μὲν πρὸς τὴν στοιχειώδη παίδευσιν, τὰ δὲ πρὸς περαιτέραν ἀνάπτυξιν τῶν πνευματικῶν δυνάμεων ὡρισμένα. Νέαν τινὰ ἕξιν ἔλαβον μετ' ὀλίγον αἱ γραμματικαὶ σπουδαὶ καὶ διὰ τῆς στωϊκῆς φιλοσοφίας, κατὰ τὴν ἐφεξῆς περίοδον ἐν Ῥώμῃ εὐμενῆ ὑποδοχὴν εὑρούσης. Διότι οἱ Στωϊκοὶ ἐπιμελῶς ἠσχολοῦντο περὶ τὴν ἐτυμολογίαν καὶ τὸν ὁρισμὸν τῶν λέξεων (Quintil. I, 4. 18.). Κατὰ Οὐάρρωνα (παρὰ

(10) Περὶ τὸ 159 π. Χρ. κατὰ Κλίντωνα, πρβλ. Ἀσωπ. ἐνθ' ἀνωτ. σ. πξ'.

(11) Πρβλ. περὶ τούτου Ἀσωπ. ἐν τ. προλόγῳ τοῦ προμνημονευθέντος συγγράμματος σ. ηά.—ηδ'.

Διομήδει II, 17.) τὰ μέρη τῆς γραμματικῆς διδασκαλίας συνίσταντο ἐν *lectione, enarratione, emendatione, καὶ judicio* (πρβλ. Quintil. I, 4, 6.). (12)

Ὑψηλοτέραν δὲ πνευματικὴν παίδευσιν ἐσκόπουν, ὡς εἰκός, αἱ νῦν ἀναφαινόμεναι ῥητορικαὶ σχολαί, αἵτινες προσέφερον εἶδός τι ἐπιστημονικῆς ἐκπαιδεύσεως οὕτω συνᾷδον πρός τε τὸν ἐθνικὸν χαρακτῆρα καὶ πρὸς τὴν πολιτικὴν καὶ δικανικὴν τάσιν, ὥστε ψήφισμα τῆς βουλῆς ἐν ἔτει 592 κ. Ρ. καὶ κηνσορικὸν δόγμα ἐν ἔτει 661 Ρ. μόνον ἐπὶ μικρὸν χρόνον ἴσχυσαν νὰ τὰς ἀπαγορεύσωσι (Suet. de clar. rhet. I. Gell XV, 91. Tacit. dial. de orat. 35.). (13) Διότι ἡ ῥητορεία ἤδη ἤρξατο κατ' ὀλίγον ἐν τῇ ἀγορᾷ (forum) τὸ ἐπίσημον καὶ ὑψηλὸν πρόσωπον αὐτῆς παριστῶσα καὶ τοῖς σπουδασταῖς αὐτῆς τὴν πρώτην τάξιν μετὰ τὸ στρατηγικὸν κλέος χορηγοῦσα. Ἡ δὲ ῥητορικὴ οὖσα ἡ ἀναγκαία εἰς ἐκείνην προεισαγωγὴ καὶ προγυμνασία, ὤφειλεν εἰκότως νὰ φθάσῃ ἀμέτως εἰς ὑψηλὴν ἀξίαν (Suet. αὐτ. *paulatim et ipsa utilis honestaque apparuit multique eam praesidii caussa et gloriae appetiverunt etc.*). Πρὸς δὲ καὶ τις διάκρισις μεταξὺ τοῦ Ἕλληνος ῥήτορος καὶ τοῦ Λατίνου (rhetor Graecus et Latinus) φαίνεται ἐπελθοῦσα ἤδη περὶ τοὺς χρόνους τούτους, διότι ἐν τῷ προειρημένῳ δόγματι (edictum) ἡ ῥητὴ μνεία τῆς ἰδιοσήμου ὀνομασίας *Latini rhetores* δηλοῖ τὴν ἀντίθεσιν τῆς *rhetores Graeci*. (Suet de clar. thet. I. πρβλ. Cic. ad Fam. XVI, 21.) Ἡ παρὰ τῷ Ἕλληνι ῥήτορι διδασκαλία ἀπετέλει τρόπον τινὰ τὴν πρώτην περίοδον, ἡ δὲ παρὰ τῷ λατίνῳ τὴν δευτέραν (Suet. αὐτ. *Cicero ad praeturam usque Graece declamitavit, Latine vero senior quoque*). Λατινικοὺς λόγους φαίνεται πρῶτος ὁ Λούκιος Πλωτίνος Γάλλος ἀπαγγεῖλας (Cic. παρὰ Σουητωνίῳ αὐτ. 2).

Ἀλλοία δὲ παίδευσις, λεπτὰ ἤθη, χρηστοὶ τρόποι καὶ ἄλλαι τοιαῦται ἰδιότητες ἠδύναντο μόνον ἐν ταῖς εὐγενείαις οἰκίαις καὶ διὰ τῆς μετὰ ὑψηλῶν καὶ ἀγχινόων ἀνδρῶν συμπεριφορᾶς νὰ παρέχωνται (dial de orat. 34). Τέκνα τινὰ καὶ οἶκοι (familiae) διέπρεπον καὶ ἐπὶ ταύταις καὶ ἐπὶ τῇ σπουδῇ τῶν ἐπιστημῶν (Cic. pro Ligar. c. 5. §. 12.). Οὕτως ἤδη ὁ Αἰμίλιος Παῦλος πολὺ προσέκειτο τῷ Ἑλληνισμῷ, καὶ κατὰ Πλούταρχον (Αἰμιλ. Παυλ. 6.) ἐν τῇ οἰκίᾳ του εἶχον Ἕλληνας γραμματικούς, σοφιστάς, ῥήτορας, γλύπτας, ζωγράφους κ. ἄλ., οἷς ἐξεπαίδευε τοὺς υἱούς του. Ποίαν δὲ ἐπιρροὴν εἶχον ἐπὶ τῆς γλώσσης ἡ πρὸς πεπαιδευμένους ἄνδρας ἐπιμιξία, δεικνύει ὁ Τερέντιος, οὗ τὸ καθαρὸν, διὰ τῆς μετὰ τοῦ Αἰμιλιανοῦ Σκιπίωνος καὶ Λαιλίου συναναστροφῆς μορφωθὲν λεπτὸν ἀντίκειται τῷ μὴ καθαρῷ τοῦ Πακουβίου καὶ Καικιλίου Νατίου. Ὡς δὲ πρὸς τὴν διάνοιαν διὰ τούτων παρήγετο φρόνημά τι ἐλεύθερον, εὐγενὲς καὶ φιλάνθρωπον (τὸ *liberale ingenium* καὶ τὸ *sordidum* ἀντιτίθενται), τὰς ἀγενεῖς πράξεις βδελυττόμενον (πρβλ. Terent. Adelph. VI, 5, 687.). Ἐν γένει μέχρι τοῦδε ἡ ὑψηλοτέρα παιδεία δὲν εἶχεν ἀκόμη εἰσχωρήσει εἰς ὅλον τὸ ἔθνος, ἀλλὰ μᾶλλον ἐδασίζετο ἐπ' οὐ τοσοῦτον μεγάλου ἀριθμοῦ ἐπισήμων καὶ πλουσίων οἴκων, οἵτινες ἐχορήγουν τῇ πόλει τοὺς ἐν πολέμῳ τε καὶ εἰρήνῃ κορυφαίους της. Ἐν τούτοις στοιχεῖόν τι πολέμιον τῷ ἀνθρωπισμῷ εἰσήνεγκε τὴν μονομαχίαν εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν διάνοιαν καὶ ἑπομένως καὶ εἰς τὰς ἠθικὰς χρωματισμὰς τῶν ψυχῶν τῆς νεολαίας. Τὸ θεᾶσθαι ἀνθρώπινον αἷμα κατέστη τοῖς Ῥωμαίοις καθημερινὸν καὶ ἐπιούσιον ἀσχόλημα, οἷον οὐδενὶ οὐδέποτε ἄλλῳ ἔθνει. Εὐγενεστέρα ἦν ἡ δραματικὴ παίδευσις, ἥτις δὲν ἔμεινεν ἄνευ ἐπιρροῆς ἐπὶ τὸν βίον ὑπὸ ταύτην τὴν ὄψιν ἐξαιρέτως ὀνομαστοὶ εἰσιν οἱ *Atellani μῦθοι* ἢ τὰ *Atellana δράματα (fabulae Atellanae*. Liv VII, 2.) (14)

Ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ ἑβδόμου αἰῶνος κ. Ρ. ἡ ἀναστροφὴ καὶ ἡ παίδευσις ἔλαβον μορφήν τινα τελειοτέραν καὶ μᾶλλον ὡρισμένην. Αὐτὴ μὲν ὁ πατὴρ τὴν πρώτην αὐτοῦ περίοδον ἔτι, ὡς καὶ πρότερον, ὑπὸ τῇ μητρὶ καὶ τῇ τροφῷ (nutrix), ἀλλὰ νῦν εἰς τὰς οἰκίας τῶν πρωτόγονων εἰσήχθησαν οἱ παιδαγωγοί. Ὁ δὲ λόγος ἐνταῦθα μόνον περὶ τοῦ ἁπλῶς οὕτως ὀνομαζομένου παιδαγωγοῦ (*paedagogus*) ὁ δὲ *custos*, ὁ *comes* καὶ ὁ *praedisseqnus* ἀνήκουσιν ἰδίως εἰς τοὺς καιροῦ χρόνους. Ὁ Πλαῦτος καὶ ὁ Τερέντιος τοὺς παιδαγωγοὺς αὐτῶν ἠρωτήσαν εἰκότως ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ βίου, εἰς ὃν ἀνήκουσι καὶ τὰ δράματά των. Ἡ ὑπηρεσία τοῦ παιδαγωγοῦ ἔχει καθαρῶς ἠθικὸν σκοπὸν σπουδάζει τῇ διανοίᾳ τοῦ προστίμου αὐτοῦ, ὃν παντοιοῦ σπουδάζει, νὰ δίδῃ καλὴν διεύθυνσιν, τοὐλάχιστον ἀπαγορευτικῶς νὰ τὸν προφυλάττῃ ἀπὸ διεφθαρμένων ἐπιρροῶν, ἀπὸ κακῶν ἠθῶν καὶ ἕξεων. Ἤδη ἐπὶ Σύλλα ἀναφαίνονται ἐν ταῖς οἰκίαις τῶν ἐπιφανῶν Ῥωμαίων πολυάριθμοι πεπαιδευμένοι δοῦλοι, ὧν τὸν ἄριστον ὁ βουλόμενος ἠδύνατο παιδαγωγὸν νὰ διορίσῃ (πρβλ. Cic. pro Sext. Rosc. c. 41. §. 120. καὶ pro Milone c. 10. §. 28.).

Ἐκ πολὺ τῶν παιδευτῶν ἤδη ὁριστικώτερον διεμορφοῦτο ἡ μεταξὺ *γραμματικοῦ* (grammatista ἢ litterator) καὶ *γραμματικοῦ* (grammaticus ἢ litteratus) ἀντίθεσις (Suet. de ill. gr. 4.). Ἡ πρώτη λατινὶ δηλαδὴ τῶν στοιχείων ἐγίνετο ἐν τῷ στοιχειώδει σχολείῳ τινὸς litteratoris (ὅθεν ἡ διδασκαλία αὕτη ὠνομάζετο καὶ prima litteratura), καὶ περιελάμβανε πρῶτον τὴν διὰ συλλαβίσεως μανθανομένην ἀνάγνωσιν καὶ τὴν γραφὴν, ἐν ᾗ κατ' ἀρχὰς ἡ χεὶρ ὡδηγεῖτο (Seneca ep. 94. Quintil. I,

(12) Πρβλ. καὶ περὶ τούτων Ἄστυρ. αὐτόθι σελ. ογ'.
(13) Πρβλ. Ἄστυρ. αὐτόθι σελ. πγ'.—πδ'.

(14) Fabulae Atellanae ἦσαν τὰ πρῶτα δοκίμια ἰθαγενοῦς καὶ γνησίου Ἰταλικοῦ δράματος παρεκτάμενα οὐχὶ ὑπὸ ἰδίων ὑποκριτῶν, ἀλλ' ὑπὸ βοσκῶν ἀγροίκων νέων, κατὰ τὴν τοῦ Στράβωνος (ἐ. σ. 233 § 238) μαρτυρίαν πολλάκις καὶ ἐν ἀστικῇ διαλέκτῳ, ὅπερ, ἐν παρέργῳ εἰρήσθω, δηλοῖ μεγάλην συγγένειαν τῶν δύο ἰδιωμάτων γλωσσῶν, ἰωνικῆς καὶ δακικῆς. Ἐκορέσθησαν δ' οὗτοι ἐκ τῆς δακικῆς πόλεως Ἀτέλλας (Atella). κτλ.

1, 27. Vopisc. vit. Imp. Tac. c. 1.), ἀπομνημονεύουσιν διδακτικῶν ἀποφθεγμάτων καὶ γνωμῶν ἐκ γνωμολογικῶν στοιχειωδῶν βιβλίων, λογισμὸν ἐπὶ τραπεζοειδῶν πινακίων διὰ τῶν ψήφων (*calculus* ὅθεν τὸ *calculare* = λογίζεσθαι, λογαριάζειν), κυρίως δὲ κατὰ πρακτικώτατον τρόπον διὰ τῶν δακτύλων (Horat. Sat. I, b, 71.). Ὁ διὰ τῶν δακτύλων λογισμὸς ἦν ἤδη καὶ παρ' Ἕλλησιν εὔχρηστος κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἡροδότου (ΣΤ'. 63.). Ἐν τούτῳ τῷ κλάδῳ τῆς τῶν νέων παιδεύσεως, τῷ λογισμῷ δηλ., ἀπεδείχθη παρὰ Ῥωμαίοις εὐθὺς μεγάλη δραστηριότης, ἣν ὁ μὲν Οὐενουσῖνος ἀστείως ἐλέγχει, ὁ δὲ ὀξύτερος Ἰουβενάλιος πικρῶς σκώπτει (Horat. ἐνθ' ἀνωτ. καὶ epist. I, 1, 53 κεξ. Iuv. XIV, 115. 230. κεξ.). Ἀλλὰ τοῦτο προήρχετο ἀναγκαίως ἐκ τῆς πολιτικῆς τάσεως καὶ πράξεως τῶν Ῥωμαίων. Ἐδείκνυντο ἐν μικρῷ χρόνῳ ἐπιτήδειοι οἰκονόμοι ἔν τε τοῖς μεγάλοις καὶ ἐν τοῖς μικροῖς, ἐν τῇ διοικήσει καὶ τῶν τῆς πολιτείας καὶ τῶν τῆς οἰκίας. Ὅθεν ἐνταῦθα λίαν εὐκτὸν ἦν νὰ γείνῃ τις καλὸς καὶ ταχὺς λογιστής.

Ἡ ἐν τῷ σχολείῳ τοῦ γραμματιστοῦ (grammatista ἢ litterator) διδασκαλία πιθανῶς δὲν περιωρίζετο ἐντελῶς εἰς τὰ πρῶτα στοιχεῖα, ἀλλὰ βαθμηδὸν ἀνέβαινε μέχρι τῆς ἑρμηνείας εὐκόλων, δημοτικῶν ποιημάτων, ἐν ᾧ ὅμως ἐσκοπεῖτο μᾶλλον ἡ ὀρθὴ, εὔηχος ἔκφρασις, προφορὰ καὶ ἀπαγγελία. Ὅτι δὲ καὶ τὰ σχολεῖα τῶν γραμματικῶν (grammatici). ἐν οἷς ἐξαιρέτως ποιητὰς ἑρμήνευον καὶ διαφόρως ἐπραγματεύοντο, ἤδη τῷ ὡριμωτέρῳ παιδὶ ἦσαν προσιτά, ἐξάγεται ἐξ ἐκείνου τοῦ χωρίου τοῦ Ὁρατίου, ὅπου δηλοῖ, ὅτι ὁ αὐστηρὸς Ὀρβίλιος ἑρμηνεύει αὐτῷ (parvo) τὰ ποιήματα τοῦ Λιβίου (Ep. II, 1, 70. Τοῦτο σημαίνουσι αἱ ἐξ Epist. II, 1, 126 λέξεις *Os tenerum pueri balbumque poeta figurat*. πρβλ. Quintil. I, 8, 1—3. καὶ Cic. de orat III, 11, 12. 43. 44.). Διότι ὁ Σουητώνιος (de ill. 9.) ῥητῶς ἐξαγγέλλει, ὅτι ὁ Ὀρβίλιος δὲν ἦτο *grammatista*, ἀλλὰ *grammaticus*.

Καὶ ἡ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης μάθησις ἦν ἤδη εἰσηγμένη εἰς τὴν σειρὰν τῶν παιδευμάτων. Ὁ Κοϊντιλιανὸς ἀπῄτει, ὅπως ἀπὸ ταύτης γίνηται ἡ ἀρχὴ, διότι ἡ λατινικὴ ὡς ῥητορικὴ γλῶσσα ἤδη οἰκεῖον παρουσιάζετο, ὡς ἔλεγε. Πρὸς τούτοις ὁ παῖς συγχρόνως ὤφειλε νὰ διδάσκηται προϊμῶς καὶ ἑλληνικὰς ἐπιστήμας (Quint. I, 1, 12.).

Τῆς ὡριμωτέρας ἡλικίας ἐπελθούσης, ἤρχιζε δευτέρα τις περίοδος, ἡ γραμματικοῤῥητορική, ὑπὸ τὴν καθηγεσίαν τινὸς γραμματικοῦ (grammaticus ἢ litteratus), ὃς ἐρμήνευε συγγραφεῖς, ἤτοι τοὺς μαθητάς του ἐν τῇ πρακτικῇ ἐργασίᾳ, ἐν τῇ ἀπαγγελίᾳ καὶ τῷ διαλόγῳ ἤτοι συζητήσει, ἀποβλέπων ἰδίως εἰς κορυφότητα ἐν τῇ ἐκφράσει καὶ εὐφωνίαν ἐν τῇ προφορᾷ. Τοὐλάχιστον περὶ τὸ τέλος τῆς δημοκρατίας ἡ φιλοσαλία τοῦ πεπαιδευμένου Ῥωμαίου καὶ ὑπὸ τὴν τελευταίαν σχέσιν εἶχε φθάσει εἰς ὑψηλόν τινα βαθμὸν (Cic. parad. III, 2, Orator. c. 51.). προσέτι ἀνεφάνησαν καὶ φωνασκοί (phonasci), οἵτινες ἐμόρφουν τὴν φωνὴν καὶ εἰσηγοῦντο εἰς τὴν ὀρθὴν ἁρμονίαν (πρβλ. Inscr. Latin. sel. Orelli I, n 2635.). Ἄλλως τε τὰ σχολεῖα τῶν γραμματικῶν οὐ σπανίως ἐφοιτῶντο καὶ ὑπὸ ἐπισήμων ἀνδρῶν (Suet. de ill. gram. 7.). Ὑπὸ τὴν ὑφήγησιν τοῦ λατίνου ῥήτορος (rhetor latinus) ἐπραγματεύοντο ἐδιαλείπτως αἱ *caussae, controversiae, suasoriae* (Seneca Controv. prooem. 1.). (15) Ὁ δὲ Ἕλλην ῥήτωρ (rhetor Graecus) ὑφηγεῖτο, ὅπως ἐδιοποιοῦνται τὴν καλλονὴν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης διὰ μεταφράσεως καὶ μιμήσεως ἑλλήνων συγγραφέων, προσέτι ἠσκοῦντο καὶ ἐν ἑλληνικῇ ἀπαγγελίᾳ (Cic. Brut. c. 90.). Μετὰ τοιούτων προπαρασκευῶν ἤρχετο κατόπιν ἡ ἀκρόασις δημοσίων λόγων ἐν τῇ ἀγορᾷ (forum).

Ἐν τούτοις ἔπρεπε πρῶτον νὰ προσδιορισθῇ, τί στάδιον ἔμελλε διατρέχειν ὁ ἤδη ἔφηβος Ῥωμαῖος, ἐὰν ἔμελλε κατ' ἐξοχὴν εἰς τὰ πολεμικὰ ἀφιερωθῆναι, ἢ ὡς πολιτικὸς, ἢ ῥήτωρ, ἢ νομικὸς εἰς τὸν δημόσιον βίον εἰσελθεῖν. Καὶ τοι δὲ τὰ διάφορα ταῦτα στάδια κατά τινας σχέσεις διεσταυροῦντο, ὅμως ἀπῄτουν διαφόρους βασίμους σπουδάς. Ὁ μέλλων στρατηγὸς εὕρισκεν ἐν τῷ στρατοπέδῳ τὸ ἄριστον προπαιδευτήριον· σύσκηνος (contubernalis) ὢν μετ' ἀρίστων στρατηγῶν καὶ πρακτικῶν πολεμιστῶν ἐμορφοῦτο πειθαρχικῶς εἰς τὰ παραγγέλματα (Πολυβ. ϛ'. 31, 37). Ὁ μέλλων πολιτικὸς, ὁ ῥήτωρ καὶ ὁ νομικὸς (juris consultus) μετὰ τὴν περαίωσιν τῶν σπουδῶν εἶχον δοκιμώτατον σχολεῖον περαιτέρας διαμορφώσεως τὴν ἀγορὰν (forum), τὴν βουλὴν (senatus) καὶ τὴν διοίκησιν τῶν ἐπαρχιῶν (provincia). Καὶ αὐτὰ τὰ ἱερατικὰ ἀξιώματα κατὰ μέγιστον μέρος ἀνῆ ον εἰς τὰ ὑπαγγέλματα τοῦ πολιτικοῦ ἀνδρός.

Ἄλλος ἦτον μὲν λαμπρὸς, ἀλλ' ἐπὶ πολὺ ἐν μεγάλῃ τιμῇ διατελέσας πτωχεύσας τοῦ τέου Ῥωμαίου ἦν ὁ τοῦ *αὐτο ὄμου*. Πρὸς τοῦτο διωρίζοντο οἱ ἀφυεῖς καὶ οἱ μὴ ἔχοντες κλίσιν εἰς ὑψηλότερόν τι ἔργον. Οὗτοι ἐπέμποντο εἴς τινα ἐπαυλιν (praedium), ἵνα μαθόντες ἐκεῖ τὴν ἀγροτικὴν οἰκονομίαν, ἔπειτα διοικῶσιν αὐτὴν ἀπὸ κοινοῦ μετά τινος ἐπιτρόπου ἢ ἐπιμελητοῦ τῆς ἐπαύλεως (villicus). Ὅσῳ ὀλιγώτερον ἤρχοντο εἰς ἐπαφὴν πρὸς τὴν πόλιν, τόσῳ μᾶλλον διέπρεπον ἐπὶ ἀκλύστοις καὶ ἀκραιφνεστάτοις ἤθεσιν, ἰδίως δ' ἐπὶ οἰκονομίᾳ καὶ γεωπονίᾳ (πρβλ. Cic pro Rosc. Amer 15 κεξ.). Ἄλλος δ' ἐπὶ πάντων τῶν ὑποφαινομένων ἐξαιρέτως ἡ *diquitas* καὶ ἡ *utilitas* Cic. pro Mur. 10.), ὡς καθ' ὅλον τρόπον ἐπὶ τῆς διατιμήσεως ἐπαρχίας τινὸς πρὸ πάντων ἡ *diquitas* καὶ ἡ *utilitas* ὁρίζουν τὴν τιμὴν (taxatio) (Cic in Verr. II, 2. c. 1.). Ἡ ὑμοφρονταλογία ἢ χρηστοθυμία πάντας μεγάλην ἰσχὺν εἶχον ἐν Ῥώμῃ, καὶ αἱ *artes pacaniae* ἠγαπῶντο

(15) « Cum discipuli assenos apud Macillinum rhetorem, hominem satis aridum, pauciissima belle, sed non vulgato genere dicentem.

Ab ea autem controversia incipiam, quam primam declamasse Latronem meum memini, ad nobiles juvenes, in Marilli schola, cum jam coepisset diem dicere. » κτλ.

γενικῶς (Martial. V, 56, 9.). Ταύτην τὴν ἀρχὴν τῆς χρησιμοθηρίας ἄριστα ἀντιτίθησιν ἰδίως ὁ Ὁράτιος τῇ εὐγενεῖ ἀρχῇ τοῦ ἑλληνισμοῦ (16). Ἡ utilitas μετ' ὀλίγον ἔγεινε τὸ ἐπικρατοῦν στοιχεῖον ἐν τοῖς γράμμασι (bonae, honestae, liberae ingenuae artes).

Ὁ Ῥωμαῖος νέος ἅμα ἀρχόμενος τὸ ἐν τῷ δημοσίῳ βίῳ στάδιόν του ἐφιλοῦτο πρῶτον μετά τινος ἐπιστήμου πολιτικοῦ ἀνδρὸς, ἠκολούθει αὐτῷ κατὰ τὰ δημόσιά του ἔργα καὶ ἄνῆκεν εἰς τὴν ἀκολουθίαν αὐτοῦ. Παρ' Ἕλλησιν ἐπὶ τῆς ἀκμῆς τῶν πολιτειῶν, μάλιστ' ἐν Ἀθήναις, εὑρίσκομεν ἐνίοτε ὁμοίαν σχέσιν (Πλουτ. Θεμιστ. 2.). (17)

Ὁ δὲ βουλόμενος ἐν τῇ ῥητορικῇ κατ' ἐξοχὴν ἐκπαιδευθῆναι ἤγετο πρὸς ἕνα τῶν ἐξοχωτέρων πολιτικῶν ῥητόρων (Diat de orat. 34.). Ἡ σχέσις αὕτη σπανίως φαίνεται συμβαίνουσα παρ' Ἕλλησι, διότι ἐκεῖ ἡ εἰς ῥήτορα ἐκπαίδευσις περιωρίζετο μᾶλλον εἰς τὰς σχολὰς τῶν ῥητόρων, αὗται δὲ διευθύνοντο συνήθως μὲν ὑπό τινος τῶ πρακτικῶν ἀποστρεφομένου ῥητοροδιδασκάλου, οἷος ὁ Ἰσοκράτης, ἐνίοτε δὲ καὶ ὑφ' ἑνὸς δημοσίου, πολιτικοῦ ῥήτορος, οἷος ὁ Δημοσθένης. Ὁ δ' Αἰσχίνης καθίδρυσε ῥητορικὴν σχολὴν πρῶτον καὶ μόνον ἐπὶ τῆς εἰς Ῥόδον ἐξορίας του, ὅπου ἦν αὐτῷ ἀπηγορευμένη ἡ δημοσία ῥητόρευσις.

(Ἕπεται συνέχεια).

Ι. Δ. ΜΑΥΡΟΦΡΥΔΗΣ.

ΠΕΡΙ ΥΔΡΟΔΥΝΑΜΙΚΗΣ ΣΤΗΛΗΣ.

—o—

Ὁ διδάκτωρ Αὐγουστῖνος Καρόσιος ἐκ Γενούης, οὗ τὸ ὄνομα νέαν ἐπαγγέλλεται δόξαν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἐφεῦρε μηχανὴν μέλλουσαν μεγάλην νὰ ἐπιφέρῃ μεταβολὴν εἴς τε τὴν ἐπιστήμην καὶ εἰς τὴν βιομηχανίαν.

Τὴν μηχανὴν ταύτην καλεῖ *ὑδροδυναμικὴν στήλην*· ἀξιοῖ δὲ ὅτι αὕτη παράγει ἀδιαλείπτως τὴν κινητικὴν δύναμιν, καὶ μέλλει νὰ ἐκδιώκῃ τὸν ἀτμόν.

(16) Grajis ingenium, Grajis dedit ore rotundo
Musa loqui, praeter laudem nullius avaris.
Romani pueri longis rationibus assem
Discunt in partes centum diducere,
κτλ. Hor. Art. poet. 323. κεξ.

(17) «Μᾶλλον οὖν ἄν τις προσέχοι τοῖς Μνησιφίλου τὸν Θεμιστοκλέα τοῦ Φρεαρίου ζηλωτὴν γενέσθαι λέγουσιν, οὔτε ῥήτορος ὄντος, οὔτε τῶν φυσικῶν κληθέντων φιλοσόφων, ἀλλὰ τὴν καλουμένην σοφίαν, οὖσαν δὲ δεινότητα πολιτικὴν καὶ δραστήριον αὔνεσιν ἐπιτήδευμα πεποιημένου καὶ διασώζοντος ὥσκερ αἱρεσιν ἀπὸ Σόλωνος· ἣν οἱ μετὰ ταῦτα δικανικαῖς μίξαντες τέχναις, καὶ μεταγαγόντες ἀπὸ τὴν πράξεων τὴν ἄσκησιν ἐπὶ τοὺς λόγους, σοφισταὶ προσηγορεύθησαν. Τούτῳ μὲν οὖν ἤδη πολιτευόμενος ἐπλησίαζεν.»

Ἰδοὺ εἰς τί συνίσταται ἡ ἐφεύρεσις αὕτη, ἥτις ὡς πᾶσαι αἱ μεγάλαι ἀρχαί, εἶναι ἁπλῆ κατὰ τὸ φαινόμενον. Ἡ *ἠλεκτροδυναμικὴ* ἢ μᾶλλον ἠλεκτρομαγνητικὴ στήλη στηρίζεται ἐπὶ τῆς θεωρίας τῶν ἠλεκτροχημικῶν ἰσοδυνάμων, καὶ ἐπὶ τοῦ νόμου τοῦ καλουμένου τοῦ Φαραδαΐκ, καθ' ὃν τὸ ἠλεκτρικὸν ῥεῦμα εἶναι κατ' εὐθὺν λόγον τῆς χημικῆς ἐνεργείας, καὶ ἑπομένως ὁ ἠλεκτρισμὸς ὁ χρησιμεύων εἰς ἀποσύνθεσιν ποσότητός τινος ὕδατος εἰς τὰ δύο στοιχεῖά του, τὸ ὀξυγόνον καὶ τὸ ὑδρογόνον, εἶναι ἴσος τῷ παραγόντι ἐκ τῆς συνθέσεως τῶν δύο τούτων στοιχείων πρὸς παραγωγὴν ἴσης ποσότητος ὕδατος. Ὁ φυσικοδίφης Κ. Γρόβς ἀπέδειξεν ἀναμφισβήτητον τὴν ἀρχὴν ταύτην, διὰ τῆς λεγομένης στήλης τοῦ ἀερίου, ἐν ᾗ τὸ ἄμιγες τὸ χρησιμεῦον πρὸς σύνθεσιν τοῦ ὕδατος εἶναι ἴσον πρὸς τὸ γενόμενον ἐκ τῆς ἀποσυνθέσεως ἴσου ὕδατος. Ἡ αὐτὴ ἀρχὴ ἀποδείκνυται καὶ εἰς τοὺς Πυροβολίστους τὰ *Βαρομέτρα τῆς παραμετικῆς γυμνάσεως καὶ μετεωρολογίας.*

Ἐπὶ τῶν διδομένων τούτων στηρίζει τὴν ἀνακάλυψίν του, ὁ Κ. Καρόσιος ἐζήτησε καὶ ἔλαβε δίπλωμα ἐφευρέσεως παρὰ τῆς Γαλλίας, Ἀγγλίας, τῆς Ἀμερικῆς καὶ ὅλων σχεδὸν τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐπικρατειῶν.

Ἴσως ἄλλοτε δημοσιεύσωμεν πλήρη τὴν περιγραφὴν ὡς καὶ τὴν εἰκόνα τῆς μηχανῆς τοῦ Κ. Καροσίου, ἥτις ἄλλως δυσκόλως δύναται νὰ γίνῃ κατανοητή· ἐνταῦθα δὲ μεταφράζομεν μόνον τὸν τελευταῖον παράγραφον τῆς ἀναφορᾶς δι' ἣς ὁ Κ. Καρόσιος ἐζήτησε παρὰ τῆς Γαλλικῆς Κυβερνήσεως τὸ δίπλωμα τῆς ἐφευρέσεως·

«Ἐξηγήσας, λέγει, τὴν φύσιν τῆς ἐφευρέσεώς μου, ὡς καὶ τὸν τρόπον τῆς ἐφαρμογῆς αὐτῆς, ἐπιθυμῶ νὰ διασαφήσω, ὅτι δὲν περιορίζομαι εἰς μόνον τὸ σχῆμα καὶ τὰς διαστάσεις τῆς μηχανῆς ἣν διέγραψα, οὐδ' εἰς τὴν χρῆσιν τῶν ὕλων μόνων ἃς ἀπηρίθμησα ὡς χρησίμους εἰς τὴν κατασκευὴν αὐτῆς, διότι καὶ τὸ σχῆμα καὶ αἱ ὕλαι δύνανται νὰ μεταβληθῶσι διαφόρως ἂν μόνον διατηρηθῇ ὁ εἰδικὸς τῆς ἐφευρέσεως χαρακτήρ.»

Ὁ Κ. Σείμηνς, διάσημος Πρῦσσος μηχανικὸς, μέλος τῆς Ἀκαδημίας τῶν μηχανικῶν τοῦ Λονδίνου καὶ πολλῶν ἄλλων ἀκαδημιῶν, γνωστὸς δὲ καὶ διὰ πολλῶν συγγραμμάτων καὶ ἐφευρέσεων φυσικῶν καὶ μηχανικῶν, λαβὼν τὴν ἐντολὴν νὰ ἐφαρμόσῃ τὴν ἀνακάλυψιν τοῦ Καροσίου, ἀποφαίνεται τὴν ἐκθεσίν του ὡς ἕπεται·

«Ἡ μηχανὴ τοῦ Καροσίου εἶναι κυρίως θερμαντικὴ μηχανὴ, ἔχουσα ὅμως τὸ πλεονέκτημα, ὅτι τῶν ἀερίων, καθ' ὃ ἐμμένων ἐν αὐτῇ, δύνανται νὰ γίνῃ χρῆσις εἰς θερμοκρασίαν ἀνωτέραν τῆς τῶν περικειμένων σωμάτων, ἤτοι τοῦ ὕδατος ἢ τοῦ ἀέρος, ἅτινα δύνανται ἑπομένως νὰ εἶναι ἀγωγοὶ, χορηγοῦντες μέρος τῆς ἰδίας αὐτῶν θερμότητος, ἐν ᾧ ἐν ταῖς μηχαναῖς τῆς ἐνεργούσης δι' ὑψηλῆς θερμοκρασίας ἡ θερμότης αὕτη ἀνάγκη νὰ παραχθῇ τεχνητῶς. Ἡ μόνη δ' ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ δαπανω-

μένη ἠλεκτρικὴ δύναμις εἶναι ἡ τῆς ἀντιστάσεως τῶν ἀγωγῶν τοῦ ῥεύματος, ἥτις ἐν πάσῃ περιστάσει ἀπαιτεῖ διηνεκὲς συμπλήρωμα ἀερίου, προερχομένου ἐκ ξένης πηγῆς, πρὸς διατήρησιν τῆς ποσότητος.»

«Ἡ ἐφαρμογὴ μέχρι τέλους τῆς ἀρχῆς ἣν περιέχει ἡ ἐφεύρεσις τοῦ Καροσίου φαίνεται εἰς τὸν ὑποφαινόμενον ἀναμφισβήτητος.»

Ἐν ἄλλῃ δὲ ἐκθέσει ὁ Σείμηνς λέγει, ὅτι ἤδη τῷ φαίνεται ἐντελῶς δυνατὸν νὰ κατασκευασθῇ ἰσχυροτάτη μηχανὴ συνθέσεως καὶ ἀποσυνθέσεως, ἄνευ ματαίας δαπάνης, ἐπιβλαβοῦς εἰς τὰ συμφέροντα τῶν μετόχων.

Πρὸ δεκαπέντε ἐτῶν ὁ Κ. Καρόσιος ἀσχολεῖται εἰς τὴν ἀνακάλυψιν ταύτην. Ἀλλ' ἀπροσδόκητα προσκόμματα, οἷα φύονται κατὰ τὴν ἀρχὴν παντὸς μεγάλου ἔργου, ὡς δοκιμασίαι τῆς μεγαλοψυχίας, καὶ ὡς μέτρα τῆς δυνάμεως τοῦ ἔργου αὐτῆς, ἀνέβαλον δυστυχῶς ἐπὶ πολὺ τὰ πειράματα.

Τέλος ὅμως ὁ πατριωτισμὸς τῶν συμπατριωτῶν του ἔσπευσεν εἰς ἐπικουρίαν του, καὶ πέρυσιν ἀνώνυμος ἑταιρία συνέστη ἐν Γενούῃ ἀδείᾳ τῆς Σαρδικῆς κυβερνήσεως, καὶ συλλέξασα ἐν βραχεῖ χρόνῳ δύω ἑκατομμύρια δραχμῶν, προσδιώρισε τὴν ποσότητα ταύτην εἰς ἐκτέλεσιν τῆς ἀνακαλύψεως. Τότε ὁ Καρόσιος, φέρων συστάσεις τῆς Κυβερνήσεώς του πρὸς ὅλους τοὺς ξένους αὐτῆς ἐπιτετραμμένους, ἀπῆλθεν εἰς Λονδῖνον ὅπως ἐκεῖ ἐνεργήσῃ τὴν κατασκευὴν τῆς μηχανῆς, αὐτοῦ. Οὕτω, μεθ' ἑνὸς ἔτους ἐπιτυχῆ πειράματα, ἡ πρώτη μηχανὴ, κατασκευασθεῖσα δαπάνῃ τῆς ἑταιρίας τῆς Γενούης ὑπὸ τοῦ μηχανικοῦ Σείμενς, θέλει εἶσθαι ἑτοίμη πρὸ τοῦ προσεχοῦς χειμῶνος.

Καὶ ὁ αὐτοκράτωρ δὲ τῶν Γάλλων, θέλων ἐπίσης νὰ συνδράμῃ εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ὑπὸ τῶν ἐπιστημῶν προόδου, ἀπεφάσισε νὰ κατασκευασθῇ καὶ εἰς Παρίσια ἰδίᾳ δαπάνῃ ὁμοία μηχανὴ, δυνάμεως πολλῶν ἵππων, ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ στρατηγοῦ Μορίν, εἰς τὸ πολυτεχνικὸν ταμεῖον καὶ οὕτως Ἄγγλοι καὶ Γάλλοι μηχανικοὶ ἀμιλλῶνται ὅπως πρακίσωσι τὸν κόσμον διὰ τῆς ἀφαιρέσεω ταύτης ἀνακαλύψεως, ἧς ἄπειρος ἔσεται ἡ ὠφέλεια.

Ὅπερ δὲ μάλιστα θαυμάσιον ἐν αὐτῇ, εἶναι ὅτι δαπανᾷ μόνον ὅ,τι αὐτὴ ἡ ἰδία παράγει διὰ τῆς ἰδίας αὐτῆς δυνάμεως, ἤτις, ἀπ' ἰσχύος τῆς δυνάμεως τοῦ ἀτμοῦ, δὲν περιορίζεται διὰ τοῦ περιορισμοῦ τῶν ἀντιστάσεων, καὶ οὐδὲ τὰς δαπάνας οὐδὲ τοὺς κινδύνους τῆς καυσίμου ὕλης συναπτεφέρει.

(Ἐκ τῆς ἐφημ. τῶν Συζητήσεων.)

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.

Ἡ Πρόοδος τοῦ Χριστιανοῦ ἀκοδημεύοντος ἀπὸ τοῦ κόσμου τούτου εἰς τὸν μέλλοντα. Ἐν εἴδει ἐνυπνίου, ὑπὸ ΙΩΑΝΝΟΥ ΒΟΥΝΙΑΝΟΥ. *Ἐν Ἀθήναις, τύποις Ν. Ἀγγελίδου,* 1854.

—o—

Ἡ ἔλλειψις βιβλίων ἠθικῶν καὶ ἐνταυτῷ τερπνῶν πρὸς φωτισμὸν τῶν ἀναγινωσκόντων καὶ ἀνάπλασιν τῶν ἠθῶν, εἶναι κατὰ δυστυχίαν ἐπαισθητὴ εἰς τὴν ἡμετέραν γλῶσσαν.

Τὴν ἔλλειψιν ταύτην ὁ Ἀμερικανὸς καὶ φιλέλλην Κ. Βουέλιος ἀνεπλήρωσεν ἐν μέρει διὰ τῆς μεταφράσεως καὶ ἐκδόσεως τοῦ ἀνωτέρω ἀναγγελλομένου βιβλίου. Τὸ βιβλίον τοῦτο, τυπωθὲν τὸ πρῶτον κατὰ τὴν ιζ'. ἑκατονταετηρίδα, ἐξεδόθη πολλάκις ἐν Ἀγγλίᾳ, καὶ μετεφράσθη εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς γλώσσας. Εἶναι δὲ γεγραμμένον ἐν εἴδει ἐνυπνίων τὰ ὁποῖα ἄφνον εἰς τὸν νοῦν τοῦ Βουνιανοῦ ἐντυπώσεις, αἵτινες οὐδέποτε ἐξηλείφθησαν, ἴσως δὲ καὶ τὸν παρεκίνησαν νὰ δημοσιεύσῃ τὸ ἀριστούργημα τοῦτο τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ. Περιττὸν κρίνομεν ν' ἀναλύσωμεν τὸ πόνημα τοῦτο, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀληθὲς ἀπάνθισμα τῆς ἱερᾶς βίβλου καὶ τῶν σωτηρίων αὐτῆς ἀρχῶν· συνιστῶμεν δὲ τοῦτο εἰς τοὺς ὁμογενεῖς, πεπεισμένοι ὅτι θέλουσιν αἰσθανθῇ τὴν αὐτὴν ἡδονὴν ἣν ἠσθάνθημεν καὶ ἡμεῖς ἀναγνώσαντες αὐτό. Ἡ μετάφρασις εἶναι ἁπλῆ, γλαφυρά, τὸ ὕφος τερπνὸν, καὶ ὁ τύπος κάλλιστος, εἰκονογραφίαι δὲ στολίζουσι τὸ κείμενον. Ἑνὶ λόγῳ τὸ βιβλίον τοῦτο ἔχει ἄπειρα τὰ πλεονεκτήματα.

Λ. Σ.

ΣΗΜΕΙΩΣΙΣ.

—o—

Αἱ τέσσαρες εἰκόνες τῶν Εὐαγγελιστῶν, ἃς ἐδημοσιεύσαμεν ἐν τῷ παρόντι φύλλῳ καὶ ἐν τῷ προλαβόντι, ἀντεγράφησαν ἐκ τοῦ βιβλίου τῆς ἐν Ἀθήναις βασιλικῆς τοῦ Κοσμήμου, ἣν ἡ Ῥωσσικὴ αὐτοκρατορικὴ κυβέρνησις διακοσμεῖ εἰς ἴδιον κοσμικὸν παρεκκλήσιον, καὶ διακοσμεῖ διὰ τῆς γλαφυρᾶς καὶ ἀκριβοῦς γραφίδος τοῦ ἐξόχου καλλιτέχνου Κ. Λεμπέδικου Φωτεινοῦ.

Ἡ βασιλικὴ τοῦ Κοσμήμου εἶναι μία τῶν ἀρχαιοτάτων, ἴσως ἡ ἀρχαιοτάτη, βεβαίως δὲ ἡμερομηνὶ καὶ ἀρχαιοτάτη τῶν βασιλικῶν ἴσως ἐπὶ τῶν χρόνων τῶν Αὐτοκρατόρων Ὁνωρίου καὶ Ἀρκαδίου καὶ ἐπιγραμμοῦνται ὡς ἀλλοῦ εἰς τὴν βασιλικὴν, ὅτι ἐμπίπτουν παρεκκλησιῶν καὶ καταλόγων, τὸ ἐπίσκοπον καὶ τὸ πλήρωμα ἄξιος τῆς αὐτοῦ κοσμιότητος, σεμνότητος καὶ ἀρχαιότητος, καὶ τὸ ἔνωσε τὸν ἀλλοῦ συνοικεῖν τῆς ἀκμῆς τῶν τε ἀρχαιοτάτων καὶ τῶν ἀκμαιοτάτων ἀρχῶν, ἧς θέματα ἐξόχοντα, ὡς καὶ ἄλλοτε τὴν περὶ τούτων λύσιν ἡμῶν ἐξηγήσαμεν, τοσαῦτα ἄλλα τῆς Βυζαντινῆς ἀρχιτεκτονικῆς μικρὰ μὲν ἀλλὰ περιεργότατα λείψανα.

Ὁ δὲ τὴν ζωγραφικὴν ἐπικόσμησιν τῆς ἐκκλησίας ταύτης ἐπιτραπείς, Κ. Λ. Θείρσιος, εἶναι υἱὸς τοῦ περιφήμου φιλέλληνος Κ. Εἰρηναίου Θειρσίου, παρ' ᾧ ἡ Ἑλλὰς καὶ ἐν ταῖς παρούσαις καὶ ἐν πάσαις ταῖς λοιπαῖς αὐτῆς δειναῖς περιστάσεσιν, εὗρεν ἀρρωγὴν καὶ παραμυθίαν, καὶ ὃν ἐγκαυχωμένη κατατάττει μεταξὺ τῶν πρώτων αὐτῆς πολιτῶν. Παριστῶμεν δὲ τοῖς ἀναγνώσταις τοὺς τέσσαρας Εὐαγγελιστάς, ὡς ἀπαρχὴν καὶ δεῖγμα τῆς καλλιτεχνίας τοῦ διακεκριμένου ζωγράφου, οὗ ἡ παρουσία καὶ ἡ δραστηριότης μεταξὺ ἡμῶν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἡ πρώτη ἀφορμὴ ἀναγεννήσεως τῆς ζωγραφικῆς ἐν Ἑλλάδι καὶ μορφώσεως ἰδίου ἐργαστηρίου ὑπὸ οἰωνοὺς ἀρίστους, καὶ κατὰ ῥυθμὸν τὸν καταλληλότατον. Διότι, ὡς ὁ ἔνδοξος αὐτοῦ πατὴρ ἀείποτε ἐπρέσβευεν ὅτι ἡ Ἑλλὰς πρέπει νὰ ἀναπτυχθῇ πολιτικῶς τε καὶ κοινωνικῶς ἐν ἑαυτῇ καὶ δι' ἑαυτῆς, ὠφελουμένη μὲν ἐκ τῶν φώτων καὶ προσόδων τῶν νέων ἐθνῶν, ἀλλὰ σταθερῶς πρὸς τὸ ἀθάνατον αὐτῆς παρελθὸν ἀποβλέπουσα, οὕτω καὶ ὁ φιλόκαλος υἱὸς ἰδιόρρυθμον ἠθέλησε νὰ μορφώσῃ τέχνην δια τὴν Ἑλλάδα, ἀπόῤῥοιαν μὲν τῆς Βυζαντινῆς, ἀπὸ δὲ τῆς νεωτέρας ἀρυομένην πολλὰ καὶ ὠφέλιμα, καὶ ἐμβριθεστέραν μὲν ταύτης, ἐκείνης δὲ χαριεστέραν ὁπωσοῦν καὶ μαλακωτέραν.

Ἀμφότεραι αἱ τέχναι, ἥ τε Βυζαντινὴ καὶ ἡ Ἰταλική, παρήχθησαν ἐκ τῶν παραδόσεων ἢ τῶν παραδειγμάτων τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς, ἀλλὰ τῇ διαφορᾷ ὅτι ἡ μὲν Βυζαντινὴ παριστᾷ τὸ γῆρας τῆς ὡραίας ἐκείνης τέχνης, ἐγκολπωθὲν ὑπὸ τοῦ νέου σοβαροῦ καὶ ἀύλου θρησκεύματος, ἡ δὲ Ἰταλικὴ τὴν ἀναβίωσιν αὐτῆς, ἴσως δὲ καὶ τὴν πρόοδον, οὐχὶ μὲν κατὰ τὴν εὐγένειαν τῶν μορφῶν, ἀλλὰ κατὰ τὴν χειρουργικὴν ἐπιδεξιότητα, ὑπὸ τὴν ἐπιῤῥοὴν ἰδεῶν ἀλλοτρίων εἰς τὴν θρησκείαν, πηγαζουσῶν δ' ἐκ τῆς θέας τῶν ἐν τῷ μεσαιῶνι ἀνακαλυφθέντων γλυπτικῶν ἀριστουργημάτων τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος. Ἡ ὁδὸς ἣν ὀφείλει νὰ βαδίσῃ ἐν Ἑλλάδι ἡ ἤδη ἀναβιοῦσα ἁγιογραφία, πρέπει ἀναμφισβητήτως νὰ διέλθῃ μεταξὺ τῶν δύω τούτων ὁρίων, ἐπίσης ἀφ' ἑκατέρου ἀπέχουσα, ἀπὸ μὲν τοῦ Βυζαντινοῦ ῥυθμοῦ, ὅσον τὸ ἔντεχνον καὶ ἐπιμεμελημένον ἀπέχει τοῦ βαναύσου, ἀκάμπτου καὶ ἀδεξίου, ἀπὸ δὲ τοῦ Ἰταλικοῦ, ὅσον τὸ πνεῦμα τοῦ χριστιανισμοῦ ἀπέχει τοῦ τῆς εἰδωλολατρείας. Ἐν τῇ ἀρχαίᾳ τέχνῃ ἑκάστου τῶν θεῶν, τοῦ Διὸς αὐτοῦ, τοῦ πάντων ὑπερτάτου, ἡ παράστασις ἔπρεπε νὰ ἐκφράζῃ τὰ γήϊνα πάθη, καὶ νὰ χαρακτηρίζῃ τὰ παντοῖα συμβάντα, ἃ ὁ μῦθος ἀπέδιδεν εἰς αὐτούς. Ἀλλ' ἐν τῇ χριστιανικῇ θρησκείᾳ, τῇ ἀναβάσῃ εἰς τὴν ἀληθῆ ἐπίγνωσιν τῆς θεότητος, ὁ Θεὸς εἶναι ὁ ὑπέρτατος ποιητὴς τοῦ παντός, ὁ ἐν ἀκινησίᾳ τὰ πάντα κινῶν, οὐδὲ παθαινόμενος, οὐδὲ κατάστασιν μεταβάλλων, ὑπεκφεύγων ἑπομένως τοῦ γραφέως τὴν τέχνην, ἐκτὸς ἂν τις διὰ γηΐνων γραμμῶν καὶ χρωμάτων δύναται νὰ ἐκφράσῃ τὴν ὑπερτάτην δύναμιν, τὴν ὑπερτάτην ἀγαθότητα, τὴν ὑπερτάτην σοφίαν! Καὶ αἱ λοιπαὶ δὲ τοῦ χριστιανισμοῦ παραστάσεις, οὐδεμιᾶς εἰσὶ δεκτικαὶ ποικιλίας περὶ τὸ ἦθος καὶ τὴν ἔκφρασιν, διότι αἱ ἅγιοι, ὡς τοιοῦτοι, ἀπεξεδύθησαν τὰ γήϊνα πάθη καὶ τὸν ὑλικὸν ἀνθρώπων, παρέδωκαν εἰς λήθην τὸν κοσμικὸν αὐτῶν βίον, καὶ μόνον αἴσθημα ἐναπολείπεται ἐν τῇ ψυχῇ αὐτῶν ἡ εὐσέβεια, καὶ μόνον πάθος ἡ ἐνασχόλησις ἡ τοῦ Θεοῦ λατρεία. Ἡ τέχνη ἄρα πλανᾶται θέλουσα νὰ διαποικίλῃ τοὺς χαρακτῆρας αὐτῶν, καὶ εἰδωλολάτρις ἀποβαίνει ἐπιτυποῦσα εἰς τὸ μὲν τῶν προϊόντων αὐτῆς τὸν χαρακτῆρα τῆς σοφίας τῆς Ἀθηνᾶς, εἰς τὸ δὲ τὴν βασιλικὴν μεγαλειότητα τοῦ Διὸς ἢ τῆς Ἥρας, εἰς ἕτερον τῆς Νιόβης τὴν μητρικὴν θλῖψιν, καὶ ἄλλους ἄλλων θεῶν τύπους ζητοῦσα νὰ μιμηθῇ. Ὅπως δὲ ἀληθὴς ἡ χριστιανή, τὸν νοῦν τῆς ἀύλου ἡμῶν λατρείας ἐκφράζουσα, καὶ ταῖς παραστάσεσιν αὐτῆς τὸν γνήσιον ἀποδίδουσα χαρακτῆρα, ὡς πᾶσαι αἱ ψυχαὶ τῶν χριστιανῶν, καὶ μάλιστα τῶν ἁγίων ὑφ' ἑνὸς καὶ μόνου πληροῦνται αἰσθήματος ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, οὕτω καὶ ἐπὶ πασῶν τῶν μορφῶν πρέπει μία καὶ μόνη νὰ ἐπικρατῇ ἔκφρασις, ἡ τῆς ἐνδομύχου λατρείας, τῆς ὑπερτάτης τοῦ Θεοῦ ἀγάπης, τῆς ἐμβριθοῦς ἐπιγνώσεως τῆς μεγαλειότητος τοῦ Θεοῦ, καὶ τῆς ταπεινώσεως ἐνώπιον τῆς παντοδυναμίας αὐτοῦ.

Ἀλλὰ τοῦτο δὲν συναπαιτεῖ καὶ τὴν μονοτονίαν διότι τοιαύτη εἶναι ἡ τῆς φύσεως ἄπειρος ποικιλία, ὥστε ἡ αὐτὴ ἀκτὶς ἐπὶ διαφόρων μορφῶν ἀνακλωμένη παντοίως ὑλᾶται καὶ διάφορα δύναται νὰ παραγάγῃ ἀποτελέσματα. Οὕτος ἦν ὁ χαρακτὴρ τῆς Βυζαντινῆς τέχνης, ποικιλία μορφῶν, ἀλλ' ἑνότης τύπου καὶ ταυτότης ἐκφράσεως, τῆς ἐνδομύχου, σοβαρᾶς καὶ ἀροσποιήτου εὐλαβείας. Ἀλλ' ἡ Βυζαντινὴ τέχνη ἦν ὡς πρὸς τὴν ἐργασίαν ἡ παρακμὴ τῆς Ῥωμαϊκῆς, ἥτις ἦν ἡ παρακμὴ τῆς Ἑλληνικῆς· διὰ τοῦτο, καί τοι περιβληθεῖσα ὑπὸ τῆς πνευματικῆς θρησκείας τὸ ἐμβριθὲς ἐκεῖνο καὶ ἀξιωματικόν, τὸ περισῶσαν τὴν εὐγένειαν τοῦ τύπου αὐτῆς, ἀλλ' ὡς πρὸς τὰ καθέκαστα, καὶ τὴν τῶν σωμάτων διάπλασιν εἶχεν ἀπολέσει τὸ πλεῖστον τῆς ἀξίας αὐτῆς, καὶ περιέλθει εἰς κατάστασιν βαναυσουργίας, ὁσημέρας ἀπὸ τὸ χειρωνακτικώτερον ἐκτρεπομένης. Ἐκ τῆς τοιαύτης ἐκβαρβαρώσεως πρέπει ὁμολογουμένως ν' ἀνακύψῃ ἀναγεννωμένη παρ' ἡμῖν ἡ τέχνη τὴν σήμερον, καὶ τὰ στοιχεῖα τοῦ κατὰ τοῦτο ἐξευγενισμοῦ αὐτῆς οὐδαμῶς ἀλλαχοῦ ἔχει νὰ ζητήσῃ ἢ εἰς τὰ ἀνυπέρβλητα τῶν προγόνων ἡμῶν ὑποδείγματα, καὶ εἰς τὰ κατὰ ζῆλον ἐκείνων παραχθέντα νεώτερα εὐρωπαϊκά, καὶ ἰδίως τὰ Ἰταλικὰ ἀριστουργήματα. Ὥστε ἡ νεοελληνικὴ τέχνη, καὶ δὴ ἡ παρ' ἡμῖν ἁγιογραφία, πρέπει νὰ διαπλασθῇ ἐκ τοῦ Βυζαντινοῦ τύπου, προαυξομένου ἐπὶ τὸ κλασικώτερον καὶ ἀκριβέστερον τῶν μορφῶν. Τοῦτο ἐνόησεν ὑπερφυῶς ὁ Κ. Θείρσιος, καὶ τοῦτο ἐφήρμοσεν εἰς τὰς γραφὰς τῆς ἐκκλησίας τοῦ Νικοδήμου, ὧν ὡραῖον δεῖγμα παριστῶσιν αἱ τέσσαρες δημοσιευθεῖσαι τῶν Εὐαγγελιστῶν εἰκόνες.

—o—